

Adorján Sándor

**Halál
árnyékában**

Magyar rabszolgák Szibériában

Pápa, 1993.

ISBN 963 450 446 9

A szerző kiadása

Készült a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár
Kötészeti és Sokszorosító Műhelyében
3.000 példányban 452/93. munkaszám alatt.
Felelős vezető: dr. Hermann István
Tipográfia: Takács Tünde

Előszó

Soha sem készültem írónak, ma sem tartom annak magam. Csupán „lantos” szeretnék lenni, aki nem engedi feledni azokat, akik névtelenül haltak meg; aki fel szeretné ébreszteni a világ és az emberiség már alvó becsületérzését. Aki rá szeretne mutatni bűntényekre, amiket már a feledés látszólag eltakart, aki meg szeretné mutatni az emberiségnek igazi arcát a — máig oly' sokat dicsért, magasztalt — „megszállóknak”...

Nem érdemlem meg az író nevet már csak azért sem, mert csak az igazságot írtam le, amit magam, a saját szemeimmel láttam, amit a saját kezeimmel tapasztottam. A történelem számára írtam ezeket a sorokat, örök vádnak, ami éget, ami mar és ami örökre vádol... hogy soha, senki se mondhassa, „... én nem hallottam róla... én nem vagyok felelős...” Íme, lásd emberiség, lásd világ egy kis nép, egy maroknyi ember szenvedését és adja Isten, hogy tanulj belőle...”

Ti pedig bajtársak, magyarok, németek... ukránok... lengyelek és számtalan mások, százak... ezrek, milliók, pihenjetekek békében ott a suhogó szibériai fenyő-szálak tövében. Áldozatotok nem lesz elfeledve, mártírhálatok nem volt hiábavaló, egy szebb, egy boldogabb és szabadabb világ alapjait rakta le...

Szerző

...,Messzi az Uralon, Aralon túl,
Szibériában a hópihe hull.
Jeltelen sírban egy katona álmodik
Kaposvárrul... Kaposvárrul...

(Magyar rab dal az 1914-es időkből)

Ezek a soraim állítsanak örök emléket mindazoknak, akik egy szebb és szabab-
dabb világ érdekében áldozták életüket.

Szerző

Az őszi köd, mint szemfedő borult Pápa városára, lassú eső szemerkélt. Az utcai lámpák fénye reménytelenül küszködött az elemekkel. A sötétség mindenfelé győzedelmeskedni látszott. De így volt ez jól, mert ez az év amúgy is a sötétségek éve volt. A történelem valamikor majd a gyűlölet évének fogja írni, — az emberi szenvedések évének... Magyar földön a bosszú uralkodott és a gyűlölet naponta véráldozatokat követelt. Emberek ezrei tűntek el nyomtalanul és az ittmaradtok még keresni sem merték őket. Félelem ült az emberek arcán és a rettegő, életüket féltő hozzátartozók meggörnyedt háttal surrantak el az utcán az ismerősök mellett. A „megbélyegzettekől” mindenki félt, mert senki sem tudta, kiért fog nyúlni ma, vagy holnap a „titokzatos kéz”... Éjszakánként teherautók suhantak át a csendes utcákon, fékek csikorogtak... sikoly hangzott és azután csend... titokzatos, néma csend... Láthatatlan rém trónolt a város felett... egész Magyarország felett...

Ebben a reménytelen, fojtogató ködben és esőben rohant velem is a teherkocsi. Egyedül gubbasztottam a lócán, velem szemben két fegyveres szovjet katona. Nem láttam, de éreztem, hogy már a városban vagyunk és elfásult idegeim még azzal sem törődtek, hova is megyünk. Hirtelen megcsikordultak a fékek — megálltunk. Kintről orosz beszéd hallatszott, majd nyikorogva megnyílt egy kapu és a kocsis begördült a kapuszín alá. Az örök, akár csak én, egykedvűen gubbasztottak. Ők már úgy látszik jól ismerték jeleneteit ennek a nagy komédiának, aminek most én, magam is a szereplőjévé lettem.

Közben a kapu bezárult mögöttünk és a hátsó ponyvát felnyitották. Az örök is megmozdultak. A fiatalabbik rámmordult — „Kifelé”. Elszibbadt tagjaim először nehezen engedelmeskedtek, de azért csak lekászálódtam szerencsésen. A kapu alatt marcona, vörös csillagos katonák mindenhol. Éreztem hogy tőlük sok jót nem várhatok. A kapualjból lépcső vezetett valahogy az emeletre. Abba az irányba tuskoltak engem is az örök. — „Felfelé” csattant fel mögöttem megint az ör hangja és egyben, biztatásul — még jól hátba is lökött a géppisztolya csövével. Lassan megindultam felfelé. A folyosó végül is egy irodahelységbe torkollott. Megálltam. Szemben velem a falon, egy nagy, ódivatú falióra éppen 8 órát mutatott. Odakinn is megkondult az öreg katolikus templom órája... bamm... bamm. Majd ismét süket, halotti csend. Az utolsó harangszó még pár másodpercig benn rezgett a levegőben, mint egy segélykiáltás, majd elenyészett, hogy még csak süketebb legyen a csend...

Egy pillanatra gondolkozni próbáltam. Az utolsó pár órában annyi minden történt és oly' gyorsan, hogy az agyam nem is fogott fel mindent. Ez nem is volt fontos most, csupán egy volt a kérdés — mi lesz? Tudtam, hogy hol vagyok és éreztem, hogy semmi jóra nem számíthatok. Az elmúlt hetekben több olyanról hallottam, aki nyomtalanul eltűnt, most én is... Félelmet nem éreztem, csupán kíváncsiságot. Mi lesz a következő lépés?

Hirtelen megnyílt a szomszédos ajtó és egy civil ruhás férfi intett, hogy kö-

vessem. Az ör mögöttem ismét megadta a „kezdősebességet” géppisztolya csövével. Beléptem az ajtón és egyben meg is hökkentem. A szoba inkább hasonlított feldíszített templomhoz, mint egy irodához. A falakon mindenhol vörös drapériák, függönyök, zászlók. Igen, valóban templom is volt ez, az új vallás, a hódítók vallásának a temploma. Vezérük ajtónagyságú képe a főfal közepén díszelgett és körülötte mindenhol vörös drapériák... tűz... vér...

Mindezek csupán csak pár másodperc alatt villantak át az agyamon, mert alig hogy beléptünk, egy mormogó hang mindjárt a szomorú valóra ébresztett. A hang tulajdonosa, egy NKVD ezredes a hatalmas kép alatt terpeszkedő íróasztal mögött ült és közel sem barátságosan nézett reám. A tolmács engedelmesen kezdett a fordításhoz: Az „ezredes elvtárs” előbb azt ecsetelte hosszasan, hogy én még fiatal vagyok, s így kár lenne elpusztulnom. Sőt, még a későbbiek folyamán azt is kijelentette, hogy nekem élnem kell! Evvel kapcsolatosan még ígéretésekbe is bocsátkozott, abban az esetben persze, hogy ha — mint mondta — a „segítségükre leszek”... Ha nem hallottam volna már a múltban is az efféle ígéretekről, talán naív módon „be is dőltem volna” az elvtársnak, így azonban erről már szó sem volt. A bevezető után azonban, mintha csak megbánta volna az előbbeni időpocséklást, vallatom már egy percig sem késlekedett tovább. Kérdést kérdésre halmozott — nevek, időpontok érdekelték legjobban. Kérdései elárulták, hogy az ügyről elég jól tájékozott volt. Én kijelentettem, hogy csakis az igazat mondom és ennek alapján mindvégig kitartottam az első állításom mellett.

Válaszaim azonban közel sem tetszettek az „ezredes elvtárs”-nak sőt mindinkább dühbe hozták őt. Végre is nem tudott már tovább magán uralkodni és felugrott dühösen a székéről és élém állva, vérbenforgó szemekkel mennydörögte — miközben mutatójával mellbe lökdösött, mintegy nyomatékképpen — „Amíg nem beszélsz igazat, itt maradsz bezárva”... Végre nem hazudott, legalább egyszer. Én az első pillanattól fogva sejtettem ezt és éreztem, hogy bármit mondjak is, az a helyzetemen egyáltalán nem változtat.

Kivezettek és a szomszédos irodában egy másik, marcona katona motozott meg. Kiszedett mindent a zsebeimből, sőt még a csizmámból is kihúzta a szíjját. Talán semminek sem örült meg azonban annyira, mint a cserkész igazolványnomnak. Mikor a tolmácstól megtudta, hogy a cserkészlet egy angol intézmény, nagy önelégültséggel állapította meg: „.....Még tagadod, hogy kém vagy.....fasiszta”...

Miután a motozáson is túlestünk szerencsésen, ismét a már előbből ismert öröm szegődött mellém és megindultunk a lépcsőkön lefelé a pincébe. Itt a hosszú folyosó mindkét oldalán ajtósor, minden ajtón kémlelő nyílás... Megérkeztem hát „szovjet vendégeskedésem” első állomására, a börtönbe.

*

Az őszi reggel álmos, szürke képpel lesett be cellám apró ablakán. Már ma

sem tudtam, hogy hányadik napja hányódom itt. Lassan már kezdtem elveszíteni az időérzékemet. Éjjel és nappal között itt nem volt különbség, csak a százas égő vakított bennünket szüntelenül. A csendet csak néha zavarták meg lépések, néha nyögések. Fojtott jajgatás tudatta máskor, hogy az NKVD nem alszik.

Cellatársam egy kozák lövész, aki eredetileg emberölés vádjával került ide, de ez úgy látszik nem volt elég vádlóinak, mert jelenleg már politikai bűntényekkel is vádolják. Kicsi orosz tudásom segítségével (amiről itt persze senki sem tudott) hamar megértettük egymást. Célunk közös: a szabadság. Elhatároztuk, hogy megpróbáljuk a szökést, még ma éjjel. Cellánk, mely eredetileg békés cselédszobának készült, jó lehetőséget látszott nyújtani arra, hogy célunkat sikeresen elérjük. Az ajtótól balra cső részen egy másik bedeszkázott ajtót találtunk. Később rájöttünk arra is, ez az ajtó valószínűleg ahhoz a csigalépcsőhöz vezet, ami valamikor a „cselédfeljáró” volt az emeletre. Ha tehát mi feljutunk az emeletre, onnan már kijutunk a tetőre... át a másik ház tetejére és az már a szabadság. Tudtuk, meg kell, hogy kísérreljük, hiszen való igaz, csak az nyerhet — aki mer is...

Tervünk merész volt, de kivihetőnek tűnt. Az örök velünk nem sokat törődtek az utóbbi időben, úgy látszik, voltak már nálunk érdekesebb, újabb jövevények is a többi cellában. Éjféltánra terveztük az indulást.

Lehetett úgy este 7 óra körül, mikor váratlanul mozgást észleltünk a folyosón, lépések közeledtek, egyenesen a mi cellánkhoz. Az ajtónknál megálltak, majd kulcscsörgés és az ajtónyílásban megjelent az „új lakó”, a már általam oly jól ismert NKVD százados kíséretében. Még nagyon is újonc lehetett, mert meg is volt borotválkozva, nyiratkozva, sőt, még a ruhája is tisztának látszott. Az őrség azonnal el is vonult és alighogy magunkra maradtunk, a kozák kérdések özönével rohanta le a jövevényt. Ki, mi, honnan jött? Mióta van lefogva? Nikoláj, mikor végül is szóhoz jutott elmondta, zászlósként szolgált a légvédelmi tüzéreknel és kb. két hónappal ezelőtt szökött meg a hadseregből egy leány miatt. A szerencse azonban végül is cserbenhagyta, mert éppen ma délután fogták el — a leány lakásán.

Nekem Nikoláj valahogy az első pillanattól kezdve gyanúsnak tűnt, valami megmagyarázhatatlan belső érzés visszatartott attól, hogy bekapcsolódjak a beszélgetésbe. Később, mikor ez a „vak-gyanúm” tápot is kapott, már a hozzám intézett kérdésekre sem válaszoltam, hivatkozva nagyon is hiányos orosz tudásomra.

A kozák azonban ezzel mit sem törődött és teljesen le is foglalta Nikolájt magának. Boldog volt, hogy hosszas magányosság után végre van alkalma valakivel kibeszélnie magát. Mindent elmondott őszintén Nikolájnak és még később este is együtt suttogtak. A szökési tervről úgy látszott, már meg is feledkezett. Később azonban félrehívott és közölte, hogy jobb ha várunk pár napot — esetleg Nikolájnak is lesz kedve velünk jönni. Nekem ez a fordulat sehogyan sem tetszett,

de beleegyeztem, mivel — sajnos — más választásom nekem sem volt.

Bizalmatlanságom azonban még jobban erősödött másnap, mikor a napi „sétánk”-nál azt kellett látnom, hogy Nikolájjal még az őrség is egy bizonyos fokú megkülönböztetéssel bánik, közel sem olyan durván, mint velünk. Délután az egyik őrs csomagot hozott be neki azzal, hogy ezt a felesége hozta „suttyomban”. A két orosz vígan neki is ült a sok finomságnak, én pedig úgy éreztem, hogy „átláttam a szitán...” Bolsevista öröknek ugyanis ritkán esik meg a szíve bárkin is és egyik sem bolond csomagot becsempészni, hiszen ezért őt is lecsukják, vagy legjobb esetben büntető táborba küldik félévtől egy évre. Gyanúm tehát csak erősödött és mindinkább úgy éreztem, hogy itt, ebben a cellában ismét újat tanultam: megismerkedtem a szovjet börtönök újdonságával — a beugrató, „rab-spicivel”...

A későbbi történések azután igazolták is érzéseimet. Nikolájt — akinek a kozák végül is mindent elmondott, — délután kihallgatásra vitték s nem sokkal utána a kozákra került a sor. Egész éjjel zuhogott, dobogott felettünk az emelet, ahol szegény kozákokat vezették be az NKVD „rejtelmibe” és ismertették meg vele a „Szovjetunió sújtó öklét”... Hajnaltájt, félig agyonverve hozták le végre és a nyöszörgő emberroncsról lehúzták még az inget is, így, félmeztelenül lökték be a „hideg kamrába”. Ennek a cellának az volt még a különleges adottsága, hogy itt meg a hideg mellett az állandóan elromlott illemhely vize is a szerencsétlen áldozat nyakába csöpögött.

Ezután egy darabig hallottuk őt ott nyöszörögni, míg végül is a szolgálatos őrs megelégette a dolgot és bement hozzá a cellába. Jó párszor fejberúgta majd megparancsolta neki, hogy hallgasson. Erre, a szovjet idomítás ezen elsőrangú alanya el is hallgatott, mintha csak meghalt volna... és ismét csend lett, halálos csend, csak az őrs monoton lépései hallatszottak...

*

Az ólomlábú órák azonban vánszorogtak tovább és egy újabb nap pergett le. Nikoláj velem is megpróbált beszédbe elegyedni, de miután látta, hogy semmire sem jut velem végül is szerencsésen „megszabadult”. Egyszer csak jöttek érte és bezárult mögötte a cellaajtó. Egyedül maradtam. Az utcák népe talán soha sem fogja tudni megérteni azt, mit jelent ez a szó — egyedül lenni — a börtöncellában. Kilátástalannak látszott az élet és ha csak egy módom is lett volna, talán megpróbáltam volna tőle megszabadulni. Erre azonban itt mód sehogy sem látszott. Tudtam, éreztem, hogy most már rövidesen rajtam lesz a sor.

Pár nappal később végül is éjjel vittek kihallgatásra. Most azonban nem a „drapériás szobába” kísért az őrs, de itt is a falon virított majd az egész szovjet panoptikum. A kihallgatást egy NKVD százados vezette. Ő nem kiabált, sőt még az asztalra sem csapott. Higgadtan, mondhatni hidegen, tárgyilagosan beszélt. Néha úgy tett mintha velem érezne, segíteni szeretne rajtam. Nagyon „sajnálta”, hogy „nem akarom” — szerinte — „az igazságot megmondani”. Véleménye

szerint csupán ez volt az egyedüli ok, amiért még ez ideig nem engedhettek szabadon... Megkérdeztem hát tőle a tolmácson keresztül, hogy őszerinte mi az „igazság”?

— Mi tudunk mindent — jelentette ki magabiztosan — a szovjet NKVD első a világon, de mi tőled is akarjuk hallani, hogy mi és hogy volt. Hol s milyen alakulatnál szolgáltál, kik voltak veled, ki volt a parancsnokod stb. Személyleírások, nevek, ezek lettek volna azok az „igazságok” amiket tőlem vártak. Mások bőre árán — talán — elengedtek volna, egy időre, hisz’ mindig a kezükbe maradtam volna...

Erre azonban én nem voltam hajlandó. Tudtam, hogy sorsomat el nem kerülhetem, tehát jobb ha csak egyedül maradok, így legalább a lelkiismeretem nyugodt lesz...

A százados elvtárs azonban már majdnem udvarolt. Arcvonásaimból praktikuságot, okosságot vélt felfedezni, mintegy zálogát annak, hogy megértettem az Ő segítőkészségét és hajlandó leszek az „együttműködésre” Megnyugtatót, hogy nem én leszek az első ilyen „okos — sőt még arról is biztosított, hogy soha, de soha senki sem fogja megtudni, milyen áron szabadultam én meg tőlük... Véleménye szerint — ők nagyon jól tudják, hogy személy szerint nem vagyok „rossz”, engem csak, mint fiatal gyermeket, félrevezettek a „felelőtlen fasiszták”. Ők — mondta — nem engem akarnak felelősségre vonni, csak azt akarják látni, hogy én megértettem őket és valóban a „barátjuk vagyok”... De én éppen erre nem voltam hajlandó. Így hát hajnalfelé, mikor az első szürke fények megjelentek, visszakisértek a cellámba. Fáradt megelégedettséggel dőltem le a szalmára — a kísértő első nagy próbáját szerencsésen kiálltam. Áldott legyen érte a Magyarok Istene...

*

Már több mint egy hónapja „vendégeskedtem, de kedves házigazdáim láthatóan úgy belémszerettek, hogy sehogy sem akartak megválni tőlem”. Még pár alkalommal próbálkoztak velem itt, de belátva, hogy így nem boldogulnak, taktikát változtattak. Pár napi hallgatás után, egyik éjjel váratlanul nagy dobogással jöttek értem és a már ismert századosom felszólított, hogy szedjem össze minden cókómókomat és kövessem. Nagyot dobbant a szívem — talán átadnak a magyaroknak — reménykedtem. Ó, én szegény, tapasztalatlan, abban reménykedtem, hogy odakerülök, ahol kegyetlenségben néha még a szovjet tanítókat is túlhaladták...

Felmentünk az irodába, ahol egy szemüveges, számomra teljesen ismeretlen hadnaggyal találtam magamat szembe. Kutatóan fúródott egymásba a tekintetünk. Nekem az első benyomásom közel sem volt a legjobb.

— Az Ön ügyének további irányítását a hadnagy elvtárs veszi át — magyarázta a tolmács — s majd — ha megtanul igazat beszélni — ő fogja magát hazaelegedni — húzta el a „mézesmadzagot” a százados. Hazugságokra épült rend-

szer, még csak véletlenül sem tudnának igazat mondani. Talán olyan butának gondoltak, hogy bedölköz az efféle mesének?... Tudtam én már, mi az ő céljuk és éreztem, hogy innen már nincs kiút...

A formalitások elintézése után, egy örrel a hátam mögött megindultunk kifelé az udvarra. A lejárát előtt állt egy jobb sorsra érdemes Studebaker, amelyre azután mindnyájan felszálltunk. Pár perc múltán a motor felbűgött — elindultunk. Villanásszerűen maradtak el mellettünk erdők, mezők, alvó falvak és városok. Magamban elbúcsúztam szüleimtől, testvéreimtől, búcsúztam a szülői háztól, amiben felnőttem, búcsúztam az egész várostól...

A kérdés most már az, hova megyünk? Megkérdezni az őröt — reménytelen, hiszen ennek az éjszakai szállításnak az oka nyilván az, hogy ne tudjam, hová is megyünk és így bizonytalanságban leszek tartva, ami egyben alá is ássa az ellenálló képességemet...

Átrohantunk Veszprémen — a kihalt utcákon egy lélek sem volt látható. Talán Hajmáskér a cél — vetődött fel bennem a gondolat; valamikor még arról suttogtak mifelénk, hogy ott hatalmas szovjet koncentrációs tábor van... Átrohantunk Hajmáskéren is, de már további találgatásra időm nem maradt, mert egyszer csak, váratlanul egy kis település egyik mellékutcáján megálltunk. Az őr figyelmeztetően meglökött a géppisztoly csövével, és lassan lekecmeregünk a kocsiról. Szinte áthatolhatatlan sötétség vett körül bennünket, csupán távolabb, valami domboldalon világitott egy magányos ablak. Megindultunk abba az irányba. Körülbelül tíz percnyi gyaloglás után megérkeztünk egy nagyobb épülettömbhöz. A kidöntött kapu tanúskodott a ház lakóiról. A hadnagy kissé előbbre ment és a bezárt előszobaján dörömbölni kezdett, de olyan erővel, hogy a békés szomszédok bizonytalanságot éreztettek, a végítélet órája érkezett el. Végre is a szertelen dörömbölésnek és ajtórugdosásnak eredménye mutatkozott, mert bentről előbb erőteljes kutyaugatás, majd szertelen orosz káromkodás hallatszott, amit követően végre is megnyílt az ajtó és egy másik, szintén fegyveres katona beengedett bennünket.

Mi ketten az örömmel megálltunk az előszobában, míg a hadnagy és a másik katona eltűntek valamerre. A szempilláim alól körüllestem. Azt rögtön láttam, hogy valami üdülőféle lehetett ez az épület, még a „régiben jó világban”, persze most nagyon is magán viselte a bentlakók „nyomát”. Cigarettaesutkákat, szemét garmadával mindenfelé... A sártól, piszoktól a padló valódi színét nem is lehet látni. A falon azonban hatalmas plakát hívalkodik, amin jót nevetek, ha másképp, más körülmények között kerülök ide. A hívalkodó plakát szerint ugyanis „Tisztaság az egészség záloga”... Középről az egész megszállt rendszer — szemét, piszok mindenféle — de tisztaság papíron...

Elmélkedéseimnek azonban a hadnagy elvtárs megjelenése vetett véget, aki intett, kövessem. Az alagsorban nekem már megszokott kép fogadott bennünket: ajtóőr, kémlelőnyílásokkal. Itthon vagyok. Megmotoztak és belöktek egy

üres, jéghideg szobába. A plafonról egy százas égő löveli acélvédőhálója mögött agybontó fényét. Az egyik oldallal felét hatalmas eszterpályha alkotja — ami azonban kiábrándítóan hideg... „Itt kívül a hideg, az éhség ott belül”... de jaj, még a versnek sincs igaza, mert még szabad sem vagyok. Nem vagyok az és még ki tudja meddig nem leszek?

*

Karácsony volt, — fekete karácsony. A természet is szomorkodott. Nem takarta el a bűnös föld szennyét hólepel, nem szállingózott a karácsony esti hó... Szürke és reménytelen volt az egész vidék... az egész világ...

Már majd' két hónapja vagyok rab. Egyetlen megmaradt gombostűmmel csináltam a fal egyik sarkában egy kalendáriumot, innen tudtam meg azt is, hogy elérkezett a „szeretet ünnepe”. A szeretetét, megbocsátását... Ma, mindenhol, az egész világon a szeretet ül diadalt a gonoszság, a halál felett. Ma, mindenhol összeölelkeznek még a boldogtalan emberek is és a gyertyafényben fürdő fenyők tövében könnyes szemekkel énekelik, hogy... „Krisztus ma született, örvendezzünk.” Itt azonban, ahol az Isten neve csak a szitkokban volt ismeretes, nem volt karácsony. Nem volt karácsonyfa, nem hallatszott az angyal cseppettyűje, csak a folyosókon fel s alá lépdelő örök monoton lábobogása. Nincsenek megbékélt emberek, csak szitkozódó, durva pribécek és szomorú, hallgatag, de elszánt rabok; hisz' itt, a kapun belül, egy más ország, egy más rendszer van képviselve — a leigázó ellenség, a Szovjetunió...

Majd' egy hétbe telt mire megtudtam, hol is vagyok. A szovjet katonák jól tudnak titkot tartani, megszokták már gyermekkoruk óta. Az ő társadalmukban mindenhol kémek, árulók és reakciók bújkálnak és „minden titok”. Bármiről beszélne is valaki, akaratlanul is árulóvá válik, s az „árulás” jutalma pedig — halál...

Véletlenül elejtett szavakból azonban végre is kibogoztam, hogy a balatonfüredi, kémelhárító főparancsnokságon vagyok. Lassan, lépésről lépésre jöttem rá sok másra is. Így ismertem meg a munkáját annak a borzalmas, embertelen gépezetnek, amely arra volt rendelve, hogy Szibéria haláltáborait ellássa rab-szolgákkal. Ez az elrettentő gépezet akkor az NKVD nevet viselte.

Már lehetett úgy éjjel 11 óra, mikor lépések közeledtek a cellámhoz, majd kitarult az ajtó és a szolgálatos altiszt rám mordult: „...Kifelé-előre”... s megindultunk fel a lépcsőn — karácsony, a „béke ünnepének éjjelén” — a kihallgatásra...

Nem egyszer voltam már ebben a szobában, de még talán sohasem tűntek ezek a tisztek ilyen kegyetlennek, ilyen cinikusnak, mint akkor éjjel. Tudták ők, nagyon is jól tudták, hogy minek az ünnepe karácsony. Éppen ezt igyekeztek kihasználni, s míg szerte a világon éjfél misére zúgtak a harangok, míg szerte a földön ezrek és milliók zengtek hozsánát, dicsérve az eget Urát, — addig engem hárman fogtak körül és három oldalról ordítottak, bögték a fülemben: ...Ha-

zudsz!... hazudsz!... Ez volt a szovjet „felszabadító hadsereg” karácsonyi hozsannája...

*

...S eljött az 1947-es újesztendő is. Bezzeg most erősen elhanyagoltak bennünket, rabokat. Vagy három napig még egy józan embert is alig lehetett találni az egész épületben. Részeg ordítózás, éktelen káromkodás harsogott mindenfelé, — a szovjet hadsereg köszöntötte az újévet...

Január hóval, faggal jött, üvöltő szélvihar szórta dühösen a járókelők szemébe, szájába a jeges „ajándékot”.

Hej, jó dolog is nézni a zimankós időt belülről, a meleg szobából, de egészen más, sötét, hideg börtöncellából... Felsőbb parancsra az összes melegebb ruhámat elvették tőlem, a fehéreneműm meg már csak cafatokban lógott a testemről. A fogam vacogott, a gyomromat maró éhség szaggatta, a hidegtől meg még leülni sem voltam képes. „Emberszerető őreim leleményessége” azonban nem hogy könnyíteni akarta volna helyzetemet, inkább csak nehezítette azt. Napi kenyér fejadagomat, (300 gramm, amit azért számolnak grammban, mert így többnek hangzik) előbb megáztatták hidegvízben, majd az ablakba téve megfagyasztották. Így megspórolták a mégegyszeri ajtónyitást, mert egyszerre kaptam meg a kenyéremet s vizemet. Mikor azután beleharaptam ebbe a jéggé fagyasztott „mindennapi kenyérbe”, úgy éreztem, hogy nem is kenyéret, de jeget eszem. Még csak jobban rázott a hideg...

A volt nyaraló vékony falát a Balaton felőli szélvihar állandóan döngette úgy, hogy estére már a falat belülről is vastag, hőszerű zúzmara fedte... szünet nélkül vánszorogtam fel és alá cellámban, a hidegtől nem bírtam leülni még egy percre sem. Megmértem a cellám hosszát, szélességét, átlóját, közben pedig a képzeletembe idéztem mindazt, amit csak tudtam: verseket, nótákat... vallásos énekeket... Mindhiába azonban: a versek végül is csak elfogytak — de a hideg maradt, sőt — szinte úgy látszott, hogy percről percre, óráról órára még csak erősebbé vált. Már alig tántorogtam, de nem tudtam megpihenni, szinte úgy éreztem, hogy hideg, jeges víz vesz körül és ha megállok... menthetetlenül megdermedek... Tehát tovább... tovább...

Már késő este lehetett, mikor látomások kezdtek gyötörni. Úgy éreztem, valahonnan meleg árad be... Örömmel támolyogtam az öreg kályhához de... jaj... még borzalmasabbá vált a hideg, mikor a fagyos cserepet megérintettem... tovább hát... tovább... Fáradt lábaim már alig vonszoltak, de hajtottam magam... tovább... csak tovább... Hirtelen azonban mintha egy fagyos kéz megcsavarta volna szívemet... elsötétült körülöttem minden...

Erős pálinkaszag ébresztett a szomorú valóra. A földön feküdtem és nyilván a megzavart multság miatt dühös képpel — a katonai felcser hajolt fölé. Mőgötte a fegyveres őr szeme meredt reám kutatóan.

...Mi a bajod? — faggatott a felcser barátságatlanul.

...Hideg... hideg — ismételtettem bágyadtan.

...Majd megszokod, ettől nem lesz semmi bajod — kelt fel lassan a felcser és már indult is kifelé. Úgy látszik azonban, hogy az emberiség benne is felpislákkolt egy pillanatra, mert pár perc múlva kívülről motoszkálást hallottam — a kályha felől — és egyszer csak meleget éreztem. Először nem mertem hinni, de végül is a melegedő cserep meggyőzött. Áhítatos érzéssel támasztottam a hátamat a kályhának... szinte úgy szívtam magamba a meleget, mint a kiszáradt föld a nedvességet. Lassan mindinkább elbágyadtam és lecsukódtak a szemeim... Otthon voltam ismét. Az egész család vidáman ült együtt a duruzsoló kályha mellett... Majd hirtelen sötétbe borult a szoba... Mindenki poharat emelt... Boldog Újesztendőt...

*

Mint bilincsbe vert rabok, vánszorogtak a napok. Újból jöttek a sötét, álmatlan nappalok s a borzalmas éjszakák. Folyt a küzdelem — vallatóim és közöttöm, életre-halálra. Ők talpig fegyverben én — kiszolgáltva, éhezve — egyedül. A hideg szenvedése váltogatta az éhséget.

...Minden lesz, élelem, ruha, meleg — hangoztatták vallatóim — csak mondja meg az igazat... Igazat? Hát éppen ezt mondtam, de nekik az „Ő igazságuk” kellett csak.

Néha már-már feladtam a küzdelmet. Minek kínoztatod magad — kísértett a Sátán — úgyszólván hiába, ird alá amit akarnak, ők az erősebbek. Úgyszólván úgy lesz ahogy ők akarják... hiába az ellenkezés... Hála neked Magyarok Istene, hogy ilyenkor sohasem vittek kihallgatásra...

Mostam az előszobát jéghideg vízzel, alig érezve végül vérvörös kezeimet... Udvart separtem szélviharban... megszügyenítettek számtalanszor. Eggyel azonban mindvégig tisztába voltam, hogy ebben a játékban a tét az életem, — nem engedhettem.

A hadnagy és az ezredes dühöngtek. Már egész Bibliát tettek ki a jegyzőkönyveim, de céljukat nem tudták elérni. Nem volt sem beismerés, sem tanú...

Január utolsó napjaiban azután végső rohamra határozták el magukat. Ez a kihallgatás sem kezdődött másképpen mint a többi. Kérdések özöne... Megválaszoltam én ezekre a kérdésekre, — hiszen már vagy tízedszer hallottam őket, — de nem azt, amit ők vártak. Egyszer csak azonban váratlanul kicsapódott az oldalajtó és berobogott rajta az ezredes. Kezében pisztoly, amit reám szegezett...

...Elég volt a hazudozásból... dörrent reám — hiába minden tagadás, mi mindent tudunk...

— Mondja meg már végre az igazat, mert látja, hogy baj van — szinte könyörgött a tolmács. — Látja, csak magának okoz bajt, ha tovább is tagad... Ezek

mindent tudnak...

Ó, te mindent elferdítő rendszer... Jól tudtam én már azt, hogy még annyi aranyért sem lőnének agyon, amennyit nyomok, hiszen ha töredékekben is, de megértettem a múlt napi beszélgetést, ami a hadnagy és az ezredes között folyt. Tudtam, hogy az egész cirkusznak csak egy a célja: engem megfélemlíteni, hogy végül is aláírjam azt a jegyzőkönyvet, amit ők állítottak össze. Színházat játszottak — rossz darabbal és én, aki láthatóan egyik „főszereplője” voltam ennek a félresikerült drámának szintén kellett, hogy játsszam a szerepemet. Kitartottam — s ez érhetően olyan jól sikerült, hogy végül is az ezredes dühösen felhorkant: „...„Milyen taknyos fiatal és milyen erős fasiszta”... Ezt már nem bírtam megállni és visszavágtam oroszul: „...tudod, te hogy mi a fasiszta?”...

Általános elképzelést váltottak ki szavaim. A hadnagnak meg szinte a szemei is megmeredtek, mint a sült hálnak, a csodálkozástól.

— ...Olyan, mint te — dörrent rám idegesen az ezredes és dühösen vágta pisztolyát vissza a táskájába.

— Olyan, mint te és ti — folytattam elkeseredetten. Mit mondott vezéretek Sztálin? Szabadságot hozunk minden népnek... Hát ez szabadság — a börtön?

— De csak a fasisztáknak — vágott vissza az ezredes megint és döngve csapta be maga után az ajtót. A tolmács szemei kétségbeesve csapongtak a szereplőkön, végre is szinte könnyörögre megszólalt:

— Ne feszítse a húrt tovább, mondja meg az igazat végre, hisz' ezek nem akarnak semmi rosszat magának... Így még végül is megjárhatja... A hadnagy elvtárs nagyon mérges... még megveri...

— Védtelen emberrel könnyű elbánni — vágta rá én. Lesz, ami lesz — hártároztam el magamban — csak már ennek az idegfeszültségnek legyen vége. A hadnagyot szinte rázta a düh, de nem ragadtatta el magát, csupán a fogai közül sziszegte:

— Ezt még megbánod... majd csengetett. Az őt belépett... csupán intett neki, hogy vezessen el.

Döngve csapódott be mögöttem ismét a cella ajtaja. Hála legyen Neked, Magyarok Istene...

*

Mikor az ember sorsa váratlanul rosszról jobbra fordul, maga sem akarja hinni, és álmoképpen hatnak reá az események. Velem is csak ez volt a helyzet.

Váratlanul véget értek a kihallgatások, lökdösések, gúnyoldódások, sőt még a fejadagot is feljavították egy „vékony levestel”. Igaz, meg kell azt is hagyni, hogy ebben a levesben az egyik káposztalevél a másikkal csupán telefonon tudott volna beszélni annyira távol estek egymástól, de mindegy, mégis javulásnak számított. Aki még nem éhezett igazán, az nem is tudja megérteni, hogy még egy ilyen meleg lötyty is mit tud jelenteni a kiéhezett gyomornak...

Az idő homokóráján azonban továbbra is peregtek a percek, órák és napok. A „falinaptáram” már február közepét mutatta, mikor végre is, egyik reggel ismét hívtattak. A hadnagy közölte velem, hogy a nyomozást hivatalosan befejezték, az ügyemet lezárták és átadnak a hadbírósnak ítéletre. Mindezek után pedig felolvasta előttem az egész jegyzőkönyv-halmazt, amit kihallgatásaim során vettem fel. Mikor végre befejeztük, ismét következett a régi, általam már oly' jól ismert fogás:

— Még utójára van módja könnyíteni a lelkiismeretén — fuvolázott a tolmács — mondja meg végre az igazat. (Szovjet igazság — hány nyomorultat vertek halálra érted...)

— Nem tudok semmi újat — válaszoltam.

— Pedig kár... nagy kár, mert ezt még meg fogja egyszer bánni — csóválták mindketten a fejüket, majd a hadnagy felszólított, hogy írjam alá a befejező jegyzőkönyvet.

Lesz ami lesz, gondoltam és aláírtam.

*

Két nap múlva, már jó korán reggel figyelmeztettek, hogy készüljek fel az elszállításra. Odakint hordta a havat, süvöltött az északi szél, mintha máris Szibériában lettem volna... Hej, most lesz nemulass — gondoltam magamban.

Indulás előtt még visszakaptam a melegebb ruhadarabjaimat és úgy déli egy óra körül végre elindultunk.

Ketten voltunk csak magyarok, — egy Takács Jóska nevű falusi gyerek, meg én. Meg két szovjet katona-fogoly egészítette ki az együttest. A három fegyveres őt — mint körítés — mögöttünk helyezkedett el a teherkocsiban, míg a hadnagy — szintén fegyveresen — a sofőr mellett kapott helyet.

Az első estét, a már számomra oly' ismerős, pápai kémelhárító parancsnokságon töltöttük. Egy nagyobb szobába tereltek bennünket éjszakára, amit egy kis vaskályha kellett volna, hogy melegítsen. Sajnos a mi kis kályhánk nagyon is rossz hangulatban volt, mert csak füstöt okádott — meleget nem. Ez azonban a mi két ruszinkat közel sem látszott zavarni, rövidesen eldőlték a törekszerű szalmán és már hortyogtak is. Láthatóan otthon érezték magukat. Bezzeg nem éreztük magunkat „jól” mi. Vacogó fogakkal és a füsttől könnyben úszó szemekkel gubbasztottunk együtt sokáig és beszélgettünk. Jóska elmesélte elfogatásának történetét. Nem volt valami különleges, hiszen effélék történtek azokban az időkben ezrével Magyarországon. — Mikor behívták a községházára, neki is azt mondták, hogy csupán egy félóráról van szó. Még a kabátját sem engedték elhozni... hiszen „csak egy félóráról van szó”... már ötödik hónapja ült... Elbeszéléséből megállapítottam, hogy bármilyen ördögi módszerekkel dolgoztak is ellenünk a megszállók, de ezek a módszerek ugyanazon recept alapján készültek. Neki is mindent megígértek, ha „megmondja az igazat”...

— És Te elvállaltál valamit? — faggattam.

— Nem bírtam tovább, végül is aláírtam, hogy felrobbantottam a devecseri vasutat... Átöltöztettek az ő egyenruhájukba és kivittek a helyszínre... Előttém kérdezték ki a pályaőr... de persze senki sem tudott arról, hogy a vonal bármi-
kor is felrobbant volna...

— No és nem tudtál senkihez sem szólni magyarul?

— Még indulás előtt figyelmeztettek, hogy ezt meg ne próbáljam...

— Szóval, miután belátták, hogy nem történt semmi sem a környéken, csak elhitték, hogy nem vagy bűnös?

— Azt már nem. Az általam mondott helytől kb. 2 kilométernyire, egy viaduktot robbantottak fel a visszavonuló németek. Aha — mondták — még mindig félre akarsz bennünket vezetni. Te valójában a viaduktot robbantottad fel, de csak a vasutat merted bevallani. Hiába bizonygattam nekik, hogy azt a németek csinálták, még egyszer már nem vittek ki...

Íme hát az „igazság”, amit vallatóim hosszú hónapokon keresztül kerestek. Nem, nekik közel sem az igazság kellett, csupán egy ok, amiért az áldozatot Szibériába küldhessék.

*

Háromnapi szenvedésekkel teli út után végre elértük célunkat, Lisinget, Bécs külvárosát. Az éhség és a hóvihár, amely egész utunk alatt dühöngött szünet nélkül, nagyon megviselt mindnyájunkat. Nem egyszer elakadt a kocsink a nagy hófúvásokban és néha órákig tartott, mire a két katona és a sofőr ki tudták ásni. A harmadik ór azonban nem mozdulhatott mellőlünk sehova. Mi magunk örömmel mentünk volna segíteni, de ezt a hadnagy nem engedte meg. Ó láthatóan gyönyörködött a szenvedéseinkben.

Végre azután megérkeztünk. Mikor leszállítottak bennünket — vagy félórás „tollászkodás” után — Takács Jóska, aki legvékonyabban volt közöttünk öltözve, már alig bírt megállni a lábán. Az őrség azonban nem vesztegette az idejét, mindjárt „kezelésbe is vettek” bennünket: legelső volt a motozás, mint a szovjet rakultúra alfája. Nem volt azonban elég, hogy ismét meggyőződtek arról, a zsebeink üresek, hogy nem rejtettünk kést a cipőnk talpa alá és nincs méregkap-szula a kabátunk belsejébe varrva, de levagdosták még az utolsó gombot is a nadrágunkról, úgyszintén elvettek minden szíjat, cipőzsínort. Miután ezen a bevezetón átestünk, mindnyájan a kezünkkel tartottuk a nadrágunkat a megszokott helyen, ami komikus látvány lehetett volna valakinek, aki a kerítés túlsó oldaláról figyel bennünket. Ezen a látványon különben az őrség is jókat mulatott. Magunk is, mikor végignéztünk egymáson egy pillanatra — nem tudtuk, hogy sírjunk-e vagy ne vesszünk...

A motozást, a börtön megszokott rendje szerint követte a fürdő, mint a sokat emlegetett higiénia fontos szükséglete. Az udvar közepén, a süvöltő szélvihar-

ban kaptunk egy kis vödör enyhén langyos vizet, amiben egykettőre lemosdot-tunk — ott „ahol a papok táncolnak”... Ezzel persze a többhónapos piszkot csak kissé jobban szétkentük — de ez úgysem volt fontos... A lényeg hogy a fürdési kötelezettségnek eleget tettünk s most már félig megfagyva, ész nélkül kapkod-hattuk magunkra rongyainkat, egyben pedig már szedtük is a lábainkat és ro-hantunk be a legközelebbi épületbe. A szolgálatos őrmester már az ajtóban várt bennünket, nem lehetett a legjobb kedvében, mert mindnyájunknak egy jót ru-gott a hátsó felébe, az utolsóknak meg — aki nem más, mint szegény Jóska volt, akkorát is húzott a hátára, hogy majd az orrán csúszott be az ajtón. Ez az épület volt „új otthonunk”-nak, a börtön pincének a lejárata. Kit az egyik ajtón, kit meg a másikon löktek be és alig pár percen belül már mindenki a „helyén volt”. Én nem voltam valami szerencsés ennél az elosztásnál, mert egyedül, egy szűk, sötét és legfőképpen hideg cellába kerültem. A sarokban a kupac törekre gyúrt szalma tanúskodott arról, hogy nem én vagyok itt az első lakó. Egy tenyérszál-lyukon, amely vagy több méter magasságban törte meg a fal monotonosságát, kes-keny fénysáv hatolt be. Lekuporodtam szemben ezzel a kis fénypásztával és csak néztem, néztem kimeredt szemekkel és közben olyan egyedüllét, elhagyatottság vett rajtam erőt, hogy azt még kimondani is nehéz. Kiszabadulok-e innen, ebből a poklok poklából? — Édes jó Istenem. Süt-e még reám egyszer ismét szabadon a Nap — mint valamikor? Meglátom-e még egyszer az én drága jó Anyámat, Apámat?...

Ki tudja meddig ültem ott, elmerengve ezen a kis fénysávon? Végül is már egészen elgémberedett a testem és sikerült erőt venni magamon. Felálltam és lassan elvándoroltam a szalmakupacig és arccal ráborultam. Fejemre húztam a kiskabátomat. A kabát alatt megrekedt meleg levegő mindjobban elbágyasz-tott, míg végül is álomba merültem.

*

Ajtócsikorgásra ébredtem. A szolgálatos őrmester dugta be a fejét s intett, hogy kövessem. Pár lépéssel odébb megálltunk, kinyitotta a hatalmas lakatot, majd nyikorogva megnyílt az ajtó is. Az őrszó nélkül, a fejével intett csak, beléptem.

Az ajtóban, egy pillanatra meghökkenve megálltam és körülnéztem. Az eléggé kisméretű üregben rajtam kívül még vagy tízen voltak. A híres marxista mondás: „Világ proletárjai egyesüljetek” — itt véglegesen győzni látszott. Majd minden üreglakó más nemzetet képviselt.

A „starsi”, vagyis szobaparancsnok egy „kaco” (gruzin) volt, bár többhetes, sűrű fekete szakállával, zsíros, piszkos ingével inkább hasonlított Keresztelő Jánoshoz a pusztában, mint egy „világverő hadsereg” volt tisztjéhez.

A helyettese, valami Asztahov nevű orosz legény volt, aki gyakran dicsekedett azzal, hogy az egész háborút végigharcolta, majd hatszor sebesült, a háború végén német fogságba esett. Igaz, hogy pár nappal később sikerült megszöknie,

mégis hazaárulással vádolták, mondván, nem volt joga megadni magát — harcolumbia kellett volna mindhaláláig. Jutalmul most ő is ítéletre várt. Egy Matyuskin nevű ukrán legény csúfolta is ezzel állandóan, mondván: „... Ne félj, Te sem fogsz kevesebbet kapni, mint én, pedig én a németek oldalán harcoltam a háború végéig, míg te meg éretted a véredet”...

A negyedik lakó egy majd' kétméteres moldován legény volt, aki nyilván annyira jól megtanulta a kommunizmus alapvető elméletét — „ami a tied, az enyém is, de ami az enyém, ahhoz neked semmi közöd” —, hogy már nem tudott különbséget tenni a maga és a szomszédja inge között, természetesen elvitte a szomszédját is. Igaz, — úgy mellékesen — még a raktárból is elvitt „pár apróságot”, de erre a „cella ügyésze”, egy izmos kis tatár — aki egyben az ötödik lakó is volt és már harmadszor ült börtönben — csak legyintett;

— Semmi ez pajtás, ha minden jól megy, megúszod öt évvel. Ennél kevesebbet meg a trojka (hármás bíróság) úgy sem ad. Elejével még én is így kezdtem. Őt most ötezer rubel elsikkasztásával vádolták.

A hatodik rab öles léptekkel mérte fel s alá a cellát. Szinte leányos arcú, középtermetű legény volt, akit mindenki csak „Sziberjak”-nak (szibériai) hívott, a származása miatt. Naív, kék szeméből az ember ki sem nézte volna, hogy egy gyilkossal van dolga. Nyugatról szabadságra hazatérve, rajtaérte feleségét, hogy egy másik tiszttel csalta. A tűzkaparó vassal ölte meg az asszonyt, majd rádöbbenve tettére, repülőbe ült és „nyugatra” akart szökní. A határon azonban az őrző leszállásra kényszerítette és most a gyilkosság vádjára mellé megkapta a hazaárulását is. Ő volt az egyik „főbűnös” a cellában. A másik, az a szélesvállú, kissé már öszülő SS legény, aki mint egy törött szárnyú sas gubbasztott mindig a priccs szélén. Neki is megvolt a maga története:

A háború vége felé fogságba esett és Szibériába került. Valahol Novoszibirszk környékén azonban megszökött és hosszas küszködés után hazajutott, Ausztriába. Itt azonban hamarosan megint elesípték, de sikerült megint megszökníe és átjutott az „amerikai zónába”. Később, mikor már azt gondolta elfelejtették hazajött, de a feleségét állandó megfigyelés alatt tartották, így hamarosan ismét lakat alatt volt. (Úgy látszik Ő még mindig nem tanulta meg azt, hogy az NKVD soha sem felejt!) Kihallgatás közben azonban a szovjet katonai parancsnokság első emeleti ablakán sikerült kiugrania, de szerencsétlenül ért földet és eltört a lábszárcsontja. Még így is azonban eljutott a majd' három kilométernyire fekvő kórházig. Onnan hozták vissza, szuronyok között. Mindez azonban közel sem törte meg az ellenálló képességét, mert még gyarló helyzetében sem volt hajlandó semmi orosz nyelvű jegyzőkönyvet aláírni. A vallatók ki is próbálták rajta mindazt, amit csak tudtak, legnagyobb előszeretettel persze a törött lábát rugdosták, a füleit is félig letépték, de az SS fiú csak hajthatatlan maradt...

Nyolcadik különlegessége cellánknak egy osztrák fogorvos volt, aki még most is csíkos pizsamában pompázott. Őt egyenesen az ágyból lopták ki az NKVD

ágensei Bécs amerikai zónájából. Legszívesebben angolul beszélgetett volna, de a németeken kívül más társasága nem akadt, tehát meg kellett, hogy elégedjen a némettel.

Az utolsó, — a kilencedik rab egy magyar fiú volt. Ellene is a vád „gyilkosság” volt, de ez már politikai irányzatú gyilkosságként volt kezelve. Eszerint ő meg a társai szovjet tiszteket gyilkoltak meg, politikai okokból. Őt mindenki csak „bolondnak” titulálta, mert általános benyomás volt, hogy ő nem normális. Hej, ha tudták volna, hogy nem a fiú, de ők a valódi bolondok. Több esze volt ennek az egyszerű magyar parasztfiúnak, mint bármelyikőnknek, mert mindnyájunk közül csupán neki sikerült az NKVD-t félrevezetnie és a szabadságát visszanyernie...

Ez volt hát az az együttes, amelynek tizedik, utolsó tagja lettem én. Nekem is el kellett mesélnem a történetemet, hogy honnan jöttem, merre jártam és mit láttam, végül engem is „bevettek a családba”.

*

Egy újabb hónap pergett le ismét. A régiekből már csak ketten maradtunk — Pista; a „bolond”, és én. A többiek lassanként mind elvitték tárgyalásra és többet egyiket sem láttuk. Ők már másik cellába kerültek az ítélet után s így nem volt alkalmuk beszámolni arról, mi s hogyan történt. Pistával kapcsolatosan olyanféle hírek jártak, hogy mivel „nem normális”, őt végül is elengedik. A megszálló nem szerettek bajlódni betegekkal, tébolyodottakkal; azok — mint mondták — csupán problémát jelentettek nekik. Azt hiszem az efféléket legszívesebben csak lepuffantották volna... Hogy miért nem tették, csak a jó Isten tudná megmondani...

Engem sem szeretetből tartogattak, hanem azért, mert hála a kémelhárító „emberséges bánásmódjának” én még mindig nagyon rossz állapotban voltam fizikailag. Végre azután az „én időm” is elérkezett: Egyik este — az esti „teának” csúfolt melegvíz után — hívtak. Az őrparancsnok közölte velem, holnap lesz a tárgyalásom és hivatalosan felszólított, hogyha tudok tanút, aki a segítségemre lenne, azt nevezem meg. Nekem — a helyzet komolysága ellenére is — szinte nevetnem kellett. A tárgyalás holnap lesz és én este 9-kor nevezek meg tanút, akinek legalább 120 kilométert kell megtennie ezalatt a pár óra alatt, hogy ideérjen — feltéve, ha az illető még tud is a dolgról. Talán egy mesebeli repülőszőnyeg fogja idehozni? Megnyugtattam az őrparancsnokot, hogy senkire sincsen szükségem.

Másnap reggel, amint azt a többiektől is láttam — igyekeztem rongyos ruhámat egy kissé rendbeszedni, a csizamámat kifényesíteni és izgatottan vártam a hívást. Még nem is láttam életemben bírósági tárgyalást s egy pillanatra még arról is megfeledkeztem, hogy ezen a tárgyaláson az én életemről lesz szó, nem másról és csak az izgatott, milyen is lesz az egész? Valahogy úgy éreztem, hogy egy pillanatra az én kis semmi életem is a történelem egyik apró darabkáivá válik.

Pistával még előző este megbeszéltük, az ítéletemet követő nap tudatni fogom velem, hogy hány évre ítélték, mégpedig úgy, hogy mikor jövünk vissza a napi sétáról, a cellaajtó előtt súrolni fogok a lábammal és annyit köhögök, ahány évet kaptam. Így — ha kiszabadul — tudja értesíteni a szüleimet.

A percek és a másodpercek ólomlábakon másztak és rajtam egyre jobban valami kábult zsidóság lett úrrá. Mind tisztábban rajzolódott ki előttem a valóság és rádöbentem arra, itt mások fognak dönteni arról: mi lesz velem. Olyanok, akiknek én még talán embernek sem számítok és így megértést, emberieséget nem várhatok tőlük. A tárgyalás még el sem kezdődött, sőt még nem is hívtak, s én máris szerettem volna túl lenni az egészen. Különös fáradság vett rajtam erőt. Ezekben a pillanatokban egyáltalán nem számított nekem az, hogy mit hoz a jövő...

Végre, úgy 11 óra körül délelőtt kitérült az ajtó és az őrség parancsnoka intett, hogy kövessem. Még egy utolsó búcsúpillantást váltottunk Pistával, azután megindultam felfelé a lépcsőkön. A földszinten egy eléggé tágas teremszerű helyiségbe kísérték, amelynek közepén egy hosszú, zöld posztóval bevont asztal díszelgett. Emögött az asztal mögött ült a „trojka”, a hármaskatonai bíróság.

A csoport vezetője egy mérnök-főhadnagy volt, aki állandóan úgy igyekezett tartani a kezét, hogy arany karórája jól látható legyen. Az ő mindkét oldalán egy-egy jöltáplált, pufók százados foglalt helyet. Az asztal végénél egy kis száraz, savanyúképző hadnagy kuporgott, a titkár. Ő írta a tárgyalás jegyzőkönyvét.

Látva ezeket a formaságokat, akaratlanul is egy régi anekdota jutott az eszembe valamelyik orosz cárról, akit — mikor országjárást tartott — az alantásai papírmáséból épült falumodelekkel akartak félrevezetni és a nagy építkezésekre való hivatkozással elszámolni azt a sok ellopott pénzt, amit az illetők a maguk zsebébe sülyesztettek. Lám, lám, a megszállók nem változtak sokat, távolról minden nagyon igazságosnak és törvényesnek nézett ki, de közelről mindenhol „kilógott a lóláb”...

Alighogy beléptem, az első kérdés az volt, akarok-e tolmácsot?

— Természetesen — válaszoltam. Nem is kellett sokáig várnom, mert alig pár perc múlva már jött is az ígért tolmács egy fiatal szovjet katona szeméjében. Ezzel kezdetét is vette a tárgyalás.

A tolmácsom azonban nagyon különleges magyart beszélt — olyat, amelyet én sem értettem meg s ebből azt a konzekvenciát vontam le, hogy ő sem nagyon érti meg azt, amit én mondok. Beszédje hasonlított a magyarra — nagynéha még magyar szavakat is kevert bele, némettel vegyesen. Úgy látszik, németre is tolmácsolt.

— Nem, nagyon szépen köszönöm, de az ilyesféle tolmácsból és tolmácsolásból nem kérek — jelentettem be tört orosszággal.

— Jól van (khoroso) — vágta rá a főhadnagy és további figyelmet nem is fordítva reám, hozzálátott a vádirat felolvasásához. Igaz, hogy én ennek a vádi-

ratnak az egy ötödét sem értettem, de ez itt úgy sem volt lényeges. Ők a formaságoknak eleget tettek, nekem csak az ítélet összegének a megértése volt fontos — szerintük. A megszállók „igazsága” nem személy szerinti elbírálás alapján hozza ítéletét, hanem norma szerint. Kinek tízet, kinek tizenötöt, vagy húszat...

A vádirat befejezése után jött — a már általam oly’ jól ismert régi klisé:
...„gondolja meg magát, itt az utolsó alkalom arra, hogy könnyítsen a lelkiismeretén. Mondja meg az igazat... ezzel valóban csak segíthet magán, mert ebből meglátjuk, hogy maga nem ellenség...”

Sajnálatra méltó emberek, vagy talán azt gondolták, hogy három hónap szenvedése nem volt elég arra, hogy kiismerjem őket és az egész mesét. Persze hogy ellenség voltam szerintük, és még akkor is az maradtam volna ha névsorokkal láttam volna őket el és árulással szennyeztem volna be a becsületedet.

Mikor végre is látták, hogy a csalóka szavaknak nincs foganatja, hirtelen cselét változtatott a főhadnagy:

— Hány nyelven beszél? — kérdezte.

— Csak magyarul — vágta rá én.

— Németül — angolul —?

— Sajnos nem beszélek.

Váratlanul újabb téma csere következett. Szüleimről, testvéreimről kérdeztek. Gyanút fogtam... az egész agyam megfeszült...

Azután hirtelen németül szólt hozzám az egyik tiszt... Már-már a nyelvemen volt a válasz, mikor végre kapcsoltam... nem szabad... hiszen nem értek németül. Igyekeztem a lehető legbambábban bámulni... sikerült. A főhadnagy intett az örnek, kivezettek. Az előszobában kis vaskályha duruzsolt barátságosan. Mellé ültem. Az izgalom összeszorította torkomat. Végtelen erőtlenség, kiszolgáltatottság érzése vett rajtam erőt. Tudtam, minden porcikámmal éreztem, hogy odabenn most az én életemről döntenek... Mit hoz a jövő? Villant fel az agyamban a gondolat... Tíz év... Igen, ennyit emlegetett a tatár a cellában... Tíz év... majd egynegyed emberi élet... Nem, talán csak ijesztgettek...

Merengéseimből a váratlanul kitérülő tárgyalóterem ajtaja ébresztett a szomorú valóra.

— „Befelé” — mordult fel mögöttem az ör és egy hideg vasdarab figyelmeztetően meglökött. Beléptem. A teremben semmi sem változott, csupán az egész bíróság állt és nekem is intettek, hogy maradjak állva. A cingár kis hadnagy valami okiratot kezdett olvasni, hangja tompán kongott a nagy csendben, — mintha csak egy koporsó fedelét szelgelte volna le... Rajtam teljes nemtörődömség vett erőt... mintegy kábult félálomban csapódtak az agyamhoz a hangfoszlányok... A Szovjet Szocialista Népköztársaság nevében...58...6...9...15 pontokon keresztül... Kémkedés...szabotázs gyanúja... be nem bizonyított, de feltételezhető...tíz év...deszety let... A többit már nem hallottam... nem is éredekelt... Tíz év... deszety let, csak ez zúgott, harsogott a fülemben.

— Kér kegyelmet? — hallottam a főhadnagy hangját.

— Nem — köszönöm — hallottam szinte messziről a saját hangomat. Nem, nem akartam a kegyelemkérés kockázatát vállalni. Nem egyszer hallottam már, hogy sok esetben a kegyelemkérőnek csak megtoldották a büntetését.

— Írd itt alá — tolt valaki eléem egy tiszta fehér lapot, aminek az aljára én, minden gondolkodás nélkül aláírkantottam a nevem. Nem emlékezem, hogy hogyan jöttünk ki a tárgyalóteremből, csak az villan néha még ma is eszembe ezekből a percekből, hogy egyszer csak ismét lefelé baktatunk a pincébe az örrel. Minden lépésnél, a csizmám azt csikordulta a lépcsőn, — a kulcs azt nyikorogta a zárban, hogy... tíz év... deszety let... tíz év...

*

A tárgyalás után már engem is más cellába vittek. Itt azonban már pár korábbi ismerősre is akadtam. Mindjárt, alighogy a küszöböt átléptem, a tatárt pillantottam meg. Elégedetten pislogott — mint egy öreg bagoly — mikor megtudta, hogy a jóslata igaznak bizonyult.

— Semmi barátom — lökött meg biztatóan — nem olyan nagy idő ám a tíz év, csupán... tél... nyár... tél... nyár... Olyan gyorsan el fog múlni, hogy észre sem veszed. Mit szóltál volna, ha húszat kaptál volna, mint én? S olyan elégedetten legyintett, mintha legalábbis a szíve vágját teljesítette volna a hadbírótság.

A második ismerőst már csak pár perccel később sikerült felfedeznem. Ő az egyik sarokban gubbasztott, lehajtott fejjel, arcát a kezeibe temetve...

— Takács Jóska — hát teveled meg mi van? —

— Hagyjál — nyögött fel a szerencsétlen.

— Mennyit kaptál? Csak nem ítélték halálra — villant fel az agyamban egy másodpercre a riasztó gondolat.

— Tizenöt évet... láncban... (Itt a rabok láncban dolgoztak naphosszat, oroszul kandalla-ban) Nevük törölve s csupán számuk volt. A láncot csak estére vették le róluk, mikor meg a barakkot csukták rájuk... Ez lett hát szegény Jóska „igazmondásának jutalma”... Ide vezetett a „lélekkitárás”, amire engem az NKVD annyira biztatott. Ez volt hát a valódi, hamisítatlan képe a megszállók megbocsátásának... Igen, Takács Jóska példája örök mementó kell, hogy legyen azok számára, akik még ma is tudnak hinni... az NKVD-nek.

*

Még pár hétig maradtunk Lisingben, míg csak össze nem jöttünk vagy huszonötven elítéltek. Ezekben a hetekben végre sikerült megnyugodnom és megalkudnom a sorsommal. Legnagyobb csodálatomra ugyanis rájöttem, hogy én valójában „kisbüntetéses” vagyok, a kis szürke tíz évemmel. Rabtársaim zöme tizenöt-húsz esztendőre kapott... Unalomban és éhségben teltek el a napok aztán, nagyon vártuk már, hogy valami — bármi — történjék velünk.

Végre egyik reggelen szokatlan mozgást észleltünk a folyosón és reggeli után mindnyájunkat kitereltek a cellákból egy nagyobb pincefülkébe és kezdtek bennünket előkészíteni a szállításra. Újból jött a már megszokott motozás, papírok ellenőrzése, majd a főszám — a kötözés. Mindnyájunk kezeit szíjjal, vagy éppen kötéllel hátrakötötték, majd utána meg egyenként fellökdöstek bennünket egy már várakozó teherkocsira, ahol szorosán egymás ölébe ültettek. Mikor végre már mindnyájan a kocsin voltunk, a kocsi hátulso részét NKVD őrség szállta meg. Megindultunk. Utunk majd' három órági tartott, vissza, Magyarország felé. Végre megérkeztünk a sopronkőhidai börtönhöz. Itt még az őrség egy kicsit elterefereált, majd megkezdtek az átadást. Mire ennek is a végére értünk szerencsésen, majd mindnyájunknak egészen elfeketedett a keze. Csak vagy egy fél-órai nyomkodás és rázás után tudtam jómagam is az enyémetek ismét használni. Ez azonban közel sem izgatta az őrséget. Ők már nagyon is hozzá voltak szokva az efféléhez.

A sopronkőhidai megérkezés napja emlékezetes maradt számomra mind' a mai napig. Egy epizód, ami itt zajlott le ismét bemutatta nekem a megszállók valódi, igazi arcát és azt, hogy valójában mennyire érdekelte őket az igazság.

Volt köztünk két öreg osztrák bácsika. Az egyik ör volt a háború végén, valamelyik szovjet hadifogolytábornál és azzal vádolták, hogy egy szökésbenlévő szovjet katonát lőtt le.

A másik bácsika állítólag rendőrtiszt volt a németek alatt.

Mikor átvétel közben erre a két öregre sor került kiderült, hogy ők egy szó nem sok, annyit sem tudnak oroszul és tolmácsra van szükség.

Jelentkeztem. Itt már senki sem törődött avval, hogy tudok-e, vagy nem németül vagy akár hottentottául is.

— Hány évet kapott? — fordultam az első öreghez.

— Egyet — nyögte — és semmiért, semmiért... Neki még egy év is borzalmas hosszúnak tűnt.

— Mit beszél? — horkant rám az átvevő főhadnagy — mit mond — egy év?

— Igen — ő úgy tudja, hogy egy évet kapott, válaszoltam. A főhadnagy azonban kezdett már dühbe gurulni:

— Ne vicceljenek — mondta — mert lezáratom mindkettőjüket...

De a kis öreg csak kitartott az egy éve mellett. Végül a főhadnagy is belátta, hogy mi a helyzet és hozzámfordult:

— Mondja meg az öregnek, hogy nem egy éve, de neki tizenöt éve van! — Mikor mindezt lefordítottam a kis öregnek, elhalványodott és azt gondoltam egy pillanatra, hogy ott azon nyomban holtan rogyik össze. Sajnos azonban vele több időt nem vesztegethettem, mert a főhadnagy már a másik öregre nyaggatta. Az éveknél azonban itt is megint hiba volt, mert a bácsika csak kétévi büntetésről tudott — míg a dühöngő főhadnagy jegyzéke meg húsz évről szólt. Mikor végre is a „fasiszta kutyának” lefordítottam a kéjesen vigyorgó pribék szavait,

a megtört öreg szemeiben megjelentek a könnyek:

„Mein Gott... hát már soha sem láthatom meg a gyermekeimet... a családomat?...”

Megindultan fordultam el. Borzalmas volt tehetetlenül figyelni ezt a tragédiát. A pribékeket azonban közel sem hatotta meg az emberi könny, túl sokat láthattak már belőle s talán megszokták. Durván hátbalökték a két öreget és eltaszigálták őket a cellasor irányába. Még ma is sokszor visszaemlékezem erre az esetre és szinte hallani vélem azt a hörgő, fájdalmas férfi sírást, amellyel a két öreg búcsúzkodott szabadságtól, hazától, családtól... mindentől, ami nekik érték volt... még a szabadulás álmától is.

*

Majd' egy teljes hete voltam már a 322-es számú megfigyelő cella lakója. Egyedül voltam csak magyar. Megérkezésünkkor, alighogy belöktek a cellaajtón — még az őslakosokkal megismerkedni sem volt időm —, az udvaron egy, számomra szokatlan kürtjel harsant fel, amit pár perc múlva valami nehéz kocsi dübörgése követett. Kívülről lépések közeledtek az ajtókhöz. A cellában mindenkinél felvillant a szeme. Az ádámcsutkák megmozdultak... az orrok beleszimantoltak a levegőbe. Az arcok váratlanul felderültek.

— Jön az ebéd — suttogta valaki nagy áhitatosan.

Akaratlanul is az állatkert jutott az eszembe — etetés idején. Akárcsak ott, a rabok váratlanul megmozdultak, és mindenki szemében ott ült a várakozás...

A dübörgő kocsi — amiről később kiderült, hogy az ebédhordó targonca — mind inkább közelebb és közelebb jött, míg végre is a cellánk elé ért.

— Hányan vagytok? — hallatszott kívülről s ugyanekkor a nagy vasajtón is kicsapódott a kis ablak és egy kutató szempár végigpásztázott rajtunk. Mindnyájan felálltunk.

— Tíz — hallatszott kívülről. Mindez a lehető leghalálósabb csendben történt, szinte még a légy szárnyainak a zizegését is meg lehetett volna hallani a levegőben. Kívülről halk csobbanásokat hallottunk — mindenki lélegzetvisszafojtva figyelt és az „öregék” láthatóan számoltak... Hirtelen megcsikordult a kulcs és kitérült az ajtó. A „szobafőnök” kiszökkent és egy nagy lavórral a kezében tért vissza. Ezzel az ajtó be is zárult, de ez már senkit sem érdekelt. Mindnyájunk érdeklődését a lavór kötötte le. Alighogy a szobafőnök letette a földre a drága terhet, mindenki megmozdult... Egy másodperc alatt mindnyájunk kezében ott volt a fakanál és a következő másodpercben már mindenki a mosdótál körül guggolt. A lohogó forró zabkását kivörösödve, szürcsölve nyelték, olyan lendülettel, hogy mire én harmadszor akartam az ételért nyúlni már a lavór üres volt...

Pár perc múlva a szobafőnök megzörgette az ajtót és már vitték is a kanalakat, meg a mosdótálat. Ezzel a nap főszáma — az ebéd véget is ért...

Éhes gyomorral, kedvetlenül gubbasztottam a sarokban és egyelőre még nem

tudtam, mit tegyek, de annyit már tisztán láttam, hogy ez így sokáig nem mehet. Enni az embernek muszáj — de azt is tudtam, hogy ezekkel a „távevőkkel” én a versenyt felvenni nem tudom.

Másnap megjelent a börtön orvosa is. Kérdésére, hogy ki beteg — majd' mindenki jelentkezett. Az egyiknek a füle fájt — az kapott piros tablettát; gyomor-fájós kapott fehéret — akinek meg a szemével volt baja az kapott feketét. Pár nap alatt azonban rájöttem, hogy a mi orvosunk közel sem szerette a monoton egyformaságot, mert gyakran megcserélte orvosságait... Így a szemfájósnak jutott a piros, a gyomor-fájósnak a fekete, a fül-fájósnak meg a fehér tablettát. Rájöttem hát, hogy nagyon is „komoly specialista a mi orvosunk”, s ettől mindjárt egy jó — szinte életmentő ötletem is támadt:

Legközelebb tehát, midőn ismét felhazott a „Ki beteg?” felhívás, magam is jelentkeztem;

— Mi fájt? — érdeklődött „életünk oltalmazója”.

— Nekem nem szabad a többiekkel ennem — magyaráztam tört orrossággal.

— Miért, mi a baja? Szifilisz? — Alig egy másodpercenyi gondolkodás után rávágtam az igent. A kis cingár, horgasorrú doktornak valóságos borzadály ült az arcára, miközben már írta is a rendelkezést.

Ettől a naptól kezdve mindaddig, míg csak Sopronkőhidán voltam, külön edényből ettem, nyugodtan, komótosan. A többiek már régen a lavórt nyalogat-ták, mikor én még csak a zabkása elején tartottam. Nemhiába még a megszállók között is igaz az a régi jó magyar közmondás, hogy: „...Segíts magadon — az Isten is megsegít”...

*

A „megfigyelési hét” elteltével fürdőbe mentünk. Ez komoly ellenőrzést kívánt, hiszen először volt alkalmunk, — több százunknak — beszélgetni és esetleg terveket megbeszélni. A cellákból először az előtérbe engedtek, majd onnan, az udvaron keresztül egy szomszédos kisebb épületbe tereltek bennünket. Beszélgetés szigorúan meg volt tiltva és ötnapos büntető járt annak, akit rajtakaptak. Ettől függetlenül azonban, alig vártuk a lehetőségét még annak, hogy valaki számunkra ismeretlennel — csak pár szót is válthassunk.

A börtönfürdő hatalmas betonpadlós előtérében mindnyájunknak teljesen pucérra kellett vetköznünk és az összes holminkat vasakasztókra felaggatnunk, ezek azután így azonnal mentek a fertőtlenítőbe. Miután mindezen túlestünk szerencsésen, jött a számunkra már megszokott „rabtevékenység” — a várakozás. Mivel ezt a betonozott hodályt nem fűtötték, a várakozásunk közel sem volt kellemesnek mondható. Már vagy tizenöt perce dideregtünk, mikor végre megnyílt a szomszédos helyiségbe vezető ajtó és kezdtek oda átengedni bennünket. Itt vártak reánk a borbélyok. Szegény borbélyszakma... Itt valóban igaznak bizonyult az a régi, jó magyar közmondás, hogy: „...Ki mihez nem ért, csak

megöleje annak”... Ezt mi, természetesen a saját bőrünkön tapasztalhattuk — a szó legszorosabb értelmében.

Mivel a borbélyok is rabok voltak, számukra csak az olló használata volt megengedve. Mivel ezek az ollók sem voltak a legélesebbek, bizony némelyikönkön még bőr is alig maradt, mire a nyíráson és „borotváláson” átestünk. Innen azután a harmadik terembe jutottunk, ahol a szappanadagunkat kenték a fejünkre. Félreértés ne essen, itt nem az átlagosan ismert szappanok valamelyik válfajáról volt szó, hanem valami fekete színű és eléggé kellemetlen illatú kenőcsről, amit az őrség titulált szappannak. Ez az utóbbi művelet azonban teljesen menet közben történt, úgyhogy alig pár perc alatt már meg is érkeztünk végcélunkhoz — a fürdőbe. Itt, a zuhanyokból bőven omlott a víz — hol a fagyasztóan hideg, hol meg a lohogóan forró — de soha sem langyos. A hideg zuhany alatt már-már úgy érezte magát az ember, hogy jégheggyé változik, mikor váratlanul megnyitak a pokol csatornáin és a lohogó forró víz majd a bőrét vitte le az embernek. Mindez azonban majd tíz percig tartott csak... szerencsére. De ami ezután jött, az sem volt „kutya”... Ezt „száradás”-nak titulálták rabtartóink. Mindenkit — úgy vízesen ahogy volt — kitereltek egy másik, hatalmas betonterembe — várakozni. Mivel a ruháink még nem készültek el, azokra vártunk. Senkinél nem maradt még egy zsebkendő sem, tehát törülközészről szó sem lehetett. Kéken, zölden, lilán vártunk hát, a hidegtől „száradtunk”... Az őrséget persze a hideg közel sem zavarta, hiszen ők teljesen felöltözve kellett, hogy strázsáljanak körülöttünk. Jókat nevettek fagyoskodó, groteszk figuráinkon, sőt még néha az ajtót is ránknyitották pár percre — szellőztetni, ez, természetesen megint csak az „emberiesség” nevében történt. Még a börtönparancsnok is velük nevetett, ha éppen arra járt, mondván, hogy a hideg levegő mindig egészséges...

Bármilyen borzalmas is volt azonban ez a negyed vagy fél óra, mi, rabok mégis nagyon örültünk neki, mert most legalább volt alkalmunk egymással beszélgetni. Persze itt senki se gondoljon gesztikulálásra vagy arcmimikára, a rab számára ezek luxusok, amit nem engedhet meg magának. Másfelé nézve, alig mozduló szájjal folytak ezek a beszélgetések, de mégis milyen sokat jelentettek mindnyájunk számára...

— „Palavichiny György gróf — mutatkozott be egy magas, torzonborz, de nagyon értelmes arcú férfi.

— Pállfy Géza, gróf — suttogta egy enyhén öszülő sovány alak. Édes Istenem, hát ezek is idejutottak?

Az ott Sally, a győri kanonok biccentette meg fejét egy megtört aggastyán irányába a szomszédom. Íme, a megszállók nem tesznek kivételt senkivel sem — gróf, főpap, kupec, napszámos, diák... a sorsuk egy, építeni a megszállók birodalmát.

No, de a „jó világnak” vége lett: Osztják a ruhákat. Forróak, nehéz büzt lehelnek magukból, de mégis boldog aki minél előbb megkaphatja. Mert az őrség

már unatkozik — „gyorsan... gyorsan (biztra) ordítják és talán legszívesebben ahogy vagyunk, mezítelenül zavarnának vissza a cellákba mindnyájunkat. Ha nem baj van — mintha csak az Isten büntetése lenne — három ember ruha nélkül maradt. Nyilván nem jól akasztották fel a holmijaikat és a ruhák leestek, elégték. Kezdődik is a hadd el hadd. Először is kapnak egypár „atyai” rugást, lökést amiért ügyetlenül akasztották fel a ruhájukat, majd pár piszkos ronggyal kielégítik őket. Biztosan még azokról maradt, akiket a hátulsó udvaron végeztek ki nemrég — vélekedik mögöttem valaki oroszul... Idő azonban már nincs további eszmecsere, mert máris indulunk vissza a cellákba. A fürdésnek vége, most már mi — az „újoncok” — is teljes jogú rabok vagyunk és nem térünk vissza a megfigyelő cellákba. Az elosztás megint eltart vagy egy félóráig, de mi nem sietünk — nekünk van éppen elég időnk... talán túl sok is.

Legelőször persze a rablók, gyilkosok, és más a rendszer számára „használható elemek”, kerülnek elhelyezésre; miránk, politikaiakra, csupán utánuk kerül sor. De ide is eljutottunk végre. Ide kettő, oda három és végül már egyedül maradtam a folyosón. A szolgálatos őrmester egy másodpercig gondolkodva nézett rám, majd sietve nyitotta ki a 8-as zárka ajtaját és intett, hogy lépjek be. Még egy másodperc és becsapódott mögöttem a nagy vasajtó...

*

Új otthonomat két másik rabbal kellett megosztanom. Az egyik — akinek a nevét soha sem tudtam meg, — egy vinicai ukrán volt, aki a háború idején a németeknek segített a szovjetek által lemészárolt 49 ezer lengyel tiszt tömegsírjának feltárásában. A későbbiek folyamán maga is német katona lett. A visszavonulás közben azonban hátramaradt majd végül is behívták a szovjet hadseregbe. Egyszer — barátok között berúgott és elmondott dolgokat. A mindenhol éberem örködő spicli szolgálat jelentette... húsz év láncos büntetést kapott.

A másik rabtársam egy fiatal, sűrű szakállú, közepmagas orosz fiú volt — valami Iván. Ő meg a háború elején esett német fogságba és végül is német katona lett. 1945-ben, a háború végső óráiban megint visszakerült a szovjet hadsereghez és mint páncélos, olyan vakmerően harcolt, hogy megkapta a „vörös csillag érdemérmét”. Hónapokkal már a háború befejezése után, egy elérzékenyedt pillanatában elmondta az élettörténetét a „legjobb barátjának”, akivel később összeveszett. Az bosszúból mindent elmondott az NKVD-nek. Iván is húsz éves láncos büntetést kapott... Vaslánc... vasgolyóval... a huszadik században. Láncbavert rabszolgák, mint a „szocializmus zászlóvivői”... Férj a feleségre... apa a fiára... barát a barátira árulkodik, áskálódik...” Ragyogó társadalom: ...spiclik, gyilkosok, rablók társadalma...

Körül, a cella falain, ajtóján, mindenfelé nevek... adatok. Ismeretlen mártírok nevei, akik úgy mentek el meghalni, hogy senki sem mondott nekik Istenhözszódot, senki soha sem fogja megtudni, hogy hol is van a sírjuk... Senki, soha

nem fogja megtudni, hogy ki s hol ölte meg őket...

Itt a fal sarka valami Harkányi nevű magyar költő búcsúversét őrizi. Vérzik az ember szíve, mikor sorait olvassa. Szinte még a betűk is könnyesek, ahogy ez a meghurcolt magyar búcsúzik fiatal feleségétől, s szöke, kékszemű Zsuzsikájától.

A nagy vasajtón is nevek. X. Y. halálra ítélve ekkor, kivégezve ekkor... Egyik-másik mögött pár búcsúszó. Némelyikről megtudom, hogy honvéd volt, vagy éppen csendőr, másoknál csak annyit mondanak a betűk, hogy magyar volt, vagy talán éppen orosz. Mindegy, míg a nevek e végtelen sorát olvasgatom, megjelennek előttem ők, a véreshomlokú mártírok. Magyarok... németek... oroszok... ukránok. Jönnek végtelen sorokban, hangtalanul... szemrehányóan... Világ hatalmasai, bár csak ti is időben meglátjátok őket...

*

Vacsora után másik cellába vitt az őrparancsnok, — a tíz évesek közé. Itt már egy másik magyarra is találtam. Ács Lacinak hívták, Tapolcán született, vöröshajjú, szeplős fiú volt. Pár perc alatt összemelegedtünk és börtön-szokás szerint ő is elmesélte rövid élettörténetét.

— „A háború végén angol fogságba kerültem és szerencsésen Angliába vittek. Nem, nem voltam katona, csupán levente. Nem volt rossz sorunk, sőt pár hónap múlva már ki is járhattunk a táborból. Volt már munkám, sőt menyasszonyom is. Édesanyám azonban mindig csak hívott haza. Írta, hogy otthon mindenkinek megbocsátanak és hogy a népi demokrácia milyen sok jót ígér... Addig jöttek ezek a levelek, míg már nem bírtam tovább maradni — elhatároztam, hogy hazalátogatok. Még éjjel álmomban is otthon jártam, nappal meg mindig csak az otthonról álmodoztam. Sokan tartóztattak, mondván, hogy elfognak... becsuknak. Engem — miért csuknának — mondtam — hiszen én semmi rosszat nem csináltam? Hazaérkeztem. Már vagy tíz napja voltam itthon, mikor egyszer csak a tanácsházára hívtak — csak tíz percre... A tíz igaz is lett, mert tíz évet kaptam... Hej, szegény jó édesanyám...

Bizony szegény, hiszékeny édesanya, — hazahívtad egyetlen fiadat, hogy támogatód, gyámolítód legyen, de a megszállóknak rabszolgára volt szüksége... Vajon, látod-e még őt valaha is?

Az idő homokóráján monoton egyformaságban pergett le egy újabb hónap. Az egész Kelet-Európára kiterjedő Cseka rendszer azonban szorgalmasan dolgozott és már majd' minden cella tele volt. Mindenfelé ideges készülődés jelei látszóttak. Mi, a hermetikusan elzárt rabok is éreztük, tudtuk, hogy hony nemsokára szállítás lesz. Már a tavasz is elkezdte bontogatni a fák rügyeit odakinn, de mi csak nagyritkán ébredtünk arra, hogy vége már a télnek. Nekünk a világból csak a hatalmas, szürke börtönudvar maradt, az is csak tíz percre naponként. Itt sem nagyon nézegethettünk, mert akit észrevettek az őrk, hogy csak egy szót is váltott a szomszédjával, vagy még fel is mert pislantani a földről — annak jobb

lett volna a világra sem jönnie. Úgy az őrség, mint a rabok — mindenki idegesen, izgatottan várt — mikor megyünk már?

Végre azután, egy napos délután a falon kopogtatott morze útján hozzánk is megérkezett a fontos hír: ...Holnapután szállítás... Hogy hova — senki sem tudta, egy azonban biztos volt, hogy valahova keletre... valahova a ködös, távoli orosz mezőkre...

Végre elérkezett az utolsó nap is. Már ebédután járt az idő, mindenki idegesen várt... Senki sem beszélgetett, még az oroszok sem; váratlanul, valahonnan a kerítés irányából énekszó hallatszott. Sokan, nők-férfiak, gyerekek énekeltek egy csodálatos, örökszép melódiát, a magyarok Himnuszát... Mi, magyarok felálltunk és szemeinkből megindultak a könnyek. Látva ezt az oroszok is felálltak. Talán ők is megéreztek, mit jelentett nekünk most, ezekben az órákban ez az örökszép dal... Igen, a megtépett, sárba gázolt magyar nemzet eljött, hogy elbúcsúztassa fiait, akik, mint a régi gladiátorok elindultak... meghalni. Meghalni a legszebbért, amiért csak halni lehet: a hazáért... Dulce et decorum pro patria mori...

*

Így virradt ránk a szállítás napja. A már számunkra oly megszokott fürdés után jött a motozás. Az őrség ismét tüzetesen átvizsgálta minden rongyunkat, ennek folyamán mindent elvettek, amit még ez ideig meghagytak — valami félreértés folytán. Itt nem az számított, hogy mit szabad megtartani és mit nem, hanem inkább az döntött, hogy megtetszett-e valami az őrnök vagy sem? Most azonban — tekintettel a fontos szállításra — még a megszokottnál is tovább mentek: belelestek a szánkba, fülünkbe... A dupla talpú cipőknek meg legfőképpen nem volt kegyelem. Most nekik még egy ártatlan zsielttpege is életveszélyes fegyvernek tűnt. Végül is már kezdtek szinte nevetségesek lenni...

Akikkel az őrség végzett, azokat csoportosan terelték a már előre elkészített marhavagonokhoz. Ezek aztán az összes várakozásunkat meghaladták...

Minden kocsi az ajtónyílás vonalában vastag dróthálóval volt elkerítve, amelyen csak alul hagytak egy kb. félméteres ajtónyílást. Minden elkerített rész félmagasságában egy deszkapadozatot csináltak, amelyre felmászni csak teljesen a drótháló mellett lehetett, egy eléggé szűk résen keresztül — egyenként. Ide, ezekre a szűk polcokra zsúfoltak be bennünket — tizenötönként. Mozogni csak négykézláb tudtunk, aludni meg csupán egymáshoz préselődve. Ha valaki meg akart fordulni, arra először feltartott kézzel kellett a virrasztó őrszemtől engedélyt kérnie, ugyanis vele együtt az egész sornak meg kellett fordulni. Erre az ór csak olyankor adta meg az engedélyt, ha — kivételesen — nagyon is jó kedvében volt. Ha azonban nem így állt a helyzet... senki sem mozdulhatott... Emberi szükségleteink elvégzésére naponta egyszer kaptunk engedélyt, egyenként. Amúgy egész nap az őrséggel szembe fordultva, hangtalanul ültünk. Az élelmezés kérdése sem jelentett problémát — aki nem eszik sokat, legyengül, nincs

kedve a szökéshez — ez volt röviden az ő logikájuk. Napi egy kanál konzervtől, egy kocka cukortól és egy darab középszerű szárított kenyértől (szuhare) senki sem csapja el a hasát... Ez volt hát a mi fejadagunk. Osztás közben azonban akadtak olyanok is — a gyengébbek — akiknek még ez a fejadag is megrövidült. No, meg hogy szavamat ne feledjem, egy pohár víz is járt mindnyájunknak, ami néha a forró melegekben kiváltképpen sokat jelentett mindenkinek.

Nem tudom, talán sokan csodálkoznak azon, hogy ennyi csekélységen is el tudnak élni emberek. Azoknak csak azt mondhatom, hogy a Szovjetunióban mindenki megtanulhatta, hogy egy ember mindig többet bír ki mint bármelyik más állat. Nekünk az éhség már eddig úgy életünk része lett, mint a napfelkelte, vagy az esti számolás. Különbösen is, mi csak betartottuk Lenin elvtárs rendelkezését: ...Aki nem dolgozik, az ne is egyen! ...Mi pedig még nem dolgoztunk...

*

Szenvedésekkel teljes utazásunk harmadik napján érkezünk meg Csapra, a magyar határállomásra. Ezen a hatalmas vasúti állomáson alig akadt hely a mi szerelvényünk számára. Végláthatatlan vagonok mindenfelé. Emitt, egy egész sor laposvagon bányacsillékkal megrakva, amott mások óriási gépekkel. Odébb lezárt marhavagonok, de a „mérleg” felirat elárulja a tartalmukat. Távolabb egy hosszú szerelvény tele hízott disznókkal... a másik irányból marhabőgést hoz a szél... Disznók... marhák... emberek. a megszállók, mint a vérszopó parazita rátapadnak áldozatukra és szívják annak a vérének... Nekik minden jó... minden megfelel... élet... vér... munka... rabszolgák... Itt, már a mozdonnyok is „másképpen beszélgetnek”, — mint a dunai hajók, úgy bögnek ezek a hatalmas vaskolosszusok...

Az oroszok sokkal vidámabbak — még a rabok is — ők mind jobban közelednek az otthonukhoz, mi magyarok, németek inkább szomorkodunk.

Ők csak a szabadságukat veszítették el, ami úgy sem volt valami nagy — míg mi szabadságot, otthont, mindent. Távol nagy hegyek látszanak ködbe burkolozva — amott meg messze, a magyar róna... Vajon hányan térnek vissza oda közülünk? ...„Ki tudna, ki merne hitet mondani rá?”...

Egyheti, fáradsággal, éhezéssel és keserőséggel tarkított út után végre megérkezünk Lembergbe. Itt, mindjárt bevezetőnek, majd egy teljes fél napot rostokoltunk, félretolva a hatalmas pályaudvar egyik félreeső részén. A nap forrón tűzött és mi a kocsikban izzadtunk, éhezünk. Ugyanis a napi etetés elmaradt azzal, hogy majd a táborban kapunk mindent. Végre, úgy délután 2-3 óra körül kezdett megelevenedni a környék. Fegyveres örök sokasága jelent meg, kutyák ugattak... megkezdődött a kirakodás. Egyenként nyitották ki a vagonokat és onnan név szerint, papírok alapján szállították ki mindenkit. Akadtak olyanok is, akik már annyira legyöngültek az utóbbi napok viszontagságai között, hogy a lábukon is alig álltak — ezeket csak kilökték a vagonból. Miután a formásokon átestek, külön csoportba terelték őket. Rájuk egyelőre figyelmet nem

fordítottak, hiszen ezeknél az emberi roncsoknál már szökésről szó sem eshetett.

Végre is, vagy három-négy órás ordítózás, számolás, és káromkodás után a kirakodás befejeződött. Minket, a fiatalabbját ötös sorokba állítottak, ismét megszámoztak majd megindultunk, örökkel, kutyákkal körülvéve a központi elosztó börtönbe.

A késő délutáni nap izzó meleget lövelt és a már áthévílt kövezet szinte égett. A forróságtól remegő levegőben a por együtt kavargott a kutyák ugatásával és a pribékek káromkodásával... Mi, szédelegve, meg-meg tántorodva bukda-csoltunk előre, lihegve, kimeredt szemekkel, dühösen szidva egymást és az utca népét, mintha csak bárki is oka lett volna erőtlenségünknek, kiszolgáltatottságunknak. Az utcák népe megállt s szinte hangtalanul figyelte a felvonulásunkat, sokan láthatóan szánakoztak, de akadtak olyanok is akik trágár szavakkal szidtak bennünket... Mi meg — mindenki a maga nyelvén — csattogó fogakkal, düh-től, elkeseredéstől karikázó szemekkel válaszoltunk vissza...

Az életben talán az egyik legjobb adottság az, hogy semmi sem tart örökké. Az ember, az öröm perceiben sajnálja ezt, de a meggyaláztatás óráiban hálás érte. Így hát a mi kálváriánknak is vége lett egyszer. Megérkezünk egy hatalmas fallal körülvett épülethez és az őrség megállást parancsolt. Mindnyájan földre rogytunk. Rövidesen megint kezdetét vette az átvétel formasága. Egyenként hívtak, név szerint, mi meg menet közben mondtuk a paragrafusunk számát, éveink számát és esetleges szabadulásunk dátumát. A kapu túlsó oldalára jutva ismét leülhettünk és vártunk a többiekre. A nap már befejezte égi pályafutását és nyugovóra tért, s egyben a sötétség árnyai is megjelentek körülöttünk. Az éhség kegyetlenül marta a gyomrunkat de... tenni nem tehattünk semmit, vár-nunk kellett.

Végre, mindenki belül került a kapun — az átvétel befejeződött. Az őrség kezdett elosztani bennünket a rácsos ablakú börtön barakkokba. Mindegyikben, egy belső folyosóról nyíltak a cellák, akárcsak Sopronköhídnán. Ide húszat, amoda harmincat számoltak be... Benn sötétség, bűz... Nekem már csak éppen az ajtó mellett maradt hely, éppen annyi, hogy lekuporodhattam. Itt-ott azonban gyufa villan...

— Kik vagytok? — érdeklődnek mellettem. Valaki ukránul válaszol.

— Ahá, fasiszták... hörren fel elégedetten egy másik hang. Hirtelen, a sötétség megmozdulni látszik, alakok surrannak... kezek kutatnak... Valahol a sötétségben valaki kiabálni kezd... nem, nem adom, ez az enyém... Segítségg!... Durva káromkodás... a kiabálás hörgésbe fullad... tompán csattan valahol egy ütés... dulakodás zöreje mindenfelől... Hörgés, nyöszörgés...

— Húzd le a csizmádat! — sziszegi mellettem is valaki.

— Nem, nem barátom — tiltakozik valaki oroszul.

— ...dög... az ütések tompán zuhannak. Engem is végigtapogat egy kéz, majd

gyufa lobban... sötét, mindenre elszánt pofák. Láthatóan sem a birgerim, sem a terepruhám nem nyerte meg a tetszésüket, mert morogva belémrúgnak és továbbbsurrannak a sötétben. Káromkodás, jajgatás, nyöszörgés az egész szoba, de az őrség hallgat, úgy látszik a Szovjetunióban az teljesen magánügy, ha valakit vagy valakit meggyilkolnak vagy kirabolnak...

*

Végre a hajnal bepislantott a rácsos ablakon és első ördögi éjszakánk színtere láthatóvá vált. Az éjszaka folyamán mindnyájunkat, „újoncokat” kiraboltak, irgalom, kegyelem nélkül, de ők, a tettesek is itt vannak, velünk. Sötét tekintetű, mindenre elszánt, marcona alakok. A testük csupa tetoválás, az ingük alja mindig kieresztve...

— Zsulikok (rablók) — susogja — mintegy extázisban a gyűlölettől a szomszédom. A csizmáját lehúzták, a ruháját elvették, de hogy panasza ne lehessen, a „jólelkű tovarisok” kártalanították az őreget egy koszos katonainggel és egy lyukasfenekű katonanadrággal. Most azután ezekben pompázik az öreg ukrán — meztláb.

Közben azonban a rablók is ébredezni kezdenek: az egyik zsulik odamegy az ajtóhoz és elkezd dörömbölni. Alig pár másodperc alatt megjelenik az őr, akivel kettesben kedélyes beszélgetésbe kezdenek. Közben azonban feltűnik egy másik szabad szovjet elvtárs is. Most már hárman, élénken gesztikulálva, láthatóan üzleti tárgyalást folytatnak. Végül is az ajtónál tárgyaló rabló int, mire egy másik az ajtóhoz viszi a szomszédom csizmáját és még pár, az éjjel rablott holmit. Mindezeket az őr és társa, gondos, műértő szemmel és kézzel vizsgálat alá veszi, majd pár perces alkudozás után a hóna alá kapja őket és eltűnik. Az őr, nagy sietségében még az ajtót becsukni is elfelejtette. Néhány perc múlva azonban az őr megint megjelenik a színen és két kocka fekete kenyeret hajt be — „a többi majd később” — megjegyzéssel és becsukja a nyitva felejtett ajtót. Mindezt olyan cinikus nyíltsággal hajtja végre, mintha az egész üzlet a világ egyik legmagátólértetődőbb ügylete lett volna és abban senki sem találhatna semmi kivétlivel sem, hogy az egyik rab azért rabolja ki a másikat, hogy a zsákmányt tizedrész áron eladja a porkolábnak. Talán schol a régi mondás nem volt oly igaz mint itt — „kéz kezét mos”... Való igaz, hogy itt nem sok különbség van egy gyilkos elítélt és egy „becsületes, szabad polgár” keze között...

*

Így kezdtem magam is lassan megismerkedni annak a különleges államrendnek a belső képével, amelynek dicséretét a baloldali sajtó szünet nélkül zengte, harsogta teli torokkal... rekedésig a világ minden táján. Magam is kezdtem megszokni a törvényeit, beletörödni a rendjébe. Bár minálunk otthon, korántsem számított a rablás foglalkozásnak, sem erénynek, de lassan az ember hozzájuk szokott. A régi „emberi világ” képe lassan ködbeveszett és helyét az erőszak és

kegyetlenség világa vette át. Érdekes volt látni, hogy itt, az „egyenlőség hazájában” sincs valójában egyenlőség, hanem még a börtönök rabjai is kasztokra tagozódnak. Mi, például — politikai rabok —, örülhetünk, hogy élünk és kitüntetésnek vehetjük, hogy egymáson alszunk, míg a „bandita urak” nyugodtan nyújtózkodnak. Ha meg éppen táncra volna kedvük, csak reánk ordítanak és elvárják, hogy szó nélkül ülünk egymás nyakába. Ellenkezésről szó sem lehet. Ha valaki mégis megpróbálná, megnézheti, hogy hány foga marad épen, hogy a bordáiról ne is beszéljünk.

Érkezésünk után vagy két nappal a „börtönparancsnok elvtárs” vizitet tartott. Kedélyesen érdeklődött, hogy kinek van panasza, vagy kifogása.

— „Rossz és kevés a koszt? — Sajnos, a fejadag... Segíteni ezen nem tudok”...

— Rothadt, büdös a hal? — A mai nehéz ellátási viszonyok között még örülünk kell... Még az a szerencse, hogy nem azzal vigasztal bennünket, hogy ő is ilyen eszik...

No és van még valami panasz? — Mit? ...Hogy kiraboltak? ...Ez már más... Ki volt? ...meg tudja mutatni? Mutassa csak meg, majd intézkedem”... A panaszosokat elvitték, majd pár perc múlva vitték a csibészeket is... No, most majd szorultok — gondoltuk nem kis kárörömmel. Még tíz perc sem telt el azonban el, már jöttek is vissza a panaszosok, s alig pár perccel utánuk jöttek a vigyorgó rablók. Úgy látszik kaptak... dicséretet, de amit azután az „árulkodók” kaptak, az nem volt mindennapos. A nagy dübörgést, jajgatást, nyöszörgést azonban már az őrségnek is muszáj volt meghallania, mert egyszer csak nyílt az ajtó és az őr a verekedés okát akarta tudni. Hallj azonban csudát, mikor megértette, hogy miről is van valójában szó, ő is a banditáknak adott igazat, s még rúgott is párat a közelében vérben fetrengő szerencsétlenek egyikébe. Hogyisne, hiszen az ő üzletüket akarták elrontani... Hát nem szemtelenség, hogy valaki meri követelni a magáét?

Íme tehát a régi forradalmi mondás — gyakorlatban: ...Először a tiedet, azután mindenki a magáét”...

*

Mint vonuló madarak szürke serege, úgy húztak el felettünk a napok, a hetek. Monoton egyhangúságuk azonban semmi újat sem hozott. Lassan megszoktuk a sétákat is, amelyek az első időkben oly nagy szenzációt jelentettek számunkra. Való igaz, nem is volt mindennapos látvány egy nyugat-európai embernek az, amit itt láthatott. Mintha csak a világ népei adtak volna egymásnak itt találkozt: emitt — mint mezei virágok hatalmas bokrétája — színes ruhás ukrán leányok sétálnak ötösével, amott meg himzett báránybőr bekecsekben hegyi rutének, akiket egyenesen a ködbebújó Kárpátok ormairól ragadott ide az önkény. Az apa a vállán cipeli a legkisebb fiát, míg két másik nagybácska a lajbija szélébe kapaszkodva tipeg mellette. Mindnyájan báránybőrben. Itt, magas süvegű moldovánok... ott pirospozsgás ukrán legények... Ha nem járt volna

mindenki ötös sorokban... lehajtott fejjel, hátratett kezekkel... ha nem hallat-
szott volna mindig az őrség ordítóása az ember valami nemzetközi találkozó-
nak gondolhatta volna az egészset... Talán... az is volt... a rab népek találkozója,
tüntetése...

Mint tiszta égből a villámcsapás jött azonban váratlanul a hír: „Megkezdőd-
nek a szállítások”... Akaratlanul is egymásra néztünk, hiszen ki tudja, nem
utoljára látjuk-e egymást? Mindnyájunkon a bizonytalanság érzése vett erőt,
hiszen ki tudja mit hoz a következő perc? Ki tudja pár percen belül nem hívnak-e
téged vagy engem s te mész északra, én meg délre s azután...? „Ki tudja merre...
merre visz a végzet”... Baráti kezek akaratlanul is találkoztak egy utolsó, férfias
kézfogásban... A magyar fiúk közül többen körülfogták Sally bácsit, az öreg
meghurcolt, de meg nem tört győri kannonokot. Gyóntak, áldoztak, hiszen talán
utoljára volt módjuk erre... Még a vad zsulikok sem zavarták őket, halálos csend
uralkodott az egész cellában, szinte a légy zümmögését is meg lehetett volna
hallani... Éreztük, hogy ő — ég és föld, élet és halál ura — is itt van velünk. Itt
áll közöttünk és vigyáz arra, hogy senki meg ne zavarja azokat, akik hozzá for-
dultak erőért... Mindenki hallgatott, magába vonult, hiszen mindenkinek volt
mire emlékezni. Láthatóan mindnyájan éreztük, tudtuk, hogy most itt jár kö-
zöttünk az örök bíró — a rabtartóink által annyit ócsárolt, de mégis hatalmas,
örök Isten... Mindenki szinte kövé meredve ült, s várt. Az öreg főpap pedig ősz
hajával mintegy megdicsőülve, fénybenúsó arccal s könnyes szemekkel áldotta
meg az előtte térdeplőket... Dominus vobiscum... pax vobiscum... Isten legyen
veletek... béke legyen veletek...

*

Mint egy megvadult vetítógép képei, peregtek egymás után a történések: Most
Palavichiny búcsúzik, csak a szemével intve s tűnik el az ajtó mögött, majd
Pálffy megy... Nem sokkal utána a nagykőrösi kubikusok... Mennek s a nyitott
ajtó — mint egy mohó óriás torka — nyeli őket egymás után. Végre aztán eljött
az én pillanatom is...

Öreg este volt már ekkor. Átkísértek egy másik cellába, ahol már csak az én
szállítmányomba tartozók voltak. Sűrű sorokban, egymás hegyén-hátán szo-
rongtunk a kőpadlón, de az ajtó még mindig csak ontotta az újonnan jöveket.
Hová megyünk — ki tudja? Kérdzősködött mellettem valaki ukránul. — Sza-
halin — mormogta másvalaki vissza a választ a sötétben. Megdöbentem egy
pillanatra, Szahalin... hiszen az majd' a másik felén van a földtekének? Hej,
drága jó édesanyám, vajon látlak-e még valaha?...

Éjfél felé járhatott már az idő, mire végleg bezárult a cellaajtó. Odakint min-
den elcsendesedett. Hozzánk több ember nem fért be. Sokan már aludtak, nyo-
morúságos helyzetünk ellenére, én is annyit gondoltam haza, hogy már-már
elnyomott a buzgóság, mikor váratlanul énekszó ébresztett ismét a szomorú
valóra. Valahonnan a szoba belső sarka felől hallatszott; bizonytalanul kezdő-

dött, alig páran énekelhettek, de percről percre jobban erősödött, míg végül
zúgott, harsogott, mint amikor a kis csermely végül is gátat szaggató folyam má-
lesz... Zúgott, akadályt nem tűrően tört fel a „szabad ukránok himnusza”...
Benne sírt ebben a dalban a szomorú búcsú a honi tájaktól, a családtól... az
édesanyától. Benne villogott a meg nem alkuvás és az elszánt gyűlölet a leigázók
ellen... benne érzett egy szebb, egy jobb jövőbe vetett mélységes hit... Messze
szállt ez a szomorú dal az éjszakában, elhallott nyilván a városig, s bekopogtatott
azoknak az ablakán, akik még hittek a Szabad Ukrajnában... a szabadság esz-
méjében... Erőt, bátorítást adott nekik a mártírok elszántsága a további harc-
hoz... De megzörgette nyilván — mint a halál csontkeze — azoknak az ablakát
is, akik jó pénzért eladták testüket a szovjetnek, lelküket meg az ördögnek...

*

Alig, hogy kihajnalodott máris megkezdődött a motozás. Névsor szerint hív-
tak mindenkit a számmal ellátott, fehérkabátos motozókhoz. A névlistán mind-
egyikünk neve mellé bejegyezték a motozó számát, mivel az út tartamára ők
voltak személy szerint felelősek azért, hogy egyikőnkénél sem maradjon semmi,
amit szökésre vagy szökés előkészítésre fel tudna használni. Szóval — még ben-
nük sem bíztak meg. Ez az általános bizalmatlanság különben mindenhol kísért
— az egész rendszer láthatóan bizalmatlanságon alapszik. Mondanom sem kell,
hogy a motozók valóban kitétek magukért. Nem maradt egy rongydarab sem
ellenőrzés, tapogatás nélkül, a cipők, csizmák talpait meg majd' mind kivétel
nélkül lefeszítették. Azokat, akik mindezekben a tortúrákon már szerencsésen
átestek, az udvaron gyűjtötték csoportokba, majd az örök a vagonokhoz kísér-
ték őket.

Itt, a már számunkra előkészített vagonoknál vált láthatóvá igazából, hogy
nem dilettánsokkal, de valóban specialistákkal van dolgunk, s hogy ők — a meg-
szállók — valóban szakemberek a börtönök, rabok és rabszállítás terén. Minden
teherkocsi végén külön állás az őrségnek, minden harmadik, negyedik kocsin
fényszóró, minden őrszemnél telefon. Fenn a kocsik tetején őrség, fényszórók,
géppuskák. Minden kocsi padlója alatt tüskésdrót-háló s a legutolsó kocsi után
meg egy boronaszerű drót-uszályt akasztottak, aminek az a feladata, hogy azo-
kat kapja el, akik valami isteni csoda által már a sínek közé kerültek. Azzal
persze senki sem törődött, hogy ha valaki ebbe a boronába beleakad, az másod-
percek alatt szétveri a fejét a talpfákon... A lényeg csak egy volt, hogy senki élve
el ne szabadulhasson erről a szerelvényről...

A másik érdekessége ennek az egész borzalmas fortifikációnak még az volt,
hogy kikkel végeztették el ezt a munkát? A katonákkal? Nem — hanem velünk,
rabokkal, mi, magunk építettük a börtönünket és mi, magunk erősítettük azt
meg, napról napra, tíz deka fekete kenyérért...

Végre azonban ennek a napnak is a végére értünk, s mire besötétedett, a mi
szerelvényünk is útra készen állt. Mindenki a maga helyén: rabok a vagonokban,

az őrség az állomáshelyén. Még egy utolsó ellenőrzést azonban át kellett szenvednünk. Az ügyeletes altiszt jött kocsiról kocsira s egy nagy fakalapáccsal végigkopogtatta a kocsi oldalát, fenekét — nem bontotta-e már meg valaki? Közben a kocsi „tartalmát” is megszámlálták... nehogy valami tévedés csússzon be végül is. Számlálás közben néha a fakalapács is használatba került, ha valaki nem elég fürgén ugrott volna parancsot teljesíteni... Végül azonban ennek is a végére értünk közben nem is sejtettük, hogy ez a kalapácsos „testedzés” mindennap meg fog ismétlődni, amíg csak a vagonokban lesziünk — naponta kétszer...

Késő este volt már mikor végre lassan, szuszogva megindult velünk a szerelvény. Mögöttünk maradtak az állomás épületei, s mind gyorsabban és gyorsabban haladtunk. Prüszkölve, köhögve rohant velünk az óriási mozdony — mint egy gonosz ördög — az éjszakába. Nyitott szemmel, de hangtalanul kuporogtunk a helyünkön és azt hiszem mindnyájan egyet gondoltunk — magyarok, ukránok, németek, oroszok: Vajon jön-e vissza közülünk ha csak egy is — hírmondónak? A válasz azonban nem jött, csupán a nagy, fekete szerelvény dübörgött velünk előre... kelet felé...

*

Már vagy húsz napja voltunk úton, senki sem tudta azonban pontosan, hiszen már belefáradtunk a napok számolgatásába. Régen elhagytuk Kijevet, ragyogó, kupolás tornyaival, sőt már Kurszk is rég ködbe veszett. Moszkva külső pályaudvarán vesztgeltünk pár napig, de elhagyva a „szent várost” váratlanul irányt változtattunk — dél-kelet felé. Hova visznek bennünket? Ez izgatott mindenkit. Azt tudtuk, hogy nem Szahalinra, mert az oroszok már ismerték az odavivő utat.

Feszült figyelemmel lestük a napkeltét-napnyugtát... Azután elértük a Volgát. Haragosan, szürkén hullámzott ez a hatalmas folyam, mikor átdübörögtünk felette... Majd megjelentek a látóhatáron az Ural hegyei... Itt kissé meglassult az iramunk... Cseljabinszkban majd egy teljes napot ácsorogtunk félrelökve, a pályaudvar egyik sarkában. A tüzesen sütő nap izzóvá tette a vagonok tetejét... a hőség kibírhatalanná vált... Majd meztelenül hevertünk a kocsi fenekén... Az éhség mellé most már a forróság is csatlakozott — szenvedéseinknek úgy látszott már nincs határa. No, de a szomjúság sem maradhatott el. A hatalmas embertömeg sok vizet kívánt — erre felé pedig a víz már mind nagyobb és nagyobb érték lett. Közben a kenyereink is elfogyott, csupán sózott halat kaptunk vagy három napig enni... Kenyerünk, vizünk elfogyhatott azonban, de egy dolog biztosan megvolt mindennap, akár sütött a nap, akár az eső esett — a napi kétszeri ellenőrzés... a vagon, majd a hát kopogtatás a nagy fakalapáccsal... De ezt is túléltek.

Végre aztán elértük Európa s Ázsia határát. Csupán egy tábla „Európa”-„Ázsia”... Búcsúzunk tőled, kultúra bölcsője, öreg Európa... Szerelvényünk azonban bögve, zakatolva dübörög tovább. Nincs megállás... Szibériában töménytelen a munka, s nekünk meg kell szolgálnunk a már ezideig elfogyasztott ingyen kenyeret... Előre hát...

*

Ez hát Ázsia... a „népek bölcsője”... Nappalunként minden rés foglalt volt, ismerkedtünk az új földrésszel, hiszen ki tudja meddig kell még itt élnünk, sőt, talán... itt kell meghalnunk is... Fenyves erdők... hatalmas mezők... Karcsú nyárfák... sudár fenyők... Itt, ott szegényes falvacskák tűnnek fel pár percre, hogy ismét átadják helyüket az erdőknek, mezőknek. Szegényes kis falvak, a nyomor pecsétje minden házon... Hej, de mások vagytok ti, kis fehérre meszelt magyar faluk... Itt, nem látni templomtornyot, sem harangzó nem kondul, csend van körös körül, néma csend. Mintha mindenki meghalt volna...

Nagy néha komolyabb állomásokra futott be szerelvényünk. Az épületek kopottak, piszkosak — az emberek — akár csak az épületek: — rongyosak, koszosak, ritkán látni egy rendesebben öltözött férfit, vagy nőt. A szerelvény környékéről káromkodva kergetnek el mindenkit az örök, sokan meg sem próbálkoznak közeljutni hozzánk, csupán a távolból küldenek pár részvételtjes pillantást felénk... Azután megint felordít a mozdonyunk, mint egy sebzett fenevad és rohanunk tovább... Vagy harmadnapra egy tekintélyes állomásra érkeztünk. Itt egy ellenőrző vasutastól sikerült megtudnunk, hogy Nyugat-Szibéria egyik legnagyobb városában, Omszkban vagyunk. Vagy félóra várakozás után az őrség parancsnoka végigzörgette a vagonokat, s kiadta parancsot, hogy készüljünk fel, mert fürdőbe fogunk itt menni. Rövidesen meg is kezdődött a kirakodás.

Az állomás környékét hatalmas, érdeklődő tömeg szállta meg. Innen egy csomag orosz dohány (mahorka) — onnan egy darab fekete kenyér hullott közénk. Az őrség durván lökdöste félre az ácsorgókat — velünk meg — hogy hatalmukat fitogtassák — puskatust használtak. Ha meglátták, hogy valaki valamit is felvett a földről, az illetőt kivezették a sorból és elvették tőle, bármi volt is: dohány, kenyér, nem számított...

— Mi az, éhesek vagytok? Zúgott a tömeg, de a pribékek nem zavartatták magukat, még csak kegyetlenebbül ütöttek, rúgtak bennünket... Végre kiürült a szerelvény, s leszámoltak ismét bennünket és megindultunk a városon keresztül. Város?... Nehéz lenne ezt a szót arra használni, ami bennünket körülvelt. Pár tisztább, rendesebb utca, azután nyomortelepek, viskók, föld alatti gunyhók váltogatják egymást. Az utca sarában, piszkában együtt játszanak a szurtos gyerekek a nem kevésbé szutykos malacokkal, kutyákkal. Más helyen teljes a „falusi csendélet”... egy-egy beforduló luxusautó egész falka tyúkot riaszt fel, s azok nagy méltatlankodó kotkodácsolással menekülnek... Errefelé úgy látszik, hogy az „útkarbantartást” a magánosok végzik, mert az utca gödrei mindenféle szeméttel, hulladékokkal vannak feltöltve. Körös körül, amerre csak a szemünk ellátott, nyomor leleselkedett ki a szurtos lakókkal a putrik ablakain...

Végre is lihegve, reszkető lábakkal, de megérkeztünk egy hatalmas, európai stílusú épület elé. Falaira bár már ráért volna egy kis vakolás, de mégis egészen kirítt ez a szép építmény a sok viskó, gunyhó közül. Előtte kis kert, melynek

közepét „mindenek atyjá”-nak, Sztálin Józsefnek a szobra díszíti. Felemelt öklével mintha csak az eget fenyegetné...

Később, fürdés közben megtudtuk, hogy ezeket a falakat hozzánk hasonlóan idehurcolt magyar hadifoglyok építették az első világháború idején. Lám... lám... mondogattuk, mekkora hatalmas behemót állam és mégis otromba nagysága ellenére sem képes semmi emberit, érdemeset produkálni. Csak az van nekik, amit mások építettek... amit másoktól oroztak el...

Mikor a fürdés befejezése után megindultunk visszafelé, a vasútállomáson akaratlanul is visszanéztem, tekintetemmel végigsimogattam ezeket a kopott falakat, hisz' ezeket is rab magyarok kezei építették... Igen, az ő kezük rakott követ köre, az ő válluk emelte fel ezeket a gerendákat, melyek még ma is büszkén uralkodnak a környék viskói felett — az ő kezük... a mi kezünk...

*

...És újra robogott velünk a fekete vonat... Végre is, utazásunk negyedik hetében, arra ébredtünk, hogy a szerelvény megállt. Hiába leskelődtünk azonban kifelé, emberi lakásnak — falnak még a nyomát sem láttuk. Erdő... erdő s megint csak erdő vett körül bennünket. Ez lenne a végállomás — kérdeztük egymástól —, vagy még megyünk tovább? Mindnyájan úgy éreztük, mintha csak a világ végére értünk volna...

Hanem nem kellett sokáig törnünk a fejünket, mert már kopogtatták is a kocsik oldalát — „Felkészülni kiszálláshoz”...

Egymás után ürültek ki a kocsik. A friss levegő, a simogató, meleg napfény jólesett mindnyájunknak — mintha a jövőnket is napsütöttebb színekben láttuk volna...

Végre, hosszas szenvedés után az őrségnek sikerült a megszámlálásunk komoly számtani feladványát megoldani és megindulhattunk tuskókon, kupacba rakott ágakon keresztül... De alighogy elindultunk, csupán pár méter után erőlen, aléló fáradság kezdett erőt venni rajtunk, pedig az őrség ugyancsak ordította, hogy „gyorsan... gyorsan”... (biztra)... előre (period)... Ordítózásuk özszevegyült a joltáplált rendőrakutyák ugatásával, kaffogásával. A sorok azonban mindinkább összezilálódtak és amikor végre, — majd tíz percnyi út után — feltűntek az őrtornyok, már ugyancsak puffogott a menet végén a puskatus. Hiába, bármilyen „finom” is a rothadó hal, azért sok erőt nem ad...

A kapunál megint átestünk a már megszokott, név szerinti átvétel formaságain és máris a falon belül találtuk magunkat. Új otthonunk félig kész épületekből állt, inkább valami yesztett csatatérhez lehetett volna hasonlítani. Mindenfelé eszeveszett sietség jeli... A fából készült épületeken csupán a vakon bámuló lyukak jelzik, hogy hol kellene az ajtóknak, ablakoknak lenni... padló nincs; Ki tudja — talán nem is lesz?... Az udvaron ágrakások... Minden jel arra mutat, hogy itt még pár nappal ezelőtt hatalmas fenyők himbálóztak a szélben

és ennek a tábornak még híre-pora sem volt...

— Se baj — nyugtattuk meg egymást — lesz ez még így sem! — s mire a csodálatos szibériai éjszaka fölénk borította csillagokkal pompázó fekete bársonyát, mindenki talált valami vackot magának az Abagur-i „elosztó táborban”.

*

Az ember életének egyik fontos mértéke az idő. Gyakran az örömteli napok szinte repülnek és az órák másodperceknek tűnnek, míg máskor — a nehézségek, fájdalmak közepette — a percek „ólomlábakon járnak” s ilyenkor a napok különösképpen nehezen vánszorogtak tovább. Mindegyik ilyen „nap-évek” csupán egy — számunkra érdekes pontja maradt — az ételosztás. Ez azonban amilyen érdekesítő, olyan rövid is volt. Utána maradt bőven idő mesélgetésre, beszélgetésre... De miről lehet annyit mesélni — no meg, ki szeret korgó gyomorral beszélgetni? — kérdezhetné valaki. A nemrégien hátrahagyott otthon gondolata azonban néha csodákat tesz, azt mindenki elhíheti nekem. Itt ukránok mesélgetnek egymásnak Galíciáról... az asszonyról, gyerekekről. Amott pár ferdeszemű üzég maga alá szedett lábakkal, lassan szívogatva kis agyagpipájukat. Egész nap talán kettőt sem szólnak egymáshoz, mégis, láthatóan jól megértik egymást s jól érzik magukat, mert holnap megint csak együtt ülnek, ugyanazok... ugyanott... ugyanolyan csendben, mint tegnap... Odébb észtek beszélgetnek, hevesen gesztikulálva, amott meg két magyar fiú éppen annak az eldöntésén készül hajba kapni, hogy melyik is jobb étel: a halas krumpli, vagy a tökök-mákos rétes. Mások receptekkel szórakoztatják egymást és magukat. Nagyokat nyelve gondolatban főznek, vitatkoznak azon, hogyan is jobb a gulyás — sok paprikával, vagy inkább kevéssel ad jobb zamatot?

Majd egyheti efféle pangás után, a tábor parancsnoka végre is kijelentette, hogy vége a lógásnak, megkezdjük a munkát, hivatalosan az elkövetkező hétfőn. Eddig — mondta — nem dolgozhattunk, mert nem volt semmi néven nevezendő szerszám, de hétfőre megígérték neki, hogy küldenek mindent amire csak szükség van.

Eljött azután a várva várt hétfő napja is és vele együtt megjöttek az ígért szerszámok — négy lapát, öt fejsze meg egy fűrész — hatszázunknak. Az első feladat a tábor területének rendbehozása volt, amely — mint minden öt éves, három éves és hasonló állami terv — csóddal végződött. Akinek szerszám nem jutott, annak gallyat, ágat kellett kézbe fognia és azzal piszkálgatni a szemetet egy rakásra. Azt hiszem mondanom sem kell, hogy az eredmény „lenyűgöző” volt: minden lapát, fejsze végül is törött nyéllal maradt a „csatatéren” — de velük együtt a szemét is — változatlanul. Ezt a „hatalmas akciót” egy újabb, pár napos „szünet” követte.

Közben azonban újabb és újabb szállítmányok érkeztek, úgyhogy már a padlásokon is nehéz volt fekvőhelyet találni. A „levegőben érzett” hogy rövidesen meg kell, hogy kezdjék a szétosztást. Várakozásban teltek a napok és ismét iz-

gatottan várta mindenki a fejleményeket. Végre azután ennek az ideje is eljött. Reggeltől estig szakadatlanul állítottak össze kisebb, nagyobb csoportokat, amik azonnal el is tűntek egymás után az erdők zöld fala mögött. A tábor létszáma rohamosan csökkeni kezdett. Az elszállítás ötödik napján körülbelül — estefelé — engem is szólítottak. Voltunk vagy kétszázan ebben a csoportban, mire mindnyájan összegyűltünk. Megint tüzetesen átvizsgáltak mindenkit, végül még arra is figyelmet fordítottak, hogy kinek milyen ruhadarabja hiányzik; van-e mindenkinek valami lábbelije? Nekem még körülbelül egy héttel ezelőtt ellopták éjjel a csizmámat. Az a pár szabad, aki a környéken lakott, nagyon rosszul álhatott lábbeli dolgában, mert cipő-csizma volt a legkeresettebb cikk ebben a táborban. Szóval — vizsgálat közben — mikor mezítlábasan eléjük álltam, nem nyújthattam a legbiztatóbb benyomást, mert az egyik irodista azonnal elrikkantotta magát: „Egy pár kalocsnit”... A következő pillanatban a kezembe is nyomták a mondott „kalocsnit”: két kis gumicsónakot, és ezzel mindjárt be is löktek a „készenállók” sorába. Kalocsnijaim alakra csónak formájúak voltak és a lábam kétszer is belefért volna mindegyikbe, külön-külön. Láthatóan szériában készültek... s a hátulján mindegyiknek egy kis lyuk... Tünődésemből az őr ordítása ébresztett a nem éppen irigylendő valóra.

— Húzd fel gyorsan! — A tőlem telhető legnagyobb sebességgel próbáltam a parancsnak eleget tenni. Addig nem is volt semmi hiba, amíg a lábamat kellett a kalocsniba beletenni, de amikor lépni akartam... a lábam emelkedett, de a kalocsni csak maradt makacsul a földön... A sor eleje már megindult, több idő nem jutott a kísérletezésre. Felkaptam tehát a két „szovjet csodamadarat” és a hónom alá csapva megindultam magam is — mezítlábasan.

*

A nap korongja már régen eltűnt az erdők mögött és az este védőn reánk borította sötét köpönyegét, de mi csak törtettünk megállás nélkül előre. Utunk erdőben, folyóparton vezetett... kidült fatörzseken keresztül... Más sem hallatszott, mint az örök szünet nélküli ordítása, amely úgy hatott reánk, mint a szíj ostorcsapása: ...gyorsan... gyorsan... felzárkózni... Lihegve, sós izzadságunkban fürödve, botladozva küzdöttük magunkat előre. Körülöttünk a hallgatag, zordon erdő sötéte, érzéketlenül meredt az ég felé. Én már a lábamat alig éreztem a hideg és a sok zúzódás miatt, de — mintegy állati ösztöntől hajtva — csak szédelegtem előre a többiekkel. Nem akartam lemaradni... szinte féltem egyedül lenni ebben a sötét, részvétlen vadonban. Valami súgta belülről, hogy nincs megállás... előre hát...

Az éjszaka azonban mind sötétebbé vált, de a hajsza nem látszott lankadni; soraink megbomlottak s a gyengébbek kezdtek lemaradni. A szökéstől rettegő örök meg akit csak elértek, zuhogva verték agyba-főbe a puskatussal... Szünet nélkül hangzott az ...előre... gyorsan... majd meg azzal fenyegetőztek, hogy aki lemarad azt lelövik, mint szökevényt. Már alig maradt nekem is jártányi erőm,

s felvetődött bennem egy pillanatra a nagy kérdés — mit tegyek — azaz, hogy mit tehetek? Már azt sem tudtam kivenni tisztán a sötétben, hogy hol vagyok és hogy hol is vannak az örök? ...Most felbuktam egy heverő fatörzsben... majd átbuktam egy másikon... A friss sebek égető fájdalma még csak jobban elkescsértett. Körülöttem a többiek sem járhattak másként, mindenhol csak nehéz zuhanások tompa puffanásai és folytott káromkodások özöne hallatszott... Hirtelen, immár végső erőartalékaimat is felhasználva a végső elkieseredés egy kétségbeesett mentő ötletet sugallt... Megálltam... Mind' ritkábban húzott el mellettem valaki hangosan szuszogva, vagy káromkodva... Végül is csend... senki sem jött többé. Hirtelen lépések dobbantak.

— Ki vagy? — rivalt rám valaki a sötétből

— Nem látok — nyöszörögtem. Az őr segítséget kért és pár perc alatt az egész oszlop megállt. Két másik rabot rendelt mellém az őr, akik karonfogva vezettek tovább a szenvedések ösvényén. Megnyugodtam és ez a megnyugvás szinte megkönnyebbítette a további menetelést is. Most is megütöttem a lábamat nem egyszer, de legalább nem estem el minduntalan és nem kellett állandóan attól tartanom, hogy valamelyik pribék — csupán félreértésből — lepuffant.

Még, vagy egy félórai törtetés után az őrség parancsnoka is végre belátta, hogy végzetesen eltévedtünk a sötétben és megálltunk, hogy megvárjuk a reggelt. Az emberek állító helyükben estek össze és alig pár percen belül aludtak is. Én is — akár a többiek — lerogytam a harmatos, nedves avarra. A kiskabátomat a fejemre húztam, hogy kissé felmelegedjek és — akaratlanul is — haza gondoltam... Láttam magamat a szép fehér, meleg párnás ágyban... Édesanyám összeteszi a kezeimet... Imádkozzál édes kis fiam... Én Istenem... jó Istenem... becsukódik már a... szemem...

*

Mikor dideregve felébredtem, még csak éppen szürküllött keleten. Vacogó fogakkal bújtam ki a kiskabátom alól és körülpillantottam. A hidegtől deres avaron szertesztét heverő fogolytársaim szinte egy hullákkal borított csatatér benyomását keltették bennem... Csatatér... hullák... Ki tudja nem leszünk-e mindnyájan hullák, hamarosan... Az örök füstölgő kis tüzeik mellett bóbiskoltak. Hirtelen elhatározással ismét visszabújtam a kabát alá, hogy még egy kicsit szunyókáljak, de még fel sem tudtam melegedni, mikor felhangzott az őrség parancsnokának ébresztője:

— Fel... mindenki fel... gyorsan... Rövidesen indulunk tovább... Parancsnak azonban nem sok foganatja látszott, mert alig páran mozdultak csak meg, nagy unottan, csupán akkor kezdett a nép mozogni, mikor az örök már a csizmájukkal kezdtek nyomtatást adni a parancsnok szavainak. Majd' egy negyedóra múlva azután végül is leszámoltak bennünket, a megszokott módon: ötösével és megindultunk...

Már jó magasan járt a nap az égen, mikor végre valami kis településhez értünk.

Lapos képű „burját-mongol”-ok faluja volt. Piszkosság dolgában vetekedett az orosz településekkel, csak hogy itt még hírmondóját sem látta az ember a malacoknak, disznóknak. Annál nagyobb mennyiségben rajzottak azonban körül bennünket a szurtosabbnál szurtosabb gyerekek. A falun átvánszorogva, a túlsó faluvégen végre megkaptuk a napi fejadagunkat is. Nem tartott tizenöt percet és már végeztünk is vele mindnyájan, s azután fel és megint csak előre...

De lassan már az örök is fáradni kezdtek és nagyon érdekelte őket, hogy mikor érjük végre el a célunkat;

— Semmi már — hallottuk az örparancsnokot — csupán még vagy két-három óra és ott leszünk... No bizony szép két-három óra lett ebből az ígéretből... Mentünk mi nem két-három órát — de még kerek négy napot... Minden alkalommal azonban már csak pár órai út volt hátra... Mi meg csak vánszorogtunk forró napon, esőben, párától gőzölgő öserdőkön keresztül, patakokat gázolva át és csupán csak az tartotta a lelket bennünk, hogy még... csak egy, vagy két óra... és megérkezünk... Megérkezünk... és lerogyhatunk a földre... és alhatunk... a végtelenségig...

A lábam már egészen feldagadt... de nincs megállás... előre... hiszen csak egy, vagy két kilométer van hátra... egy... vagy két kilométer... Édes jó anyám... miért is szüültél erre a nyomorúságos világra?...

Vége azután, mikor már mindnyájan lemondtunk arról, hogy valaha is élve elérjük célunkat — megérkeztünk... Már késő délután, a Tom folyó partjától nem is messzire, őrtornyokat pillantottunk meg. Ó — szinte úgy éreztük, hogy — hazaérkeztünk... Összeszedtük minden maradék erőnket és az utolsó fél kilométernyi távolságot majdnem futólépésben tettük meg a kapuig. Mintha csak mindnyájan attól tartottunk volna, hogy ha lassan ballagunk, már nem futja az erőnkől. Alig, hogy a kapu elé érve megálltunk, le is rogytunk. Itt az őrség sem vesztegetett sok időt velünk, mert csak éppen leszámoltak bennünket és már belül is voltunk a nagy kapun.

A tábor csupán két épületből állt. A nagyobbik — pajtaszerű, padló nélküli épületet a parancsnok „lakóbarakknak” keresztelte el, míg a kisebb — padlózottat — kórháznak. Ez az utóbbi mindjárt megérkezésünk után megtelt. Itt is az egész udvart ágak, faháncs borította... Láthatóan, pár héttel ezelőtt még az öserdő volt az úr... Több ismerkedésre azonban már nem futotta az erőnkől — egymás mellé rogytunk a „lakóbarakk”-ban, fejünk alá raktuk az agyagedényünket, amivel az „apáian gondoskodó rendszer” még az elosztóban felszerelt bennünket és... már aludtunk is az „igazak álmát”...

Mert való igaz, hogy akadnak ezen a nyomorult földgolyóbison olyan országok, ahol a bűnözők hotelszerű, összkomfortos börtön-palotákban „szenvednek”, a puha ágyakon álmatlanul, itt azonban, a Szovjetunióban az „igazak álma” csak a földön fetregő rabszolgáknak jutott...

*

Pár napon belül azt is megtudtuk, hogy új otthonunk neve Sodrovka. Részünkre azonban Sodrovka a szenvedések helye maradt. Pár nappal megérkezésünk után munkához láttunk. Úgy látszik a felsőbb vezetőség azon a véleményen volt, hogy... a „munka nemesít”... no meg amúgy is éppen eleget ettük már az állam kenyereit — ingyen.

Brigádokba osztottak mindenkit, húsz-huszonöt embert egy csoportba. Minden csoport kapott egy vezetőt, lehetőség szerint a lehető legvadabb, legkegyetlenebbet választották ki közülünk erre a célra. A brigád vezetője ugyanis nem dolgozott, de ő volt azért felelős, hogy a munka menjen... Egyszóval ő lett az első számú hajcsár... Ha azonban úgy vették volna észre, hogy még egy kis emberség maradt benne és nem hajt mindenkit a lehető legkegyetlenebbül, őt is közénk vágták és húzhatta ő is az igát... Mindig akadt valaki más, aki nem volt szentimentális...

Az „én brigádom” — azaz hogy, amelyikbe engem osztottak be — a faúsztatásnál kapott munkát. A folyóparton hatalmas rakásokban feküdtek a farönkök összehalmozva. A mi feladatunk volt, hogy ezeket a rönköket a vízbe hengerítsük.

— Sietnünk kell — magyarázta a brigádvezetőnk — mert a szállítás miatt megkéstek és a rönköknek le kell úszniá addig, míg a vízállás elég magas... Rajta hát... gyorsan... biztra... davaj... Itt kezdtem megtanulni azt, ami a szovjet rendszer egyik alaptörvénye: lényegtelen jól, vagy rosszul végzed is a munkát, — csak gyorsan... Talán nincs még egy olyan szava az orosz szótárnak, amit többször hallottam volna használni a Szovjetunióban, mint azt hogy... gyorsan... biztra...

Napi tíz óra a munkaidőnk — magyarul: látástól vakulásig. Reggeltől estéig hengergetjük a hatalmas fatörzseket — magunk faragta otromba füykösökkel — a folyóba. Megállás azonban nincs! Fizetség? Első a napi teljesítmény, a „norma”. Aki csak az előírt napi 15 köbmétert hajtotta el — az nem kérhet semmit. (Nem azért mintha itt valaki is kérhetne valamit...) Az, aki már 110 %-ra túlteljesítette a normáját — kaphat (ha jóban van a brigádvezetőjével) tíz deka, azaz, hogy száz gramm fekete kenyeret. Bizony vékonyka kis szelet az a tíz deka... de mennyi verítékbe, vérbe kerül... Ha azonban nincs az előírt mennyiség teljesítve — vége a „jóvilágnak”... Az „adakozó rabszolgatartók” mindent megtorolnak, még ha 98 %-os is a teljesítmény. Ilyen esetben a 600 grammos fejadagnak csupán a felét adják ki... 300 grammot... Ez azután megindította közöttünk is a harcot az életért, egy nagyobb darab kenyérért... Ebben az élet-halál harcban testvér testvér ellen, apa fia ellen tört... Itt, igen itt, az „élet iskolájában” tanultuk meg azt, hogy mit is jelent az a kis darab fekete kenyér... Izzadságunk, szenvedéseink árán tanultuk meg értékelni... tanultunk meg harcolni... de még imádkozni is érte... Itt, valóban, a szívünk mélyéről jött a fohász... „a mi mindennapi kenyereinket add meg nekünk ma...”

Már vagy két-három hét repült el nehéz munkában, amikor váratlanul — egy számunkra még szokatlan — esemény rázott fel bennünket tespedtségünkből.

Egyik este munka után, alighogy a kapun keresztül bejutottunk, nagy ordítással kezdtek megint összeretelni bennünket a fegyőrök. Ismét megkezdődött a számolás... lezártak egyszer... ötször... Számoltak először hárman, majd később öten, végül már maga a táborparancsnok is számolt... Káromkodtak, vakarták a fejüket — egy ember hiányzott így is, úgy is. Ki hát a hiányzó ember? A brigádvezetők ellenőrizték a csoportjaikat és majd' egy félórán belül már mindenki tudta, hogy egy Kalugin nevű fiatal gyerek hiányzik... nem volt több tizenhat évesnél... Szökés!... Szállt szájról-szájra a hír...

„...Szökés!”... dühöngött a vezetőség is.

„Fasiszták, majd adok én maguknak...” rázta az öklét tehetetlenül az őrség parancsnoka. Megszéppenve, mint a csínytevő gyerekek, bújtunk össze. Mi lesz most?... Minket büntetnek meg majd ezért is?... Egyesek a szökevényt kárhoztatták, hogy miért is szökött meg? Mások csak lapítottak, gondolták: „hallgatni arany”... Végül is egy szálas ukrán legény állott a szökevény pártjára:

— Mitől vagytok mind annyira begazolva? Talán ti nem próbáltátok volna meg, ha arra módotok lett volna? Ha csak egy napig is lehet szabad, akkor is megérte neki”... Meghökkenve hallgattuk. Mennyire igaz van, végtére is lehet-e még rosszabb a mi sorsunk? Csak jobb lehet, hiszen nem valószínű, hogy kivigyenek munkára addig, míg a szökevényt ismét meg nem találták... Egész este azután mindenki Kaluginnal és a szökéssel foglalkozott. Vajon merre járhat már... van-e valami ennivalója?... Később megeredt az eső — mindnyájan arra gondoltunk, hogy van-e szegénynek száraz fekvőhelye, vagy kinn ázik, valamelyik fa tövében?...

— Talán már eddig el is fogták... sóhajtott fel valaki reményvesztetten.

Riadtan meredtünk egymásra, szinte megcsaltnak éreztük magunkat. Nem, az nem lehet, hogy elfogták volna... Mi már úgy gondoltunk erre a tizenhat éves fiúra, mint valami hősré. Hősré, aki olyat mert elkövetni amit mi, magunk is szívesen megtettünk volna... Ő volt a reményünk a sötétségben, aki utat mutatott és legyőzte a kilátástalanságot, amiben már hetek óta éltünk... Most váratlanul rá kellett döbbernünk, hogy ő is csak ember... Vele ugyanaz megtörténhetik, amitől mi is féltünk...

Nem, nem lehet, hogy elfogják — erősítettük egymásnak — Kalugin sokkal ügyesebb annál...

A reggel azután meghozta a választ. Elfogták... futott végig a vészír a táboron. Egyesek nem hitték...

— A kapunál van — erősítették a „jólértesültek”. Lassan, hívás nélkül mindenki a kapu felé indult.

Igen, ott állt csuromvizesen, összeverve, rugdosva, bedagadt szemekkel. A szájak, melyekkel a kezeit összekötötték mélyen belevágtak a húsába... Ő meg csak állt, lesütött szemekkel — mintegy szégyenkezve — a vigyorgó pribékek között...

— Így jár mindenki, aki megpróbálkozik effélével — szónokolt az őrparancsnok.

— „Kutya”... sziszegte valaki mellettem — „egyszer még te is idejutsz”... s ezzel dühösen megfordult és eltörtetett a barakk irányába. Az ukrán legény volt... Pár perc alatt kiürült a kapu környéke. Benn is csak kevesen beszélgettek, mindenki csak szomorúan, magába vonulva gubbasztott. Úgy éreztük mintha mi magunk álltunk volna ott — pellengéren... Mintha csak minket ütöttek, rugdosnak volna meg személyenként...

Azután ezen is napirendre tértünk. A tábor életében semmi újság sem tart örökké. Kiderült, hogy a faúsztatásnál az úszó rönkök között jutott át az őrlánc... Pár kilométerrel később kimászott a partra... a falusiak fogták el... Hja, itt a „dolgozók paradicsomában” mindenkinek jól jön a „vérdíj”... Száz kiló búza élve... vagy halva... Mint ostorcsapások értek engem ezek a szótöredékek. Hát még a művelt huszadik században is vannak „emberkereskedők”? Még ma is akadnak olyanok, akik a másikat mint barmot adják-veszik? Emberek ezek vagy éppen ördögök? Emberek... sajnos szegény, szenvedő... éhező emberek... olyanok mint te, vagy én... csupán nekik a vörös csillag árnyékában kellett felnőniük...

Az első szökést követte a második... a harmadik. Úgy látszott mintha valami féle ragályos betegség ütötte volna fel közöttünk a fejét. Közben, már az én csoportom is az erdőirtásra járt. Húztuk egész nap a fűrészt, hörgő mellel... verítékben fürödve... egymást... sorsunkat átkozva. Estenként végső kimerüléssel rogytunk az ágakból összetakolt fekvőhelyünkre. Reggel még fáradtabban ébredtünk, fásultan álltunk a járomba megint... A koszt napról napra kevesebb és rosszabb, a munka irama napról-napra vadabbá vált. Mindenhol — evés közben éppen úgy, mint munkában, — éjjel és nappal mögöttünk suhogtatta korbácsát a Kreml torzszülötte: a Terv... Úzótt, hajszolt szünet nélkül bennünket, mi meg lassan, egyre jobban gyengültünk...

Egyik reggelén nagy diadallal hoztak egy hullát, valamelyik szökevényét... Ledobták a kapu elé és mindenkinek meg kellett néznie. Megdöbbenve meredtem rá egy pillanatra, — mintha csak magamat láttam volna ott feküdni... Rongyos ruhájában, szakállas arcával... véres mellével minket, a mindenkinek kiszolgáltatott rabokat látszott szimbolizálni... Arca még halálában is elszánt... tisztán mutatja az elhatározást, ami miatt most itt hever... inkább a halál, mint ez a rabság... Utolsó pillanatában is a szabadulás gondolata lehetett az eszében, talán... még akkor is, amikor a gyilkos golyó leterítette... Az arca még a borostán, a piszkon keresztül is mosolyog... Hiszen ő mégis elérte a célját... ő már

szabad! Őt már nem érik utol Moszkva vérebei... nem bilincselhetik meg... vetetik börtönbe... Már szabad és ott... talán valamelyik kicsiny báránnyelről ínt most éppen búcsút... Isten veled bajtárs... jó utat...

*

A kevés koszt és a túlajtott munka lassanként kezdték mutatni „eredményeiket”. Itt is, ott is reggelként hullákat leltünk. Egyik borongós, ködös reggelen az én jobboldali szomszédom — egy kétméteres moldován legény — sem mozgólódott. Mikor azután már a reggeli lötytyért (amit különben reggelinek csúfoltak) kellett indulnunk, végre is rángatni kezdtem...

— Hej — ébredj már fel... nem kapsz balandát (reggeli levest)... ordítottam a fülébe, de mikor felrántottam, a már élettelen test, mint egy fadarab, érzéketlenül hullott vissza a fekvőhelyére — csupán a feje huppant nagyot a földön, miután a sapka lecsúszott róla. Erre hirtelen lerántottam a kabátját is az arcáról... Kisimult arccal, mintegy elgondolkozva feküdt ott — még mintha egy kicsit össze is ráncolta volna a homlokát — szinte hallottam amint kérdi:

„Miért háborgatsz? Én már teljesítettem a tervemet — tíz évre... Én már pihenhetek”...

Meghökkenve egyenesedtem fel. Háborúban, bombázások után láttam már nem egy hullát, de azok... valahogy mások voltak... Hát ennyi csak az élet?... Tegnap még volt... s ma nincs többé?...

Közben azonban a többi környéken alvó szomszédnak a figyelmét is felkeltette a moldován szokatlan viselkedése. Ők azután nem sokat elmélkedtek az élet mulandóságán... Hípp-hopp, egykettőre lerángatták róla minden valamirevaló ruhadarabját, azután nagykabátokkal, rongyokkal takarták le a hullát...

— Neki már odafönn úgysem kell reggeli, már biztosan jól lakott mamaligával (kukoricakenyér) — bökött cinkusan felfelé egy Orlov nevű orosz csavargó — „nekünk meg itt még vagy két-három napig kiadják az ő fejadagját...”

Bármilyen megdöbbentő is ez az epizód, de számomra már nem volt újság, hiszen nem a moldován volt az első halott a mi csoportunkból. Tudtam, hogy ez a „normális eljárás”: a hullát rejtegetik pár napig, amíg csak a jelenléte kibírhatatlanra nem válik. Akkor azután kiviszik a kapuhoz... Igen, az életért való harcban még a halottakat is segítségül hívtuk... Borzalmas, embertelen ötlet, de jaj annak, aki itt gyengének mutatkozik, mert az olyan hamar szintén... a nagykabátok alá kerül...

A „temetés” szintén ünnepnek számít, mert a „sírásóknak” is dupla vacsora jár különleges erőfeszítéseikért... A hullának meg már úgyis teljesen mindegy, hogy mikor akasztják a nagy lábaujjára a dögcédulát...

Ez volt hát az élet filozófiája a rabtábornak, ahol az emberek le kellett, hogy vessék az álarcaikat. Az éhség, a halál állandó közelsége nem engedte meg, hogy tovább játszuk szerepeinket, amiket a szabad élet osztott ki számunkra. Itt —

mindenki csak a mai napot szerette volna túlélni — mert holnap... talán... talán megszabadulhat. De aki ma meghal, annak már a holnap hiába jön...

*

Azután egyszer csak eljött az én „megszámoltatásom ideje is”... A napi túlajtott munka és a kevés élelem engem is ronccsá soványított. Még ma sem tudom, hogy hogyan is nézhettem ki — én csak annyit éreztem, hogy mind fáradtabb és gyengébb vagyok... mindig csak aludni kívántam... Rádöbentem végre is, hogy én is megkaptam a „szovjet betegséget”, a „disztrófiát”... Magyarul mindez röviden annyit jelent, hogy elérkeztem a végső tönkremenés határára, amikor már a szervezet minden tartalékát felélte. Nem volt az én „betegségemnek” bacilusa, sem semmi néven nevezendő kórokozója, egyetlen magyarázata volt csak: az éhezés... Ez bizony megdöbbentő magyarázat — talán inkább vád — a „felvilágosult huszadik században”, amikor már állítólag sehol sincsenek rabszolgák... sem rabszolgatartók... Megdöbbentő vád egy óriási birodalom ellen, amelyik világraszóló kincsei mellett is halálra éheztetett ezeket... milliókat. S hogy a tervtől egy jöttányit is eltérjen azt már nem, inkább a koplaltatás — csupa takarékoságból... Amíg a külföldi piacokon ár alatt adták a gabonát, amíg millióknak „ajándékoztak” nyakló nélkül mindent — mert hisz’ a „hatalmas Szovjetunióknak tellett” — addig mi, meg a kolhozok lerongyolódott „muzsikjai” éheztek; tölük a tervteljesítésbe elvitték az utolsó szem gabonát... az utolsó szem krumplit is... Sztálinnak Kína belsejére kellett minden, mert... hátha még esetleg meggondolták volna magukat...

Kenyeres pajtásommal, Nagy Sanyival, aki szintén olyan „csehül állt” mint én, meghánytuk-vetettük lehetőségeinket:

— „Így druzsám, rövidesen mi is alulról fogjuk szagolni az ibolyát” — kezdte Sanyi a tényállás leírását.

— „Tenni kellene valamit... de mit?” — töprengtem hangosan.

— „Vágjuk le mi is az ujjainkat... a bal kezünkről, mint az ukrán a múltkor”... javasolta Sanyi, a nálunk akkor oly’ divatos öncsonkítási módszert. — „Jobb élni ujjak nélkül, mint megebedni... ujjakkal, bölcselkedett tovább.

— Hm... ez nem is a legrosszabb ötlet... Ha már annyian megmenekültek ilyen úton az éhhaláltól, szinte érdekelt, izgatott megtudni, hogy milyen érzés az, amikor az embernek nincs többé valamije... amihez már hozzászokott... Különös, irreális gondolkodás volt ez... s egyben maga a borzalom...

...No, de kezeket... azt azért még sem... arra több szükség van, mint a... lábakra... Még, megszabadulhatunk... és akkor még a kézre jobban szükségünk lehet...

— Inkább vágjuk a lábunkat... vetettem fel az ötletet hangosan, — végső fokon, ha túl jól sikerül a vállalkozásunk, még mindig prima mülábakat kaphat az ember... Végre is megegyeztünk. Levágjuk, vagy csak bevágjuk a lábunkat, —

... hogy sikerül... Odaadjuk a testünk egy darabját csupán, hogy megszabadulhassunk a hajcsárjaink korbácsa alól. Odaadjuk testünk egy darabját... hogy csak a maradék élni tudjon... pár nappal tovább...

A következő nap sem hozott számomra változást. Vártam-vártam, hogy valami csoda megment attól, amire elhatároztuk magunkat. Talán egy kicsit meg is feledkeztem az egyezségünkről...

Este, mikor munka után megérkeztünk a kapu elé — fáradtan, éhesen, azonnal feltűnt, hogy valahogy nincs rendben valami. A kapu előtt a föld csupa vér... az örök idegesek... Amint bejutottunk azonnal kérdezősködni kezdtem — talán megint meglóttek valakit az örök? Azok, akikkel először találkoztam nem tudtak semmi újságról sem; végül egy fiatal ukrán gyerektől megtudtam mindent:

— „A te földid... bevágta a lábát a fejszével... talán le is vágta... jól járt”... Mintha egy kis irigység is kicsengett volna a szavaiból. Azonnal igyekeztem a kórházhoz, ahogy csak az erőmből tellett. A közös szobában, összeszorított ajkakkal, láztól izzó szemekkel hevert Sanyi a deszkákból összerótt priccsen. Ahogy megszorítottam forró kezét, nagyon de nagyon elszégyeltem magamat. Gyávának, végtelenül gyávának láttam magam... Úgy, ahogy az a katona érezheti magát, aki ütközet közben cserben hagyta a bajtársait... Pár perccel később azonban sziklaszilárd meggyőződéssel fordultam ki a kórház ajtaján. Bármi is történjen holnap erős leszek és követem Sanyit...

Seljött a másnap is. Égetően tüzött le a nap a mélykék égről és én... szédelegve, émelygő gyomorral bőriztem a hatalmas fatörzseket... üres gyomrom fájdalmasan émelygett... a fejem szédült... Mit is ér már nekem az élet? — vetődött fel bennem a gondolat. Lelki szemeim előtt megjelentek otthoni barátaim, akik most talán jóllakottan... éppen a strandon fürdenek... Szinte magam előtt láttam a zöldesen hullámzó vizet... egy másodpercre szinte még a levegő is hűvösebb lett körülöttem... De jaj! — még borzasztóbb volt a forróság, midőn a szomorú valóra ébredtem álmodozásaimból... Még fojtóbb volt a levegő, még jobban ömlött rólam a veríték... A kezem meglendült... és... teljes elkeseredésből csaptam... A fejsze megvillant és a bokámhoz csapódott... Tompa fájdalom éreztem csak. Villanásszerűen végignyilallott az egész lábszáramon... A fájdalom azonnal kijózanított... Óvatosan próbáltam megmozgatni lábfejemet... mozgott... Erre a vágást kezdtem el vizsgálgatni... A rongyokkal vastagon körültektet lábfejen egy elég széles vágás tátongott... de semmi vér... Ez megdöbbentett. Csak nem száradtam már ki annyira, hogy vér is alig akad bennem? — vetődött fel a gondolat... Ennyire még nem lehetek „a tönk szélén”... hiszen, még nálamnál sokkal rosszabb bőrben lévő is tengenek... Majd’ meg rögtön elszégyeltem magam. Biztos félelemből nem vágtam elég erősen... De... közel három centis lehet a vágás a bocskorom roncs „páncélján”... még sincsen vér... Hirtelen a szégyen és harag lettek úrrá rajtam... Majd odacsapok én most... dühödtem neki és már emeltem volna a fejszét... mikor... mikor... valami meg-

csillant... Ahá — hát mégiscsak van vérem — állapítottam meg elégedetten, de amint kissé meghajoltam, hogy jobban lássam a helyzetet... váratlanul megpördült körülöttem a világ... Minden egyben szinte el is távolodott... elmosódott... Így elmosódva is azonban pörgött minden, mintha csak körhintán ültem volna... Az üres gyomrom, mintha csak ki akarna repülni: elsötétült minden s ájultan buktam a gyantától csillogó háncskupacra...

*

Hála a magyar orvosunknak, Jolsvay Gyula bácsinak, a kórházban „húztam ki” egészen az orvosi felülvizsgálatig. Minden három hónapban kellett volna tartani ilyen ellenőrzést, de nálunk — tekintettel arra, hogy mi itt az Isten háta mögött voltunk — csak most volt először. Kérdezhetné mármost valaki — hogy mi volt a célja ennek a felülvizsgálatnak? Itt, a rabszolgatáborban mi is, akár csak otthon a vágó állatok, kategóriákba voltunk osztva. Minden kategória különböző munkacsoportot jelentett és mindenkinek a munkaegységet a kategóriája alapján állapították meg.

Az „egyes számú kategória” egyenlő volt a „traktor-munkával” vagyis annyit vártak el az embertől, mint egy traktortól... Itt volt a legnehezebb munka és itt kívánták a legmagasabb munkateljesítményt. Nagyon ritka ilyenfajta ember akadt manapság a táborokban — Sodrovkán ilyenre gondolni sem lehetett.

A „kettes számú” már könnyebb beosztást kapott — ha volt arra mód, de ahol — mint nálunk is — nem akadt egyes, a kettes kapta meg az egyes munkáját...

A „hármás”-oknak még könnyebb lett volna, ha lettek volna egyesek s kettesek, akik a nehezebb munkát elvégzik. Mindettől függetlenül azonban még itt sem panaszkodhatott senki munkanélküliségre...

A „háromnegyedesek” voltak a disztrófiasok. Nekik nem kellett volna munkára menni — hivatalosan — és nekik, egy szebb jövő reményében — még „javító adag” is járt. Ezt az oroszok csak OP-nek hívták röviden, s ez napi tíz deka kenyeret és tíz deka zabkását jelentett annak a szerencsétlennek, akit ide soroztak. Órájuk még hajlandó volt az állam valamit áldozni, mert ide legnagyobb részt fiatal gyengék kerültek, akiknél még lehetett arra számítani, hogy feljavulnak és megtérítik az állam által rájuk „pazarolt” élelmet.

Az utolsó kategória volt a „négyes”, vagy ahogy azt másképpen is nevezni szokták — az „invalidusok”. Ezek teljesen munkaképtelenek voltak. Legnagyobb részük öreg, félszemű, félkezü nyomorék volt, de akadtak közöttük fiatalabbak is — gyakran vagy nem normálisok, vagy gyógyíthatatlan betegek. Mivel ezeknél már arra nem számíthattak, hogy belőlük valamiféle hasznot is húzzanak — itt a fejadagot csökkentették — tíz deka kenyérrel.

Ezután már csak egy kategória volt, de ez már nem volt hivatalos: az OK. Végül — ahogy az oroszok mondták — már csak...a dögcédula jött a nagy lábujjra... és egy „vizionlátásra”... Innen már nem volt visszaút...

...elvetődött most már a kérdés: hogy hogyan, milyen csodálatos orvosi praktika útján volt lehetséges az, hogy a vizitáló bizottság pár óra alatt kategorizálni tudott száz, meg ezer embert? Hallj csodát világ... szó sem volt itt röntgenről, sem semmi néven nevezendő kopogtatásról... szív hallgatásról. Mindenki, mikor a bizottság színe elé járult, leeresztette a nadrágját és megközelítette a szoba közepén trónoló bizottság vezetőjét (aki legnagyobb részét egy orvosnő volt). Ő szigorú arccal és szakavatott kezekkel megtapogatta delikvens farcsontját, egyben pedig már mondta is a számot az asztalnál jegyeztető titkárnőjének. És... már jöhetett is a másik... a harmadik... hiszen... rajta... rajta... sietni kell. Nekik is a tervüket teljesíteni kell... sőt... ha lehet, „túl” kell teljesíteni...

Így lettem én egy szép napon „háromnegyedes”... Isten segítségével. Miután a fejsze vágta sebemből felgyógyultam és már tudtam egy kicsit járni, megkértem Gyula bácsit: beszéljen a „szabad orvossal”, aki az ő felettese volt (bár az orvosi tudományhoz nem sokat konyított), hogy adjanak valami „evő-munkát”, hogy ismét felerősödhessenek. Mivel még húszéves kor alatt voltam, számíthattak arra, hogy megtérítem az esetleges fáradozásait... Így kerültem egy csomó hozzám, hasonló nyomorulttal együtt — a krumpli szedésre... Igaz, különleges helynek számított ez a munka, „protekció” kellett ahhoz, hogy az ember bekerülhessen ebbe a csoportba. Protekció híján azonban fiatal korom is elégnék mutatkozott. Remélhetőnek látszott, hogy még ledolgozom ezt a kis „potya krumplit”...

Új munkahelyemen egész nap főtt a hêjas krumpli, mindenki ehetett, amennyi csak belefért — többen közülünk azonban megkísérelték, hogy még annál is többet egyenek... Valóságos „rab-paradicsom”-nak tünt fel az egész... Brigádunknak több mint a fele moldován volt, nekik azonban a krumpli soha sem volt elég, hanem — mint a sáskák — minden mást is felfaltak, amit csak a mezőn leltek. Nekik egyáltalán nem számított mi is volt az: zöld uborka... tök... vagy éppen még zöldbab...

Ismét munkában peregték egymás után a napok és lassan az idő változása döbrentett csak rá arra bennünket, hogy a nyárnak vége s fel kell, hogy készüljünk a szibériai őszre... Az eső mind gyakrabban esett s a levegő napról napra hűvösebb lett. Végül is a nap már véglegesen elbújt a sűrű felhők mögé és napokig, hetekig esett az eső szünet nélkül, vigasztalanul. Volt úgy, hogy reggel még száraz lábbal jutottunk el a munkahelyünkre, estére kelve azonban kis csermelyek folyókká duzzadtak és néhol térdig gázoltunk a vízben hazafelé menet. A felduzzadt hegyi patakok elsodortak hidat... utat... mindent, amivel az ember az útjukat gátolni merte... Napról napra messzebbre és messzebbre kellett gyalogolni, sőt... mintha még a krumplis fazék is megkisebbedett volna...

Állandóan kimerültnek éreztem magamat s végül is elmentem Gyula bácsihoz, hogy talán ő tudna segíteni rajtam? Úgy éreztem, hogy ha továbbra is járnom kell krumplit szedni, elpusztulok... Gyula bácsi azonban nem sok jóval

tudott biztatni:

...Felsőbb parancsra senkit sem vesznek ki a csoportból... közel a tél, sietni kell a krumpli szedésével... Végül is azonban a „szabad orvos” mondta ki az utolsó szót:

— „Kibirja”... jelentette ki szárazon, szavaiból érződött, hogy őt az sem izgatja, ha nem bírom ki. Én már úgys „gyengének” voltam minősítve, értem már őt senki sem vonta felelősségre... (nem mintha bárkiért is felelősségre vonták volna, de a Szovjetunióban sohasem lehet tudni...) Elhatároztam, hogy nem adom fel simán a harcot s nem mentem ki munkára... Büntetésből a „karcer”-nak nevezett kis börtönbe zártak egyelőre csak egy napra... Hideg, sötét földalatti odú volt ez, tele tetvekkel, férgekkel. Borzalmas volt. Mit tegyek hát? — vetődött fel bennem a kérdés. A kétségbeesett embernek azonban kétségbeesettek a gondolatai is.

...A krumpliföldeken már nem egyszer találtam egy számomra hazulról ismeretes növényt, a „farkas cseresznyét”... Otthon arra is állandóan figyelmeztettek bennünket, hogy ennek a termése mérges... Fekete bogyoíról még itt, Szibériában is felismertem... Ez az... ez kell nekem és ezzel megoldom minden problémámat...

Elhatároztam tehát, hogy a legközelebbi munkanapon jól belakmározok a „farkas cseresznye” bogyoiból... azután majd meglátjuk, mi lesz? ...Esetleg elrontom a gyomromat... vagy talán... eh, úgys mindegy...

Tervemet tett követte... Estélig azonban semmi újság... Hazaérkeztünk... megkaptuk a vacsora levesünket... még mindig semmi... Már a leves végénél jártam... mikor... ejsa... mióta forog ez a barakk? Először jobbról balra... azután mind' gyorsabban... az ellenkező irányba... Az udvaron tértem magamhoz egy kissé... Sanyi, meg a már szintén csak „mozgó csontváz” Ács Laci cipeltek ki ide, miután elájultam... Végre is átvittek a kórházhoz... Itt már azonban Gyula bácsi vett kezelésbe s valóban megkezdődött a nemulass. Megismerkedtem a gyomormosás talán legrimitívabb, „szibériai” változatával, ami azonban — szerencsés — bevált... Így is, majd' egy teljes hétig szédelegtem élet és halál között... Hogy mi is mentett meg végre? ...Orvosság? Az biztosan nem, mert ilyesmiről minálunk a táborban nem is hallottak... Talán inkább azt lehetne kérdezni, hogy ki volt az, aki megmentett?

A jó Isten mellett, az a szakállas, kissé görnyedt orvos... Igen, lázálmaimból csak óréa tudok visszaemlékezni... Ő terítette rám a subáját, mikor a hideg rázott... Ő tett vizes ruhát a homlokomra mikor már-már úgy éreztem, hogy elég... Ő virrasztott mellettem éjjel ép' úgy, mint nappal, odaadta utolsó, rejtett Aszpirinjét, mely hetek óta az egyetlen gyógyszere volt a kórházunknak... Pusztá kézzel, tíz körömmel harcolt a „csont emberrel” értem... egy ismeretlen, magyar gyerekért... Igen, ő volt az igazi orvos, aki az életért harcolt csupán... egy semmiért itt a táborban... harcolt és végül is győzött. A „csontember” megszé-

gyentülve menekült...

Mikor végre is hosszú napok után ismét magamhoz tértem lefogyva, beesett arccal, ő simogatta meg mosolyogva az izzadságtól csapzott fejemet:

— Jól van kisöreg, nincs már semmi baj...

Igen, ő volt az élet első hírnöke... Ő mutatta meg nekem itt, a pusztulás földjén, milyen nagy érték is az életem. Ő tanított meg arra, hogy küzdjek ezért a nyomorúságos életért és tudjak hinni a szabadulásban... Mert könnyű akkor hinni, amikor minden tisztán látható, de jaj nehéz akkor, mikor mindent eltakar a reménytelenség köde... Ő tanított meg engem arra, hogy mit is jelent manapság magyarnak lenni... áldja meg érte őt a Magyarok Istene...

*

Úgy látszik azonban, hogy az „égi nagy könyvben” nem úgy lett előírva, hogy az Altaj vidéken fejezzem be földi pályafutásomat, mert éppen csak kezdtem jobban éreztem magamat, mikor megjött a parancs: a tábor ki kell sürgősen üríteni. A betegeknek, gyengéknek pár napon belül indulniuk kellett az abaguri kórház- táborba, az egészségeseknek pedig — ismét gyalogmenetben — kellett vonulniuk beljebb az őserdőbe. Végre, sok várakozás, reménykedés és újabb csüggedés után elérkezett az elutazásunk napja is. Már késő délután volt, mire irataink szigorú ellenőrzése után — egyenként beszállítottak bennünket abba az uszályba, amely ide élelmet, innen pedig sürgős betegeket szokott szállítani, havonként egyszer. Még egy utolsó ölelkezés Gyula bácsival... azután már kiáltják is a nevemet... és már az uszályon is vagyok. Elutazás előtt sokat beszélgettünk. Elmagyarázta, mit mondjak, hogy hol fáj, ha kérdezik tőlem a kórházban. Ő tudta, nekem az éhségen kívül más bajom nincs és meggyőződéssel hitte, hogy reám itt csak a pusztulás várhat előbb-utóbb, hiszen arra sem adnak időt, hogy kissé megerősödjek. A kórházban legalább gondomat viselik... azután meg... majd csak megsegít a Magyarok Istene...

— „Vigyázz magadra... azután néha gondolj reánk is”... Lassan, nehézkesen húzott el a parttól az uszály... Mind’ jobban távolodott az ismerős vidék... míg végül is egyedül maradtunk a széles folyó hátán. A nap vörösen nyugodott le, s a folyó mintha vérrel lett volna tele; rabszolgák vérével... Csend, némaság vett körül bennünket... hangtalanul siklott a fekete uszály a sűrű folyón és az első-tétülő hegyek némán, közömbösen néztek le reánk...

Szegény, jó Gyula bátyám, nem tudom él-e még valahol a népek tengerének részecsként, de én még mindig gondolok magára és tudom, soha magát elfeledni nem fogom... amíg csak élek ezen a sárteken... de még talán azután sem...

Amíg a kórházban voltam, szőrén szálán eltűnt a kalocsnim. Ez megszokott volt nálunk a táborban, a kellemetlen része csupán az volt, hogy most mezítláb kellett, hogy kuporogjak az uszály fenekén. Mezítláb búcsúztam Sodrovkától, éppen úgy, mint ahogy hónapokkal ezelőtt ide érkeztem. Sodrovka... a haláltá-

bor... mondogatták gyakran az oroszok. Mennyire igazuk is van... Mennyi szenvedésen, borzalmon kellett, hogy átmenjünk itt és hányan... de hányan maradnak örökre itt a susogó fenyők tövében...

Alighogy a nap lebukott a hegyek mögött, rá kellett döbennünk arra, amit talán előbb egy percre elfeledtünk volna, hogy ősz van, mégpedig szibériai ősz... Vékony, nyári ruhámban dideregve gubbasztottam Ács Laci mellett... Gyorsan sötétedett... megfeneklettünk... majd ismét suhantunk tova... A víz kísérteties sötétséggel árasztotta hideg leheletét... végül a hold is kíváncsian előlesett a hegyek mögül... Ismét megfeneklettünk... Kísérőink káromkodva próbálták eltolni az uszályt a homokos hordalékról, de csak nem ment. Végül is egyikük, majd derékig vízbe merülve, tolni kezdte a vállával... megint megindultunk...

Már későre járt mire megérkeztünk első állomásunkra. A koromsötétben azonban, nem messze a parttól, megint megfeneklettünk és végül is, másképp nem tudtunk a partra vergődni, mint a kiálló sziklák segítségével. Én, mezítláb a már elérezetlenedett lábaimmal, megcsúsztam és belezuhantam a jéghideg vízbe... Dideregve, vacogó fogakkal futottam a többiek után első szállásunkra: egy üres, hideg istállóba...

Benn azonban a levegő már valamivel enyhébb volt és a földet vastagon fedte a szalmával kevert trágya... Gondolkozás nélkül ástam bele magam...

— „Istenem... óh, szabadíts meg ettől a nyomorult élettől”... könnyörgtem közbe az Egek Urához. Végül is a hidegtől s éhségtől elgyötörtén, kábult álomba szédültem...

Másnap ismét éhesen folytattuk utunkat. Az őrseg azt ígerte, hogy majd délből kapunk enni... de csak napnyugta után értünk el valami tábort...

— No, nem baj — mondták — holnap majd kétnapi fejadagot kaptok”...

Ketten meghaltak reggelre — ők már nem tudták kivárni az ígért ennivalót... Jól jártak... búcsúztunk sóhajtvá tőlük, de a vezetőséget mindez nem látszott izgatni, láthatóan ők azzal sem sokat törődtek volna, ha mi, mindnyájan felfordulunk is...

Napközben többen vánszorogtak hozzánk abból a táborból amelynek a szélén pihentünk. Topronyosak... éhesek... akár csak mi. Nők... férfiak vegyesen... Összeszorult a torkom mikor végignézttem rajtuk... Igen — való igaz, hogy itt a nők elérték az egyenjogúságot a férfiakkal... Ugyanazt s ugyanannyit kell, hogy dolgozzanak, mint a férfiak, ugyanúgy éheznek... ugyanúgy halhattak meg, mint a férfiak... Ők is rövidre nyírt hajjal, beesett arccal, — mint a beteg állatok — szédelegtek... mint az egyenlőség áldozatai. Az erdőirtás hozzájuk sem volt kegyesebb, mint a férfiakhoz, úgyszintén az éhség sem...

Az egyik nyomorult, egynapi kenyér fejadagért (60 dkg kenyér) eladta nekem a kalocsniját, sőt tíz deka kenyér-raadásért még pár rongyot is adott. Igaz, nekem alig maradt kenyérem, de ez most sokat nem számított — végre volt valami melegebb a lábamon. Délután ismét útra keltünk...

A következő reggel azonban ismét életet követelt, a rendszernek megint eggyel kevesebb fejadagról kellett gondoskodnia. Rémülten meredtünk egymásra a már megmerevedett holttest mellett... Mintha csak a halál peccsétjét kerestük volna egymás homlokán... Ki lesz a következő?

Éreztük, a „csontember” mindnyájunkat egyformán kezében tart... Napi eledelel pár apró nyers krumplit és pár vékonyka sárgarépát kaptunk... Egyesek, minden gondokozás nélkül nekiestek és nyersen falták fel az egészséget, míg mások főzögetni kezdtek, mire azonban bármi csak félig is megfőtt volna, már mindent elfogyasztottak. Én csak a kenyereket majszolgattam, a múltban már többször láttam effélét és tudtam, hogy mire számíthat az ember a nyers krumplitól... Másnapra megjött a nyers zöldség eredménye: a vérhas... Némelyek borzalmasan szenvedtek, mások magukba fojtották a fájdalmakat... Pihenésre azonban már alig maradt időnk, a tél már nagyon is a sarkunkban járt. Az eget nehéz, szürke fellegek borították s néha-néha elkezdett pillingérezni a hó...

Hatodnapra érkezünk meg célunkhoz. Hét emberrel kevesebben... Hét ember, aki szintén velünk együtt indult el, reménnyel telve... valahol már ugyan csak a hatalmas fenyők tövében pihent... Hét ember vagy... nem?... talán csak hét rab?...

Majd' négy óra hosszat fagyoskodtunk a tábor nagykapuja előtt, míg az előtünk érkezőket átvették. Közben azonban a hó is elkezdett esni, mind szaporábban és szaporábban... Az északi szél meg csakúgy fújta... vágta az arcunkba... a nyakunkba a havat.

Sötét este lett, mire fedél alá kerültünk. Egy szűk kis helyiségbe tereltek bennünket; még leülni sem nagyon volt hely, de a fáradság győzedelmeskedett megint felettünk... Egymás hegyén-hátán hevertünk, de még így is ezerszer legyen hála neked hatalmas Isten, mert legalább már fedél alatt voltunk...

*

Másnap azután megkezdődtek a vizsgálatok. Ács Laci jutott be közülünk elsőnek a kórházba, ő már reggel alig élt s hordágyon vitték el, mindjárt kora reggel... Estére azonban már magam is bekerültem. Rongyait elvették, csupán a nagy fakanalamat tarthattam meg. Ruháztaképpen egy rövid trikó-inget és nadrágot kaptam csupán. Az udvaron halomba gyűjtött rongyokat azután a vezetőség felgyújtatta, azzal a felkiáltással, hogy... „mikor innen elmentek, mindenki új ruhát kap”... Hej, ha tudtuk volna, hogy milyen kevesen hagyjuk el ezt a táborát élve...

Az orvosi vizsgálatoknak nem volt se szeri, se száma... Hol fáj? Itt?... Ott?... Így ment ez vagy három napig egyvégtében. Én meg csak mondtam azt, amire Gyula bácsi tanított. Nem kellett sokat hazudnom, mert mindenem fáj a szó legszorosabb értelmében. Igaz, a többi elrettentő csontváz között nem voltam kivétel. Bárki elhíhette, látva borzalmas állapotomat, hogy nem sokáig fogok

már élni...

Ötödnapra azután végül is csoportokba osztottak bennünket. Én véglegesen „invalidus” azaz, hogy „négyes” lettem. Az orvosi bizottság teljesen és véglegesen munkaképtelennek nyilvánított. Megállapították, hogy a szívem és a gyomrom tönkre van, tehát felépülésemre számítani nem lehet. Még nem töltöttem be teljesen tizenkilencedik életévemet...

Minket, munkaképteleneket áttereltek egy hatalmas, de eléggé piszkos barrakkba. Itt bizony voltunk elég szép számmal magyarok...

— „Szaboles Sándor... volt újságíró... mutatkozott be egy magashomlokú, intelligens arcú férfi.

— Tolvaj, újságíró — hajolt meg egy másik.

— Gubicza ezredes, húzta ki magát egy fehér hajú öreg feszesen. Kinn, az udvaron már harmadik napja dühöngött a hóvihar és már vagy félméteres hó borított mindent. Én, aki az ablak melletti priccsen felül kaptam helyet — nap-hosszat csak ezt az örvénylő, forrongó fehérséget néztem. Láthatóan a vezetőség részéről senki sem törődött velünk, hisz' mi már minden munkára alkalmatlankok voltunk. Sokan voltak közöttünk nyomorékok, sánták, bénák...

Naphosszat nem volt mit csinálni és lassan ez a nagy semmittevés kezdte felőrölni az idegeinket is. Elejével még csak össze-összejöttünk mi, magyarok s elbeszélgettünk, elmesélgettünk, de lassan mindez abbamaradt. Én is — akár csak a többiek — egész nap a pokróc alatt álmodoztam. próbáltam haza álmodni magamat... Nyitott szemmel feküdtem, lélekben otthon jártam s terveket köváltam, hogy mit is fogok majd csinálni és hogyan, ha... ha majd egyszer ismét hazakerülök... Tudtam, hogy teljesen hiábavaló időtöltés az, amit művelek, de olyan jó volt ismét otthon érezni magamat... Látni a kedves, szeretett arccokat, tájakat...

A koszt kevés volt és romlott: fagyott krumpli, bűzhödő hal, még a víznek is mintha szaga lett volna. A kenyérlopások napirenden voltak, bár — ha valakit tetten értek, azt majd' halálra verték — de mindegy... Túl nagy volt a csábítás... mindenki élni akart, ha nem tovább, legalább holnapig... Az erősebbek, ha csak tehették még erőszakkal is elvették a kenyerét a gyengébbeknek... Ököljog s erőszak uralkodott s közben a halál böven aratott... Nap, mint nap újabb és újabb hullák tüntek fel, letakarva körös körül... A halál nem kivételezett, neki öreg vagy fiatal nem sokat számított. Esténként a tábor épületeit egy fekete teherkocsi járta körbe... a „csornij voron” (fekete holló). Ez vitte el utolsó útjukra azokat, akik immár megunták a „vendégeskedést”...

...„Egy... kettő”... s már repültek is a pucérra vetkőztetett hullák a kocsira, tompán zuhanva a többiekre. Ilyenkor persze vadabbnál vadabb tréfákkal próbáltuk a halál rémületéből felrázni magunkat. Tréfáltunk a halállal, bár jól tudtuk mindnyájan, hogy a kezében vagyunk... A vérhas és hasmenés váratlanul csapott le áldozataira s még fel sem ocsúdíhatott a nyomorult, már vége is volt...

hajnaloként gyakran felriadtam, hosszan elnyújtott üvöltéseket hallottam, melyek kísértetiesen szívárogtak be a hajnal első fényeivel. Néha mintha ezer és ezer bosszúálló fantom énekelte volna fenyegető dalát a hajnali szürkületben... Végül is nem bírtam tovább a kíváncsisággal és megkérdeztem a mellettem fekvő, szamarkandi üzbéget, mit gondol, honnan jön ez az üvöltés? Kutyák lennének, de hát minek itt ennyi sok kutya, hiszen mi, még ha akarnánk sem tudnánk megszökni...

— Óh... nem kutyák ezek... farkasok... Ezek takarítják el a mi halottainkat... Ebben a hidegben csupán a hóba tudják beleásni a hullákat a mi embereink... ők meg jönnek és kiássák s... eltakarítják őket... Megborzadtam... hát lehetséges volna ez? Miért ne... mi lehetetlen itt, ebben a földi pokolban?

Így jött el végre a kommunisták nagy ünnepe — a „dicsőséges októberi forradalom emlékünnepe”... a koszt valamivel jobb volt és egyesek még azt is tudni vélték, hogy mi, a „hasznavehetetlenek” a mai nappal amnesztiát kaptunk. Senki sem merte hinni, de ott belül... a szívünk mélyén mégis kigyulladt egy kis láng... a remény lángja... Hátha... mégis... ki tudja?...

Az elkövetkező reggel azonban gyász hírral köszöntött be. Csupán pirkadt még, mikor az egyik ukrán ismerősöm — aki a kórháznál dolgozott — rohant be hozzám...

— ...Mehalt a földid... éppen csak pár perccel ezelőtt... a nevet nem tudta, az már itt mintha nem is számított volna, csupán az volt fontos, hogy ...egy ember meghalt... Talán még ez sem volt fontos így, csupán, hogy egy meghalt tiközületek... Pár nap múlva tudtam csak meg, hogy szegény Ács Laci hagyott itt bennünket... Nem láthatta meg többé a szép Tapolcát... s nem ehetett több túrós tésztát, ami — mint mondják — utolsó perceiben is a vágyálma volt... Hiába várja már szegényt haza a jó édesanyja... Isten veled Lacikám...

Alig két napra Laci halála után elment Szaboles Sándor is, csendesen, panasz nélkül, úgy ahogy élt... Két kiskörösi kubikus legény követte őt... Tolvaj újságíró halálhírét meg éppen aznap hozták, mikor felolvasták, hogy bennünket, „invalidusokat” el fognak rövidesen szállítani... De hová megyünk s mikor? Ez volt mindnyájunk legnagyobb problémája.

— Amnesztiát kaptak... legyenek megnyugodva... magyarázta cinikusan a kórház főnöke.

Az elkövetkező reggel mínusz negyven fokos hideggel köszöntött reánk s ezen a napon vagoníroztak be bennünket. Mindegyikünk kapott pár jobb-rosszabb, használt ruhát és indíts!...

— Maguk úgy sem dolgoznak — ez volt az összes magyarázat. Ekkor már tudtuk, hogy az amnesztia csupán mese volt... Egy a sok közül... Pár órai várakozás után azután megindult a szerelvényünk...

Utazásunk második napján én is megkaptam a hasmenést... Borzalmas szenvedések között fetrengtem a vagon deszkáin és már csak azért könyörögtem,

hogy... „Uram, Istenem, szabadíts meg végre...”

Az öreg Vörös bácsi, az egyetlen magyar a vagonunkban, tehetetlenül toporgott mellettem, szegény, talán az életét is szívesen odaadta volna, ha tudott volna velem segíteni.

— Hiszen én már éppen elég öreg vagyok... nem volna kár... motyogta maga elé.

Negyednapra, félig eszméletlenül szedtek ki a vagonból és azonnal kórházba szállítottak. A főorvosnő megállapította, hogy az utolsó percben kerültem a keze alá — de még így is napokig kérdéses volt, hogy életben tudnak-e tartani...

Végre azonban az élet ismét győzedelmeskedett: „a csontember” megszégyenülve húzódott el ágyam mellől...

*

Egy nappal karácsony előtt kerültem végre ki a kórházból. Nem kellett messzire mennem, mert az „invalidusok barakkja” csak vagy húsz méternyire volt a kórháztól — talán azért is, mert innen nagyon gyakran hozták be betegeket, nem egyszer csak éppen meghalni. Kis, földalatti kunyhó volt ez az úgynevezett „barakk” és mindannak ellenére, hogy kinn majd mínusz negyven fokot mértek, itt nem fűtöttek. Mivel öregek, vakok és hülyék laktak csak, kár lett volna rájuk pazarolni a drága fűtőanyagot. Gyakran eszembe jutott itt nekem is az állandóan emlegetett „aranymondás”: Nálunk a legfőbb érték az ember... Láthatóan azonban csupán addig, amíg munkára képes...

A sok szerencsétlen öreg és nyomorék között csupán páran akadtunk fiatalok, akik nyilván csak rendkívül leromlott fizikai állapotunk miatt kerülünk ide. Nekünk mindössze egy valódi bajunk volt: az éhség...

Az öregeknek volt rissz-rossz szalmazsákjuk, sőt pokrócuk is némelyiknek, de ez az ő saját tulajdonukban állt, mert efféle „luxus” csupán csak a „dolgozóknak” járt. Mi, fiatalabbak, akik még élni szerettünk volna s nem voltunk hajlandóak megválni a napi kenyérüinktől pár rossz rongydarabért — csak a kopasz deszkákon dideregtünk. Nekünk takaróul csupán a vattás kiskabátunk maradt, ami bizony a mi körülményeink között nem volt éppen a legkielégítőbb. Senki sem törődött velünk, rólunk láthatóan már mindenki lemondott s csupán egy kísérőnk maradt, ami soha sem hagyott el bennünket: az éhség...

A kórházból való kikerülésemet követő napon azonban az idő váralanul megjavult. Mintha a hóihar egyelőre kidühöngte volna magát, s bár az eget még felhők borították, a hideg kissé alábbhagyott. Elhatároztam hát, hogy körülnézek egy kicsit a táborban. Sok érdekességet azonban itt sem találtam — kerítés... örök... legnagyobbbrészt föld alatti barakkok... éhes emberek... Már éppen reményvesztetten és teljesen átfagyva hazafelé irányítottam lépteimet, mikor — váratlanul — egy jóltáplált tatár szegődött mellém az egyik barakknál.

— Nem adod el nekem a nadrágotat kölyök? — kérdezte szélesszárú nyári

nadrágomra bökve az újjával — ...adok érte egy öreg vattásat, meg... meg enni... A konyhánál vágok fát"... tette hozzá mintegy magyarázatul. Azt hiszem mondanom sem kell, hogy szavaira hogyan kezdett velem incselkedni az ördög... Nadrágom is lenne... mégpedig téli... és még enni is kapnék... öreg?... hát nekem nem mindegy?... Magamban az első pillanatban beláttam, hogy az ajánlat megéri, de azért csak ravaszkodtam, hogy hátha így jobb üzletet kötök...

— „Ha a konyhánál dologozol, úgy szerezhethnél nekem is ott munkát... invalidus vagyok... mindig ráérek"... Erre meg már a tatárom kezdte a fületövért vakargatni. Hímezett, hámozott, de végül is megegyeztünk: este, vacsora után a konyhához megyek, addigra ő beszél az éjjeles szakáccsal, talán sikerül neki beszerezni engem krumplit pucolni éjjelre. Megkötöttük tehát az alkut, sőt még egy tányér zabkását is kaptam — ráadásnak. Este pedig mentem dolgozni a konyhára. Szergej — mert így hívták a „protektoromat” — be is váltotta a szavát és azonnal „állásba kerültem” — éjjeli krumpli pucolóvá léptem elő... Hej, nagyon is irigyelt pozíció volt ez itt az éhség országában... Azt azonban, hogy mit is jelent valójában éjjel krumplit pucolni — Szibériában — arra csak a későbbiek folyamán jöttem rá: a többi, hozzám hasonló szerencsétlennel együtt a konyha mögött szomorkodó, jéghideg bódében hámoztuk, kapartuk a legnagyobb részt fagyos gumókat, közben pedig átkoztuk még azt is, aki az első krumplit a földre ültette. Lohogó forró vízzel öntöttük állandóan a tisztítandó „nyersanyagot” de alig tíz perc alatt már a víz megint fagyos volt... Mindezzel azonban a szakács nem törődött — dolgoznunk kellett szünet nélkül, egész éjjel, elfagyó ujjakkal... leragadó szemekkel... álmosan dideregve s jaj... vigyázni kellett állandóan, nehogy a szakácsnak valami ellen a legkisebb kifogása is legyen, mert akkor... oda volt az állásunk és vele együtt a munkadíjunk is, amiért egész éjjel fagyoskodtunk — a tányér zabkása... Lassan azonban eltelt ez az éjszaka is és csak mikor álmosan, lógó fejjel a barakk felé bandukoltam a hajnali szürkületben, döbbsentem rá: az elmúlt éjszaka, karácsony éjszakája volt s' ma... karácsonyt ünnepelnek valahol messze... az emberek... Igen... valahol a távolban... egy ragyogó karácsonyfa alatt az én édesanyám is biztosan gondolt rám... és ejtett pár könnyecseptet... értem is... S mintha csak ezeknek az anyai könnyecseppeknek a tesvérkéi lennének, az én szemeim is hirtelen megnedvedtek... valamitől... a torkom összeszorult... és ott... belül, ahol az a kis zsarnok, a szív kopácsol, valami kimondhatatlanul fájdalmasan belém nyilallott... Odaadtam volna akár tíz évet is az életemből ezekben a pillanatokban, hogy ha csak egy percre is közöttük teremhettem volna. Ha csak pár percre is láthattam volna őket... ősz hajú apámat... meg könnyes szemű anyámat... Ki tudja, látjuk-e még egymást az életben? Ki tudja, állunk-e még együtt a csillogó karácsonyfa alatt?...

*

S eljött az újév is — szürkén, hétköznapiasan és el is tűnt a semmibe, minden nyom nélkül. Az éjjeleket végigdideregtem, átfagyva, reszketve, a nappalokat meg átaludtam, összeguborodva a kopasz deszkákon, s utána szinte fáradtabban ébredtem, mint ahogy a lefekvés előtt éreztem magamat. Százszor, ezerszer megfogadtam már, hogy még csak ma este... és többet nem megyek, mert nem éri meg ez a sok szenvedés, de estére kelve, megint csak az éhség győzött... Így ment ez egészen február közepéig. Közben sikerült találkoznom a tábor magyarjaival is, akik mind a „magyar brigád”-ban dolgoztak Szücs Tibor, volt kárpátaljai tanító vezetése alatt. Így ismertem meg például Vánca bácsit, egy öreg, alföldi kubikust is, akinek az orosz tudása teljesen megfelelő volt egészen addig, míg csak olyasféléről nem esett szó, mint például... „rakja le ezt a kocsit” vagy „dobja már fel ezt a pár zsákot”... Itt azonban, csodálatos módon, minden tudása megfeneklett és egy jó alföldies „nye ponyemaj” (nem értem)-nál többre nem futotta tőle...

A brigád másik törzstagja egy szikszói származású, Bársonyosi nevű vasutas volt, aki nagyon is hithű ember lévén, este-reggel döngette imáival a mennyország kapuit. Mindettől függetlenül azonban nagyon is nehéz lett volna eldönteni, hogy mikor használta az Isten és Szűz Mária nevét többször — az imáiban-e, vagy munka közben?

Varga Árpai egy kerek képű, szemüveges fiú volt, akit éppen akkor cipeltek el hazulról a megszállók, amikor a felesége az első kisbabáját várta. Most azután, immár évek óta minden éjjel maga előtt látta a kis csöppséget, de — egyik éjjel kisfiúnak, a másikon meg kisleánynak... Melyik hát az igazi? Ez volt Árpai életének fő problémája.

Baranyai Pista, egy volt SS katona, volt a brigád „távevésze”. Őröla az a hír járta, hogy az evésen kívül más nem érdekli. Arról is mesélt a fáma, hogy egyszer Pista egy ültő helyében megevett egy egész vödör „csalánlevest”... (ami még a táborban is szép teljesítménynek számított).

Wiesner Karesi, mint szabó, mindig csak varrt, foltozott, míg Fékesházy Karesi, egy okos arcú, gondolkodó fiú meg mindig álmodozott. Nagyon ritkán kezdett csak beszédbe, az meg, hogy meséljen, már szinte csodaszamba ment. Ilyenkor azonban a felelevenedő múlt, mintha őt, magát is felmelegítette volna, ő is megélénkült...

Előjött ilyenkor a szó az egyetemi életről... majd, hogy hogyan fogták el... börtönről. Meg-megemlékezett a két jó barátjáról, akik ott haltak meg a kezei között és akiket elfeledni nem tudott... Majd ezután ő is tíz évet kapott... az éhhalál küszöbén, teljesen legyengülve hozták ide...

...Mikor szétengedtek bennünket a tábor falain belül, az éhségtől legeltük a füvet... igen... a füvet, mint az állatok...

Mesélt néha a velejött fiúkról. Egyesek, nem bírva az állandó éhezést, különböző növényeket, hulladékokat főztek össze... megkapták a hasmenést s elmen-

tek oda, ahonnan nincs visszaút. Mások dohányra cserélték el a mindennapi kenyérüket, legyengültek... Őértük is eljött a Kaszás...

— Én meg... még mindig itt vagyok... de miért? — tette fel ilyenkor a kérdést. A fájdalom eltorzította egy percre az arcát, megtörték a szemei és... napokig megint nem szólt senkihez.

A magyarok mellett még kínaiak, pár német és egy ukrán egészítették ki a brigád létszámát. Néha én látogattam meg őket a „munkásbarakk”-ban, máskor — nagyritkán — öközlük keresett fel engem valamelyik.

Már úgy február vége felé járt az idő, amikor egyik nap arra ébredtem, hogy ugyancsak ráz a hideg, majd utána meg — váratlanul — a forróság öntött el olyannyira, hogy azt hittem, elégek. Későre járt már, amikor az ágy szomszédom, egy üzbég pap végre is eltárogatott a kórházhoz. Itt a sanitec megmérte a lázamat — a hőmérő majd negyven fokot mutatott...

— Mellhártyagyulladás... jelentette ki másnap az orvos. Ezzel ismét megszünt számomra a külső világ. Újból csak napokszám hevertem és álmodoztam... Odakint a süvöltő szélvihar dühödten szórta a járkálók szemébe a havat. Máskor meg, harminc-negyven fokos fagyok dermesztettek meg mindent... Idebent azonban meleg volt és csend. Igaz, néha feldöbbsentem álmodozásaimból egy pillanatra... Mi is lesz velem, ha innen ismét kikerülök? Hogyan is lesz, ha majd nekem is esetleg menni kell reggelenként — hóban, fagyban — dolgozni? De az egész nem tartott tovább egy múltó pillanatnál... Mint a gyermek, akít a játékában megzavartak, siettem vissza... siettem mindenről megfélekedezni... Siettem vissza... ha csak gondolatban is... haza...

*

Már lehetett úgy április eleje, mire kissé felerősödve, kikerültem vége a kórházból. Az öregek igaz örömmel fogadtak. A tél jó párat elvitt közülük, de azért még maradtak jónéhányan...

A konyhai munkahelyemet már régen betöltötték, így nem volt mit tennem, megint csak lődörögtem. A semmittevés közben azonban sikerült egy újabb magyarral is megismerkednem. Ő külön élt a többiektől, az oroszok csupán mint „kapitány”-t emlegették. Mint „rettenhetetlen tengerész” hajójával két szovjet csatahajót is a Fekete-tenger fenekére küldött, suttogták róla „bizalmasan”... Fékesházy Karszi meg otthonról ismerte...

— Mit... hogy kapitány? ...Esztergályos volt a Weiss Manfréd gyárnál, Pesten... és csak legyintett.

A másik, újabb ismerősöm Pintér bácsi volt. Magas, fehér hajú, fehér bajszú — igazi Mikulás képű — jóságos bácsika volt ő. Ki sem nézte volna belőle az ember, hogy még a tizennégyes háborúban került a cár fogságába, mint az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének tisztje. A forradalom idején azonban — a többiektől eltérően — ő nem ment haza, hanem segített a bolsevistáknak ki-

vívni a „szabadságot”. Jutalmul azután Taskentnek lett a teljhatalmú kormányzója. Az élet megszokott iróniája azonban vele sem tett kivételt, mert miután a rendszer győzött és nem volt szüksége Pintér bácsira, pár év alatt likvidálta őt is. Végül is, a magyar tisztből lett taskenti kormányzó is „lakat alá került”... Hogy mikor volt ez? Már vagy tíz éve ül... Hogy meddig? Ki tudja? Ő, maga sem. Ezt csak Moszkva tudja, mert őt a „különleges bíróság” ítélte el... Ilyeneknél gyakran még a bíróság sem tudja megmondani, hogy mikor fejeződik be az elítélt büntetése...

Közben azonban váratlanul „kitört” a már nagyon várt tavasz. A nap egyik pillanatról a másikra mind melegebben kezdett sütni és a fogsikorgató, északi szelet meleg, déli szél váltotta fel. A méternél magasabb, hatalmas hórétteg hirtelen olvadni kezdett, — tengerré változtatva az egész vidéket, amerre csak a szem ellátott víz, tenger, tó. Víz az utakon, víz a földeken, miközben a meleg szél fúj szünet nélkül. De ez is csak pár napig tartott. A tengerből és tavakból tócsák lettek, míg végül is az állandóan fújdogáló szél felszárított mindent. A május elsejei ünnepre már úgy eltűnt a hó is, víz is, mintha az egész csak egy rossz álom lett volna...

A május azonban mást is hozott, — az évi orvosi vizsgálatot. Ezen, a parancsnokló orvosnő megállapította, hogy a bizottság, amelyik engem invalidusnak (munkaképtelennek) nyilvánított tévedett, mert — a farcsontom alapján — ő engem munkaképesnek talált...

*

Váratlan munkaképessé válásom megoldotta azt a problémát, hogy mit is csináljak az időmmel. Pár napra a vizsgálat után már a „magyar brigád” tagjaként rohantam én is reggelente munkába. Ezzel egyidőben megkaptam végre azokat a felszerelési tárgyakat is, amik a dolgozóknak jártak csupán: egy jó öreg szalmazsákot, egy pokrócot — melyből láthatóan az előző gazdája már levágott két bokatekerőre valót — mert nagyon rövidnek látszott. Kaptam nyári munkaruhát is, meg egy pár „bakancsot”. Igaz ugyan, hogy az én bakancsom vászonból készült és csak az orra, meg a varrások voltak borítva disznóbőrrel... Az is igaz, hogy a lábam ebben a bakancsban többet volt vizes, mint a gumi kalocsniban, de mindez most lényegtelennek látszott; csupán az volt a fontos, hogy egy huszadik századi lábbeli volt a lábamon...

Eljött az első munkanapom is. Reggel hatkor már kongatták a vasat az örségen, amit gyors reggeli követett. No attól azért nem kell tartani, hogy valaki is elcsapta a hasát evvel a korai reggelivel... Majd egy fél liter meleg vízből állott, amiben pár, vérszegény káposzta „szédelt”... Reggeli után azután kezdetét vette a rostokolás. Vártuk az újabb jelet — a munkára való felkészülés jelét. A kapunál lógó nagy sándarab volt a mi „harangunk”, a tábor életének minden fontosabb mozzanatát ez a harang jelezte. Végre felhangzott a már várt, de egyben rettegett jel és álmosan, morogva kezdtek az emberek kifelé szédelegni a

barakkokból. S ekkor felzendült az induló a kapu külső felén... A mi táborunk zenekara harsogtatta a különböző szovjet csatadalokat. Fújták is a fiúk, vörösnnyakkal... kimeredt szemekkel... rendületlenül. Hiszen ha ők nem fújják, majd fújja más és mégiscsak jobb muzsikálni — egy félóráig a kapuban s utána visszaballagni a csendes barakkba s pihenni estig, mint kikutyagolni vagy tizenöt kilométernyire és ott teljesítményben (normában) dolgozni, harcolni a mindennapi kis fekete kenyérért. Ugyanazért a kenyérért amit így idehaza, ülve megkaphat minden nagyobb megerőltetés nélkül.

Első pár munkahetemben a magtárba jártunk, vetőmagot tisztítani. Itt én is megtanultam a fiúktól, hogy milyen jó íze is van a vízbe áztatott nyers borsónak... Később meg krumpliszárat égetni jártunk, mezőrendezés címe alatt. Itt, én is szedtem a többiekkel a tavalyi, fagyott krumplit. Egyrésze már a a meleg napon jól megszáradt, porhanyóssá vált, míg azok, amiket még a krumpliszár, vagy a föld takart, sárosak, nyúlósak voltak. Mi azonban alig vártuk, hogy a déli ebédszünet elérkezzen. Nagy tüzet raktunk, majd összegyűrtük az egész masszát, amiből fasírozott formájú lepényeket szaggattunk, majd ezeket lapátokra téve a parázsón sütöttük meg. Azt gondolom, mondanom sem kell, hogy munkánk eredményét, milyen élvezettel fogyasztottuk. Ha esetleg mindezt egy európai orvos meglátta volna, azt hiszem mindnyájunknál azonnal gyomormórást rendelt volna el. Nekünk azonban semmi bajunk sem lett, csupán azt sajnáltuk, hogy nem találtunk elég nyersanyagot...

Így, munka közben jött el a krumpli ültetésének az ideje is. Az első nap reggele nagyon szépnek ígérkezett, az ég mélykéken mosolygott le ránk és a felkelő nap sugarai minden kis harmatcseppel csillogó briliánssá változtattak. Hosszas és fárasztó gyaloglás után végre megérkeztünk a kijelölt parcellához. Megjötték, vagy egy félórai késéssel a lovak is az ekékkel, majd végre megérkeztek a krumpliszekerek is a „vetőmaggal”. Megindult a munka. Közben azonban észre sem vettük, hogy az eget sötét felhők kezdték elborítani, amelyek mögött a nap elbújt, mintha nem is akarta volna látni azt, hogy mi következik. Régi ismerősünk, az északi szél is mind jobban felerősödött s a levegő rohamosan hűlni kezdett... Az örök mind bizonytalanabban és idegesebben figyelték a fejleményeket, de még az ebédszünetre sem került sor, mikor váratlanul megeredt a hó... Először csak pár pihe pillingérezett körülöttünk játékosan, amit mind több és több követett, végül is kitört az „igazi” szibériai hóvihár. A sűrű hóhullásban az őrség ijedten terelt össze bennünket. Dühösen káromkodva lökdöstek mindenkit sorba s csupán akkor nyugodtak meg egy kissé, mikor látták, hogy mindnyájan megvagyunk hiba nélkül. Az őrpáncsnok kiadta az ukázt a hazavonulásra. A brigádvezetők megpróbálták tiltakozni, de ők, maguk is tudták, hogy ez teljesen hiábavaló. Így hát megindultunk lassan, a lovakkal az élen a tábor felé. A sűrű hóesésben, csak a jó Isten tudta volna hogyan találtunk „haza”, de végre is megérkeztünk szerencsésen. A vihar szünet nélkül dühöngött egész nap és egész éjjel s mikor másnap reggel ismét ragyogóan felkelt a nap, a földet majd' 3 centimé-

teres hó borította... Azt, pedig csak a jó Isten tudná megmondani, hogy hány szekér válogatott krumpli fagyott meg kinn ezen a napon. Úgy látszik azonban, hogy „valakit” — aki ott fenn, a felhők felett irányítja a földet — az elvtársak nem kalkulálták bele az öt éves tervükbe... Ez pedig, láthatóan nagy hiba volt...

*

Így érkeztünk el — pár heti megfeszített munka után — az utolsó „krumplis nap”-hoz is. Már csak vagy két hektárnyi terület maradt elültetlenül és a „mindenható főnökség” úgy döntött, ezt mindjárt a lovas ekék nyomába fogjuk elültetni. De már a mi népünknek semmi kedve sem volt a munkához. Mindenkit inkább az ekék nyomán kifogatott fagyott krumpli érdekelt és mindegyikünk csak azt szedegette, hogy legalább összejöjjen az ebédrevaló. Alighogy a déli pihenőre kiadták az örök a parancsot, kezdetét is vette a nagy sütés-főzés. Közben a nap is jó melegen sütött és a meglegedett brigádvezetők el is aludtak végre. Az „ördög azonban soha sem alszik” mondja a jó magyar közmondás, de ez így is van. Alighogy észrevettük, a „főnökeink” alusznak, nekünk sem tetszett többet a fagyott krumpli, hanem inkább az ültetnivalót kezdtük főzni. Az őrség is a maga ebédjével volt elfoglalva s így senki sem zavart bennünket. Nem is lett volna éppen semmi különösebb baj ebből, ha valami váratlan, előre nem látott eset nem következik be...

Ha az ember jól lakik — még ha a rabszolga táborban is van — aludni, pihenni kíván. Annál is inkább így van ez, ha még a nap is kellemesen süt és az átmelegített avar olyan biztatóan, melegen hívogatja az embert. Így történt azután meg az, hogy népünk legnagyobb része szépen, mint ki dolgát jól végezte, elszundikált. Csupán páran — a legfalánkabbak — sürgölődtek még a kialvó tüzek körül, közöttük Wiesner Karcsi, nyakig kormosan, no meg Baranyai Pista, aki még mindig nem lakott jól. Már lehetett úgy három óra körül délután, amikor váratlan látogatókat kaptunk. Váratlanul, a bokros hegyoldalon emberi alakok tűntek fel. Wiesner Karcsi vette észre lefelől őket... a körzeti munkavezető őrnagy, a főgazdász és a táborparancsnok főhadnagy jöttek ki, hogy megnézzék, hogyan is halad a munka. No hát, azon volt is mit látni. Karcsi azonnal a brigádérosokhoz rohant és rázni kezdte őket... Sajnos azonban azok nagyon is az „igazak álmát” aludták és csak igen keservesen tértek magukhoz. A végzet azonban nem várt és mire végre sikerült beléjük lelket verni, arra a bizottság is megérkezett a „tethelyre” mint egy vészterhes felhő. Súlyosbította az amúgy is nehéz helyzetet az a tény, hogy úgy a brigádvezetők, mint az örök legnagyobb része aludt a munkaidő kellős közepén.

— Hát így megy a munka, Szűcs? — csattant fel a dühtől véreres nyakkal a táborfőnök. Bizony, szegény brigádvezetőnknek az efféle „nyitánya” minden híres ékesszólása mellett sem volt mit válaszolnia. Állt hát csak, szerényen mosolyogva, mint a tetten ért gyerek. A körzeti munkavezető azonban nem is várt semminemű választ, hanem — a megszeppenten, egyik lábukról a másikra to-

pogó rabok között — a tüzekhez nyargalt és egymás után felrugdosta a zupogva forró, gőzölgő „katyelokokat” (fazekakat). Szabadjon itt közbevetnem, hogy ezek a fent említett „katyelokok” voltak a rabgazdaság vezetőségének a legהללוosabb ellenségei. Ugyanis majd minden rab csináltatott, vagy csinált magának egyet és ahol csak valami kis alkalma is nyílott, ott megtömte amivel csak tudta. Lévén pedig egy ilyen „katyelok” vagy 8-10 literes, a rab komoly veszteséget tudott okozni a gazdaságnak, még akkor is, ha hetente csak egyszer jutott a főzéshez. Így tehát természetszerű volt, hogy a vezetőség minden lehetőt megtett ezek ellen a szerencsétlen fazekak ellen. Kutattak utánuk, állandóan elko-bozták, sőt még egyeseket pár napi börtönre is ítélték miattuk, de... az életben maradás vágya túl erős volt s így bármit rendeltek is el a vezetők, mindenkinek volt egy „katyelokja”... Ha elkobozták valakiét annak a legelső kötelessége volt hogy maga csináljon egyet, vagy a műhelybeliekkel fuseráltasson magának. Most is hát a szerencsétlen katyelokok voltak a bűnösök, mert bennük főtt, rotyogott a vetésre szánt krumpli...

— Kik főztek? — dörrent a megszeppent népségre a „nagyfőnök”, mutató ujját tetemre hívó mozdulattal — a szégyenlősen szétguruló krumplikra irányítva... Válasz azonban schonnan sem jött, csupán csend... néma csend... légy szárnya bent, sem kint nem hallatik. Fejére szól, ki szót emel... Nem szolt hát senki, csak álltunk, meredten, mintha mindnyájan karót nyeltünk volna.

— Senki — böszült fel még jobban az őrnagy elvtárs — hol van az a fekéte?

Ez a nagyon is megérdemelt jelző természetesen Wiesner Karcsinak szolt, aki nyilván — mint az egyik legkormosabb — legelőször vonta magára a feldühödött főnök figyelmét. A válasz megint csak süket csend volt... Végre is, a táborparancsnok, aki már látta, hogy így nem jut sokra velünk, elindult személyesen, hogy a bűnösöket meglelje. Előtte azonban az egyik tele katyelokot — mint büntárgyat — az őrnagy elé helyezte, nyilván azzal a célzattal, hogy jól szem előtt legyen. Dühét még az is jobban felfokozta, hogy míg a szétgurult, forró krumplikat összerámolta, vagy háromszor is megegette a kezét. A bűnösök, mivel sajnos a föld alá nem sülyedhettek, hamarosan kézre is kerültek. Amíg azonban az ő felkutatásukkal volt mindenki elfoglalva — hallj csudát — az őrnagy elé állított büntárgy, a gőzölgő katyelok meg a krumpli eltűnt...

— Hol a krumpli, Szücs? — acsarkodott most már vérben forgó szemekkel a brigádvezetónkre a táborfőnök.

— Én nem tudom... Mintha még pár perccel ezelőtt ott lett volna — mutatott bizonytalan mozdulattal az őrnagy felé Szücs.

— Itt volt... de látod, hogy már nincs itt, — szinte toporzékolt dühében az őrnagy. Nosza, lett is erre futkosás... futás jobbra-balra és alig pár percen belül már egy szem főtt krumpli sem volt található a tüzek könyékén... Az edény azonban csak nem került elő...

— Rendben van — szólalt meg végre higgadtan a főgazdász — ügyes tolvajok

vagytok, elismerem. Ha a hátralévő munkát még ma befejezitek, nem is lesz senkinek semmi baja, ígérem... Hogy mikorra? Nekem teljesen midegy. Ha nem, akkor te is Szücs, meg ezek a „jómadarak” is veled együtt — mutatott a fülig kormos „szakácsainkra” — egy hétig fogtok ülni legalább a hideg cellában, harminc deka kenyéren és vízen. Természetesen, ebben az esetben az őrség sem kerülheti el a büntetést... A többi brigádtagnak meg négy napig büntető fejadag (30 dkg kenyér) jár csak...

Ezzel meg is fordult, a többiek szólanul követték s el is tűntek pár perc alatt a szemek elől a domb hajlása mögött — mint egy rossz álom...

Mi, mintegy megigézve, mozdulatlanul álltunk, szinte nem bírtunk mozdulni sem. Néztük csak egymást, de annyit tisztán láttunk mindnyájan, hogy nincs választásunk, ha megszakadunk is, de a hátralévő munkát ma be kell, hogy fejezzük. Végre — mintegy felszabadulva a lidércnyomás alól — megmozdultunk és megkezdődött a „valódi nemulass”. Ültettük, dugtuk, temettük a krumplit, először csak minden két méternyire egyet-egyet, hogy elég legyen, majd a végén meg, mikor már láttuk, hogy nagyon is sok a feleslegünk, egy-egy bokorba egy egész kosárral is került. Akadtak köztünk találékonyabbak is, akik egész gödröt ástak — itt két-három kosárral is eltűnt egyszerre...

A nap már vérében fürödve bukott le nyugaton, mire végre, befejeztük a munkát és az esti szürkületben — szinte futva — megindultunk a tábor felé. Az éjszaka már fekete leplelvel mindent beborított, mire végre, szuszogva, izzadságunkban fürödve megálltunk a nagykapu előtt. A táborfőnök láthatóan ura akart maradni a szavának (ami nagy ritkaság volt még akkoriban is) és az őrszobán várt bennünket.

— No, Szücs — fordult az élen szuszogó főnökünkhöz — hát befejezték?

— Minden a legnagyobb rendben van — buzgólkodott Szücs — csupán majdnem bajba kerültünk a krumplival — alig lett elég — tette hozzá szemérmesen.

*

A rabszolga tábor munkásainak azonban a tavasz és nyár nem tartogat pihenő napokat, s alighogy bevégezik az egyik nagy munkát, máris a másikhoz kell, hogy hozzákezdjenek. Még jól meg sem szusszantunk, máris kezdődött a „gazolás”. Felmerülhet most már a nagy kérdés, mi is hát valójában a „gazolás”? Szinte hihetetlennek hangzik talán a mai kertészet gépesítése mellett, hogy egy több száz holdas rabgazdaság — ami különben kertészettel nem is foglalkozik — kézi erővel próbálja a gazt irtani. Mivel azonban a felsőbb utasításban a gyomirtás is benne foglaltatott, akár tetszett, akár nem — ez volt a feladatunk. Naphosszat bolyongtunk a mezőkön, hogy a normában meghatározott területet bejárjuk, de még csak egy kosárra való gaz nem sok, annyinak a kihúzkodására sem maradt időnk. Mindenütt mögöttünk masírozott... hajtott... kergetett bennünket a ter...

— Ne törődjete semmivel sem... úgysem tudnak bennünket ellenőrizni — nyugtattak meg bennünket a „tapasztalt régiek”...

Így jutottunk azután el végre a nyári munkánk újabb stációjához, a krumpli töltéshez. Egyenként beosztottak bennünket egy-egy lövontatású ekéhez, amit a töltésnél használtak, azután rajta „mert úgy is le vagyunk már maradva!” Ez utóbbi, különben az egész nyári rabmunkának a jelmondata is volt. A „szakoktatást” tömörítve, egy mondatban adták ki: „mindig csak a sorok között”. Eh, gondoltam én, csak nem ment el valakinek is az esze, hogy a lovat a sorra irányítsa? Hamarosan azonban be kellett, hogy lássam, még csak véletlenül sem jól ítélt meg a helyzetet. Alig, hogy a vezetőség, — a jól végzett munka tudatában — elvonult, mondhatni csakis a sorokon jártak a lovak. Hogy miért? Elhíheti nekem mindenki, nem szabotázsból, vagy más politikai okokból. Csupán csak azért, mert a nyári kábító hőségben, üres gyomrunkkal, mint beteg legyek szédegtünk. Schol, semmi ehető, amivel csak egy kicsit is enyhíthettük volna a szenvedéseinket... Az éhség azonban találékonnyá teszi az embert, s rájöttünk, ha az ekével a sorokba vágunk, itt-ott még egész ép krumplikat fordított ki az a földből. Mi, akiket a jövő évi termés természetszerűen nem érdekelt — örömmel szagattuk le ezeket a gumókat, s megpucolva amennyire csak lehet, tömtük is őket a szánkba. Csak arra kellett ügyelni, hogy sem a vezetőségből, sem az örök közül senki ezt meg ne lássa. Hogy aztután, „szó ne érhesse a házunk elejét”, a zöld szárat mindig ügyesen visszapalántáltuk, mintha csak Micsurin mester kalkulálta volna ezt bele a modern szovjet mezőgazdaság technikájába...

Az idő homokórája azonban csak nem akart megállani s elérkezett a „siló kaszálás” ideje is. A kaszás brigád kiválasztásánál az a „megtiszteltetés” ért bennünket, hogy reánk esett a tábor parancsnokának választása. Mivel nekem életemben csupán először volt a kezemben kasza, közel sem akarom azt állítani, hogy nem volt minden életveszély nélkül, ha valakinek mellettem kellett dolgoznia...

A normát — legfőképpen az első napokban — duplán is teljesítettem, mert míg „eredményeim” a kaszálás terén eléggé vitathatóak voltak, addig kaszám hegyével olyan „mélyszántást” végeztem, amit bizony a Szovjetunió legelső traktorosa is megirigyelhetett volna. Mindettől függetlenül azonban a „szakemberek” megállapították, hogy „fejlődőképes” vagyok, ami — mondanom sem kell — a lehető legőszintébb öröömre szolgált...

A silózás még jól be sem fejeződött, amikor meg a „széna csinálás” vette kezdetét. Innen azonban, a magas ég előre nem látott kegyelméből, kimaradtam; ugyanis mint a brigád leggyengébb tagját áttettek a széna gyűjtőkhöz, kocsisnak.

Az új brigád — ahová ideiglenesen kerültem — nagyon is különösnek látszott először. Csupa idősebb emberből állt, egyik sem volt fiatalabb ötvenévesnél és majd’ az első pillanattól kezdve engem, mint a saját gyermeküket szerettek. A

lovak, amikkel nap mint nap dolgoztunk, szintén a már idősebb, higgadtabb korosztályhoz tartoztak. Én az első napokban ló nélkül maradtam, ami nem szolgált nagy szomorúságomra, hiszen még életemben nem tartottam gyeplőt a kezemben. Nem telt azonban el még három nap sem, váratlanul változott a „hadihelyzet” és azt kívántam, hogy bárcsak elejétől kezdve kaptam volna egy lovat... bármilyen lovat. Mikor új munkatársamnak „bemutattak” egy csepp híján kirázott a hideg. Pedig gyönyörű szép állat volt a „Csóka”, fekete szőre csillogott s a kis csillag a homlokán szinte világított... A baj csupán az volt, hogy nem tartozott legbarátságosabb tagjai közé a Szovjet Népköztársaságnak. Ha az ember előlről akarta megközelíteni, hátracsapta füleit, a szemeiben gonosz tűz gyúlt ki s úgy kapott az ember felé, mint egy alattomos kutya. Ha azonban valaki arra vetemedett volna, hogy éberségét kijátszva hátulról kerüljön a közelébe, ez a lovagiatlan magatartás láthatóan végleg kihozta a türelméből, mert vad nyíhogás közepette olyan toporzékolásba és rugdosásba kezdett a világ minden tája felé, hogy még a leghíresebb balerinák is messze elmaradtak mögötte... Egy szónak is száz a vége — közel sem lehetett a vele való munkát „életbiztosításnak” mondani. Egy jó pont is volt azonban a sok elrettentő között: Csókának nem volt normája, azaz, hogy amennyit végzett egy munkanap, az mind jó volt...

Mi az, hogy a lónak is volt „normája”? — kérdezhetné valaki, hiszen az állat nem gondolkozik, tehát még arról is nehezen lehet tudomása — ha csak meg nem ütük — hogy mit kívánnak tőle?

A szovjet tervgazdaságban azonban nem így áll a helyzet. Itt mindenkinek és mindennek megvan a normája, amit naponként el kell végeznie a mielőbbi tervteljesítés érdekében. Ettől a norma-teljesítéstől függ ugyanis az illetőnek a harmadnapi kenyere... Ha sikerülne az előírtnál többet elvégeznie, úgy „sztahanovista” nevet érdemel ki magának és jutalmat kap. Ez a jutalom embernél tíz deka fekete kenyeret jelent, sőt — ha több napról van szó — tisztább lakást és... muzsikát a vacsorájához (ami semmibe sem kerül). Ha azonban a fenti, „sztahanovista” nevet egy „öntudatos lónak” sikerült kiérdemelnie, úgy az ajándék zabbá változik a gyakorlatban, naponta egyszer...

Mivel azonban minden éremnek két oldala van, akadnak olyan szerencsétlenek is — úgy az emberek, mint a lovak között — akik még nem öntudatosak annyira, hogy túl teljesítsék a normát, sőt még az előírt száz százalékot sem érik el. Itt azután — magától értetődően — az „adakozó kéznek büntetnie kell”... és az ember csak fél adag kenyeret eszik, míg az „öntudatlan ló” zab nélkül marad, sőt még a széna-porciónját is megrövidítik. Mi következik most már ebből? Úgy az emberek, mint az állatok között akad egypár jó erőben lévő példány, míg a többinek a csontjai menet közben a szovjet himnuszt nyikorogják ki csupán... Ezek csak gyengébbek és gyengébbek lesznek — míg végül is vagy elpusztulnak munka közben (mint azt nem egy lónál magam is láttam) vagy kórházba kerülnek és talán onnan tűnnek el a „nagy semmibe”...

Az én lovammal — mint később megtudtam — tekintettel az erősen „individualista természetére”, még senkinek sem sikerült dolgoznia, így hát mondanom sem kell, hogy „kiváló formában volt”. Az első pár munkanap nem volt éppen irigylendő, de lassan kezdtünk megbékélni egymással. Igaz, hogy akadt nem is egy olyan nap, hogy egy petrence nem sok, de annyi szénát sem huzattunk mi ketten a kazalhoz, de megértettük egymást... Én nem zavartam ökelmét — ő sem zavart engem. A déli forró napot kiváltképpen nem szerette az én Csókám; megállt hát és szaporán bólogatott a fejével — jelezve, hogy melege van. Tudva, hogy a következő pár órában nem fogunk sokat csinálni, elhasaltam a petrence tövében és magam is bólogattam, de csak félszemmél, a másikat nagyon is nyitva tartottam az esetlegesen megjelenő munkavezető felderítésének érdekében. Egymás megértését végül is — halj csudát — szabályos barátkozás követte. Az első naptól kezdve elhoztam Csókának a napi cukor fejadagomat, ami rajtam sokat úgy sem segített, de nála nagyon is nagy súlyt nyomott a latban... Először, persze csak lapáttal nyújtogattam az orra felé ezt az ingyencsésget, amire ő haragosan horkantani kezdett, de később rájött, hogy a lapát nem ütni akar... no, meg talán a cukor értékével is tisztába jött, mert mind több és több érdeklődést mutatott a lapát iránt.

Ettől azután én is felbátorodtam és mire az aratás megkezdődött, mi már egész jó barátok lettünk. Én megsimogathattam... Ő pedig mintha már hallgatott volna rám. A mindennapok szenvedései összehoztak bennünket... a rabszolgát... és a rablovat... Mivel azonban túlzottan is nagy karakter volt Csóka, elveit csupán velem szemben függesztette fel, mert a „barátkozás” csupán csak velem folyt... Másokkal szemben továbbra is tartotta a „három lépés távolságot”... Nem kétlem, hogy neki is voltak korábbi tapasztalatai... Az aratás kezdetével azonban mi is elszakadtunk egymástól pár napra...

Az aranyló rozstenger zizegve dőlt rakásra a kaszák alatt, mi azonban effélével nem sokat törődtünk, csupán azt vártuk, hogy leülhessünk — ha csak pár percre is — pihenni. Azonban alighogy erre sor került már mindenki „dörzsölte” is meg „szelelte” is az új magot...

Hej világ kommunistái, látnotok kellett volna, hogy milyen szakértelmel dörzsöltük ki s tisztítottuk meg a pelyvától s... rágtuk a nyers magot. Azt, hogyan loptuk be a táborba — nadrágszárban — a munkánk eredményét... Látnotok kellett volna: még a „jómódban élő szabadok” is mint gyűjtötték az elhullott kalászokat, bár tudták, ha elfogják őket legkevesebb tíz évet kapnak majd érte... A „muszáj” azonban nagy úr... nagyobb a politikai tisztelnél... nagyobb még az NKVD-nél is...

Pár héten belül azonban megint csak visszakerültem a „szénásokhoz”... A gyűjtés befejezése után Csókával mindkettőnk a kevés kazlakhoz raktak. Az időjárás azonban rohamosan romlott és szeptember elején már megjelent az első dér... A hideg reggelek esős, borult napokkal folytatódtak s megkezdődött

a krumpli szedése...

Pár hétig magam is kipróbáltam, hogy milyen „kellemes” napokon keresztül térden csúszkálni a sárban és egy kis fa lapáttal túrni ki minden szem krumplit. Megfeszült inakkal küzdöttük magunkat előre, miközben az őszi eső vigasztalanul szemerkélt egész nap és a hideg esővíz lassan átáztatta a kabátunkat s befolyt a nyakunkba... Könyékig sárosan, átázott ruhában, de megállás nélkül dolgoztunk, mert... hát sietni kell, közeledik erősen már a hideg idő... Enni? Csak nyersen, mert főzni nem szabad! A rabokon azonban csak nehéz kifogni — ha az öröknek szabad főzni és enni, mi nyersen tömtük magunkba a gumókat. Ahol csak a legkisebb lehetősége is mutatkozott, nagy előszeretettel „felejtettünk a jó anya földben” amennyi krumplit csak tudtunk, mert tavasszal — ha még itt leszünk — is kell valamit enni. Igaz fagyott, de nekünk így is jó.

— „Így csinálják ezt a szabadok a kolhozokban szintén” — magyarázta az öreg Dolgov nevű brigádvezető, — „jól tudom, hiszen magam is vagy tizenöt évet húztam le közöttük”...

„Csak a vezetőség meg ne lássa”... ez volt a jelszavunk...

Lassan azonban a krumpliszüretnek is végére értünk és... megint összekerültünk Csókával. A mezőn felhalmozott „burtok”-ból (vermek) ökrök és lovasfogatok szállították a termést a pincékhez, ahol meg a brigádok azt farostákon engedték keresztül — egyenesen a pincék feneketlen gyomrába... Itt már — nagy körültekintés mellett — a főzésre is néha sor kerülhetett.

A reggelek azonban már teljesen lehültek, szeptember végére járt... Már az első erősebb fagyok ideje is eljött, mikor — végre — ismét visszakerültem a „magyar brigád”-hoz, csépelni. Huszonnégy órát dolgoztunk egyhuzamban, amit huszonnégy órás pihenő követett. A gépünk, egy öreg, kivénhedett tragacs volt, amit mindig javítani kellett...

— Majd talán jövőre kapunk egy újat... bízott bennünket a táborfőnök — még az idén valahogy csak kihúzzuk vele...

— Attól ugyan egy percre sem féljetez — tette hozzá Vaszil Vladimirovics, egy öreg táborlakó, miután a főnök elrobogott — így megy ez már évek óta...

Lassan azonban már mi is kezdtük kiismerni a lehetőségeket és igyekeztünk is azokkal élni. Rájöttünk például, hogy elég csak egy vagy két kévét elvágatlanul a dobba eresztetni... és máris pihenhetünk. A gép fájdalmasan bődült ilyenkor és elhallgatott legalább egy fél napra. Ilyenkor azután kezdetét vette a „jóvilág” Főztük és tömtük magunkba kilószámra a tiszta rozst. Később, mikor már így meguntuk, saját találmányú darálókon daráltuk le, így könnyebben is főtt.

Mondanom sem kell, persze a főnökségnek is a fülébe ment a találmányunk híre s el is koboztatták azonnali hatállyal, de az örömük korai volt, mert még talán be sem értek a táborba az elkobzott példánnyal, máris készen állt a második prototípus...

Ezen a munkahelyen az örök is egész emberségesek voltak, még ettek is ve-

lünk, csupán akkor durváskodtak, ha valami „nagy kutya” volt a közelben. Ezt meg mi is megértettük, hiszen tudtuk, hogy nekik szigorúan tilos bennünket emberszámba venni. Közülök is többen voltak már lezárva, így tehát megértettek bennünket és hallgattak.

Így köszöntött be a fagyos, ködös október is. Minden reggel komoly faggyal „kedveskedett”, de a hideg mostmár nappal is kitartott. Egyszer csak, váratlanul mindent fehérbe öltözve találtunk. Igaz, hogy délre már csak a sár maradt az egézből, de ez egyben figyelmeztetés is volt... „Tél tábornok” már kopogtatott...

A mi táborunk terve az államháztartás javára tejtermelésből és sertés hizlalásból állt. Táborcsoportunk hizlaldáiban több mint ötezer disznó rőfögött, a tehenészetében pedig szintén több mint ötszáz fejőstehén kérődzött. Ezek mind fajtisza, fekete-fehér, „holland” állatok voltak, amik „hadizsákmány”-ként kerültek Németországban rabtartóink kezébe. A mi egész rabgazdaságunk ezeknek az állatoknak az ellátására, nevelésére, hizlalására és elszállítására volt beállítva.

Október végén — ismét Csókával — szállítottuk naponta a krumplit a hizlaldákhoz, ahol „örnélküli rabok” dolgoztak s látták el az állatokat. Nagy becsben voltak ezek a szurtos, rőfögő jószágok, mert míg mi egész télen át csak fagyott krumplit kaptunk fejadagban, addig a disznóknak még csak véletlenül sem adhattak, még egy szemet sem...

November vége meghozta az „igazi szibériai” hideget és evvel a cocák jóvilága is véget ért — megkezdődtek a disznóvágások...

Mi ketten Csókával csupán szállítottunk. A gyorsan, napról napra növekvő hóban, nap nap után vittük a felpuolt, kővéfagyott sertés tetemeket a Jurga-i vasútállomásra. Jurga, különben kb. tíz-tizenkét kilométernyire volt a táborunktól. Hohó — gondolhatná valaki, ezután már mi biztosan jól is éltünk, hiszen ahol disznót ölnek, ha „nem csurran, de cseppeken valami”... mindenkinek jut egy kicsivel több. Ez azonban nem teljesen így áll a „terv államban”, ahol minden, még a puolatlan disznófarok is fel van jegyezve. Rabtartóink leleményessége mindenre gondolt:

Legelőször is, hogy minden néven nevezendő lopást megelőzzenek és felfedzhessenek, a felpuolt, kibelezett tetemeket véres vízzel öntötték le, amitől azok a gusztyos, rózsaszínű színt kaptak. No, azt azért egy percre sem kell gondolni, hogy erre a nagyigényű moszkvai polgár miatt került sor, hanem éppen mi miattunk. Így ugyanis még a legkisebb késvágás is meglátszott rajtuk, pedig késsel még csak egy kis darabot sem tudott az ember levágni belőlük, annyira kővé voltak fagyva. Itt csupán fejsze segített, az meg nálunk nem igen akadt, no, de ha még akadt volna is... az átvételnél úgyis észrevették volna és az efféléért a kocsis felelt,... hogy az őrről ne is beszéljek. Pár rabnak a jobb vacsorájáért meg egyik őr sem akarta közénk csukatni magát...

Mindettől függetlenül, azért bennünket sem kellett félteni, dehát itt csak úgy reménykedhetett az ember egy holnapban, ha sikerült valami módon is túl járnia a rabtartók eszén...

Nemsokkal a szállítások megindulása után egy újonc — odesszai román — került a csoportunkba. Mindjárt az első munkanapján nagyon erős volt a hideg. Szánonként mérték le a mázsánál a szállítmányt, az őrség parancsnokának a jelenlétében, ő irt ugyanis alá és volt felelős a szállítmányért. A mi románunk azonban már alig fért a bőrében. Izgatta a nagymennyiségű hús közelsége... Alig várta hát meg, hogy lemérjék és máris próbálta kihasználni a lehetőséget, hiszen rá senki nem figyelt, mindenkinek a szem a mázsán függött... Végül is addig mesterkedett, míg sikerült neki a pofaszalonnából egy papír vékonyságú szeletet levágnia. Igen ám, de a rózsaszín állaton a vágás fehér feltja szinte világítva árulkodott a büntényről... Ráadásul még valami az őrpáncsnoknak sem paszszolt, mert szánonként kezdte ellenőrizgetni a rakományt... Bezzeg bajba volt most a mi barátunk... Nem segített semmi simogatás, sem dörzsölés... a folt szinte még csak jobban világított. Pedig már nem maradt sok ideje hátra, mert az ellenőrök lépésről lépésre csak közelebb és közelebb jutottak...

— „Vágd meg hamar a kezed és mázold be vérrel” — sietett váratlanul a segítségére Baranyai Pista s egyben már nyújtotta is neki a „kését”. (Késnek neveztük mi azokat a kikalapált vasdarabokat, melyet — minden szigorú büntetés ellenére is — mindnyájunk zsebében meg lehetett találni.) A mi emberünk meg gondolkozott még vagy pár másodpercig s mikor már alig csak egy szán maradt között, meg az ellenőrök között, cselekedett... A saját vérével sikerült az áruló bűnjelet eltüntetnie, de a nagy hidegben a seb megfázott, elmérgedt amivel később Juon, vagy két hétre kórházba is került...

Nemhiába, igaz hát az a régi orosz közmondás: „Ha nem tudsz (mármost lopni) úgy ne kezdj hozzá”...

*

A karácsonyt, no meg az újévet is, ismét sikerült munka nélkül eltöltenem.

Alig pár nappal karácsony előtt fáért mentünk ki ökrökkel. Az elmúlt hetek folyamán már többször is megtettem ezt az utat Csókával. Mi, kocsisok a béreseket amúgy is, kezdettől fogva lenéztük a cammogó lassúságukért, meg a csontvázra aszott ökreikért. Mert hát szegény párak szájalmasak is voltak valóban; Talán még nálunk is szájalmasabbak... Egy „dolgozó ökörnek” a rendszer 30 gramm, azaz hogy három deka rozslisztet biztosított, siló körítéssel, naponként. Ennek felét az istállóra felügyelő szabadok és a kezelő rabok ellopták, mivel ők is jól értettek az „önköltés csökkentéshez” — csupán a maradékot kapták meg a „jogos tulajdonosok”. Itt azután, mivel „aki bírja-marja” jelige alapján ment az etetés, az erősebb ette meg az egészet — míg a gyengébbnek semmi sem maradt... Így azután, a gyengék még csak gyengébbek lettek napról napra...